

EDEBİYAT • TARİH • KÜLTÜR
SANAT DERGİSİ

SAYI: 12 EKİM-KASIM-ARALIK YIL: 2017

şehr-i kadim

aziziye

DOĞU'NUN ÇANAKKALE'Sİ

TARİHİ YERLER

AZİZİYE / MECİDİYE / KİREMITLİK / SIVIŞLI / ŞAHAP PAŞA / AHALI / TOPARLAK / PALANDÖKEN

ISSN 2149-1801

9 772149 180103

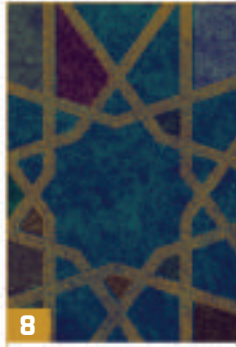
“Tarihimizin her devrinde bizim olan,
bizim kalan ve asıl unutulmaz tarafı
**bizi eşsiz bir büyüklükle,
doğrulukla temsil eden Erzurum!**”

Remzi Oğuz ARIK

Şehri Kadim
Aziziye

BU
SAYIDA
► 12.SAYI

8

Erzurumcan
Erzurumcan

Belkis Altunış GÜRSOY

12

Ağam, Nerden
Aşar Yolu
Yaylanın

İsmail BİNGÖL

16

Kırağı -2

Mustafa DUMAN

18

Erzurumlu Seyyid
Müderriş Ebubekir
Efendi ve Ümit
Burnu'nda Mahzun
Kalan Osmanlı
Mirası

Halim GENÇOĞLU

26

Belkis
İbrahimhakkıoğlu
ile söyleşi

Neslihan Arzu KETECİ

38

Yaptığı Tabyada Savaşan Erzurumlular
Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞÜRLÜ

Yeni Bilgiler Işığında Aziziye
Talat UZUNYAYLALI

Şehitliklerin Bulunmasından 9 Kasım
Yürüyüşüne
Abdurrahman ZEYNAL

62

Sarıkamış'ın
Görünmeyen
Yüzü:
Esaret

Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ

72

Ayyıldız
Sevda'sı
Erzurum'lu
Sanatçı

Doç. Dr.
Yakup GÖKDAŞ

80

Sılanın
Şavkı

Burhanettin KETECİ

88

"Erzurum
Yaylasını Yalnız
Türkülerinden
Tanıyorum..."
Nazım Hikmet

Erdal GÜZEL

92

Ünlülerin
Kaleminden
Erzurum

Sermin Nurcan AZİZOĞLU

98

Bir Kartal
Yuvası:
Engüzek Kale

Öztürk AKKÖK

102

Nabi Dadaş
(Erverdi)

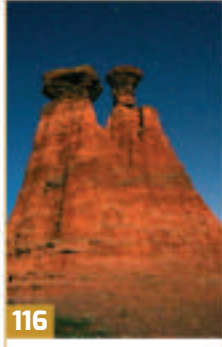
Muammer ÇELİK

112

Tasavvuf ve
Dadaş

Reşat COŞKUN

116

Bir Sümmani
Güzellemesi:
Narman Kazasında
Orcuk Yolunda

Mehmet ÖZDEMİR

118

Geleneksel
Erzurum
Mutfak
Kültürü

Zekiye ÇOMAKLI

123

Toprağa
Gömülü
Tarih

Ömer Faruk KIZILKAYA

132

Bana Erzurum'u Anlat

Tahsin KAYA

126

Tarihsel
Süreçte
Erzurum'da
Berberlik

Abdurrahman ZEYNAL

140

Müstesna
Zaman

Mehmet Yaşar GENÇ

134

Osmanlı
Arşiv
Belgelerinde
Erzurum -6

Nurullah NEHİR

Aziz şehrimin aziz insanları, Şehr-i Kadim Aziziye'den merhaba...

İki yılı arkada bıraktık.

Yeni bir yıla, yeni ümitlerle, sizlerin duaları ve destekleriyle girerken yeni sayımızı sizlere taktim etmekten mutluyum.

Mutluyum çünkü Aziziye İlçemizin, aziz ilimiz Erzurum'un tarihine, kültürüne, sanat çalışmalarına, sosyal yaşamına katkıda bulunmanın sevincini yaşıyorum.

İki yıl önce bazı endişelerle çıktığımız kültürel faaliyetimizi yüz akımızla sürdürmenin, binlerce yıllık gurur dolu tarihimizin gerçekleriyle sizleri buluşturmanın zorluklarını aşmış olmanın sevinci bu...

Olur mu? Olmaz mı? diye endişelerle çıktığımız yolda Üniversitelerimizin çok kıymetli akademisyenleri, araştırmacıları, şehrimizin şair ve yazarlarının, yine şehrimizin ressam ve fotoğrafçıları bize çalışmaları ile destek oldular.

Şehrimizin en yetenekli grafikçi arkadaşlarımızın büyük emek vererek hazırladığı tasarımlarıyla sizlere arşivleyeceğimiz 12 sayı dergi taktim ettik.

Şehrimizin hafızasını canlandıran, Erzurumluluk şuuru aşıl原因 yazı ve görseller için bir kere daha bütün hocalarımıza, sanatçılarımıza, fotoğrafçılarımıza, derginin hazırlanmasından sizlere ulaşmasına kadar emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ediyorum..

Sizler için çalışmaya, geleceğimizi inşa için geçmişimizden hız almaya, yaşanmış acılardan ders çıkarmaya, geçmişteki başarılarımıza başarılar katarak övünmeye devam edeceğiz.

Gayret bizden, muvaffakiyet Allah'tandır...

Muhammed Cevdet ORHAN
Aziziye Belediye Başkanı

Fehim İBRAHİMHAKKOĞLU
Çakıl Taşı Çalışması

Editörden

Selamların en güzeli ile..

Yeni bir sayı, 12. Sayımızı sizlere taktim etmekten mutluyuz. Her sayıda editörün yazısı merakla beklenir, derginin içeriği hakkında özet bir bilgi verir editör.. Yeni sayıda kimler neler yazmışlar, hangi konuya ağırlık verilmiş vs. vs.. Dergimiz elinizde.. İçeriği ile tasarımı ile beğeneceğinizi umuyorum. Üç aylık periyotlarla 12 sayı yayınladık.

Önceleri daha çok akademik ve araştırma yazılarına ağırlık verirken sizlerden gelen talepler üzerine biraz daha güncel, daha okunur, sosyal konulara da değinen yazılara doğru kaydık. İyi de oldu. İyi olduğunu deriye ve fotoğraflarına bakıp bir kenara atmak yerine, okuma arzusu ve iştahını kabartan yazılarla elinizden düşmeye içerikte çıkmayı başardık.

Bir ilçe belediyesi olarak tarih, kültür, edebiyat, sanat alanlarında 12 sayıyı yayınlarken eksiklerimiz oldu, hatalarımız oldu, bu konuda uyarılarınız dikkate aldık ve almaya çalışıyoruz. Dar bir kadroyla, İl dışından ve şehrimizde ki iki üniversitemizin hocaları, Erzurum'un aydınlarının destek ve teşvikleriyle çalışıyor, dergiyi sizlere ulaştırmaya çalışıyoruz.

Dergimiz okunan bir dergi. İzlenen bir dergi. Görülen eksik ve kusurların tarafımıza iletilmesinden bunu anlıyoruz. Eleştiriye açığız. Kadromuz dar bir kadro değil herkese, her görüşten yazan üreten aydınımızın yasına, katkısına açık. Yeter ki dedikodu yapılmassın. Eleştirilerinizi gelip bizzat bizlere iletebilirsiniz. Hatalarımızı düzeltmek ve özür dilemekten çekinmeyiz. Yeter ki samimiyet olsun. Yapıcı olan her eleştiriye açığız.

Yazılardan yazarlarımızın mesul olduğunu giriş sayfamızda her sayıda tekrarlıyoruz. Biz gelen yazıları tasarım halinde sizler ulaştırıyoruz. Sizlerden gelen eleştirileri biz yazarlarımıza ulaştırıyor ve uyarıyoruz. Bu konuda yapıcı eleştirileriniz için çok teşekkür ediyoruz.

11. sayımız da Erzurum çeşmeleriyle ilgili yayınladığımız yazıda kaynakça kısmında bu şehrin tarihi dokusunun ortaya çıkmasında çok büyük emekleri olan Atatürk Üniversitemizin Sanat tarihi Bölümü hocalarımızdan Sayın Prof.Dr. Hüseyin Yurttaş, Prof. Dr. Haldun Özkan, Yrd. Doç Zerrin Köşklü hocalarımızın TARİHİ ERZURUM ÇEŞMELERİ VE SU YOLLARI isimli kıymetli eseri kaynaklar kısmında gösterilmemiş ve hocalarımızın haklı sitemlerine maruz kaldık, kendilerinden bu vesile ile özür diliyoruz.

Yeni sayımızın yeni yılda elinize ulaşmış olacak. Yeni sayımız ve yeni yılınız hayırlı olsun, hayırlara vesile olsun.

*Erzurumcan
Erzurumcan*

Belkıs Altunış Gürsoy

Bilinen tarihine 6000 yıllık derler. Ya bilinmeyen tarihin! Sanki geçmişin ezelle buluşur, bilirim. Bilirim başının niye göğset çektiğini, bu heybetli duruşun sebebini bilirim.

Gün gördüm, devran sürdürdüm, hüküm yürüttüm dersin. Dersin de avare gezen sevdalı bulutlarla aşinalık edersin, bilirim. Ben, zamanı koynumda büyüttüm, ben zamana meydan okuya okuya yürüdüm, dersin. Herkes zamandan ders çıkarır, ama onun da benden belleyeceği çok şey var. Eteğimden tutunsun. Sert rüzgârların söylediği hikâyemi dinlesin. Zamana nasıl karşı konulmuş, ayakta nasıl kalınmış öğrensın dersin, bilirim.

Beni fazla söyletmeyin, beni fazla inletmeyin. Serencamım yüreğinizin gücüne, aklınızın ölçüsüne, hayalinizin kutruna sığmaz dersin, bilirim.

Ben tarihi dokuya dokuya geldim. Peçemi açıp da, yüzümü kimselere göstermezdim. Güz elması yanaklarımı, derinden bakan müşfik gözlerimi herkesten sakınırdım. Ama gayrılar, ama gayrılar. Kaç defa bağrımı deldiler kaç defa... Kaç defa kanımı döktüler kaç defa... Sayısını ben bile unuttum.

Sen sınır taşısın. Yollara sırtında geçit vermişsin dediler. Seni mülk edinen Anadolu'ya hâkim olur dediler. Sefer üstüne sefer tertip ettiler. Edemedikleri zamanda ilk fırsatta dediler, niyet ettiler. Gizli gizli bu emeli içlerinde büyüttüler. Kaç kuşatma gördüm, kaç istilâ! Ne kıyımlar gördüm, ne yıkımlar, ne yangınlar. Nice körpe fidanlar, devrilip devrilip kucağıma düştüler. Nice taze canlar; "gök ekin gibi" biçilip biçilip böğrümde saplandılar. Dullar, yetimler, öksüzler, yurdu oldu toprağım, ahım arşa yaslandı dersin, bilirim.

Bu sancılı göğüs, bu mahzun duruş bu iç derinliği ondandır bilirim. Tabiatımın biraz da haşin oluşu bu yüzdendir. Biraz da sert çehreli oluşum bu sebeptendir dersin, bilirim. Ama, bu görünüşüme aldanmayın. Yüreğim, ah yüreğim, alabildiğine yufkadır dersin, bilirim. Yaşın yaşın akan gözyaşlarımı gölgemden bile sakladım dersin, bilirim.

Ben ne kazalar savdım, ne kavgalar deldim. Her seferinde yoktan var oldum, her seferinde kül-

lerimden doğdum, dersin bilirim. Bu serazat tabiatım, bu mağrur hallerim biraz da bundandır dersin, bilirim.

Nice göç kabileleri, ufuklarıma doğru süzüldü, nice hasret çığlıkları yankılandı yaylarımda. Yüzümün bir muhaceret türküsü gibi, kınından çekilmiş bir kılıç gibi keskin ve yakıcı oluşu bundandır dersin, bilirim.

Bilirim nice zelzelelerle sarsıldığını, bilirim. Bilirim yıkılıp yıkılıp da yeniden yapıldığını, bir can olarak ölüp, bin can olarak dirildiğini bilirim. Savaş, deprem, salgın hastalık, açlık ve yokluk sanki ayrılmaz kardeşiler mukadderatında. Birinin girdiği yere öteki arkadan yetişirdi. Hepsini sıra sıra tattın, bilirim. Hepsini sıra sıra savdın, bilirim. Hepsi acılarını katmerlendirdi, ocaklarını tarumar etti, bilirim. Her biri yekdiğerine rahmet okuttu dersin, bilirim.

Bilirim iklimim soğuktur. Toprağımı kar kapatır aylarca. Zemheri dedikleri benim günlük libasımdır. Beyaz giyinmeyi çok severim. Belki de ruhumun saflığı ondandır dersin, bilirim. Karım bastırınca nefes aldırılmaz. Ama bu kışa dayanan yiğitlerimin hem karakteri, hem bedeni çeliğe su verilmişçesine sağlam durur. Bu sebepten soğuk benim alametifarikamdır, ses etmeyin dersin, bilirim. Onun için ben halimden şikâyet etmem, şikâyeti sevmem dersin, bilirim.

Benim sokaklarımda ruh eser, dersin bilirim. “Niye ruh eser” diye kendi kendine sorar da; cevap vermede zorlanırsın, bilirim. Bu ruh; şehrin kadim tarihinden midir? Bu ruh; belenin havasında, dik yamaçlı dağlarında, ak köpüklü çaylarında mıdır? Uzun asırların devşirdiği, kervanların heybe heybe getirip, küfe küfe götürdükleri hem alıp, hem verdikleri maddi manevi zenginliklerinde midir diye sorarsın, bilirim. Bu ruh; sanatı ve zanaatı öğretilirken insandaki sırlı cevheri işleyen Ahilik terbiyesinde mi saklıdır dersin, bilirim.

Bu ruh; Orta Asya steplerinin usaresini Anadolu coğrafyası ile harmanlayan efsunlu hayat tecrübesinde mi barınır? İlmî irfanla kararak şehrin hücrelerine taşıyan rahmet rüzgârlarında mı gizlidir? Medrese mektep rahlelerinde, sohbet meclislerinde, dost mahfillerinde, çarşı pazar tezgâhlarında dem bulan ve candan cana yol alan ehliidillerinden midir?

Bu ruh; her kavşakta tarih yazan, mert diyarı, er yatağı topraklarında mıdır? Bu ruh; Millî Mücadele’yi tutuşturan, çoluğu çocuğuyla, kadını erkeğiyle tenini siper, canını sebil eden asil halkından mıdır?

Yoksa senin ben dadaşla et tırnak oldum, bütünleştim, diyen vefanda mıdır? Koynunda yatan şühedandan, bazen isimsiz bir mezar, bazen de bir türbe olup adım başı rastlanan ulularından mıdır? Şehrin semalarını mekân tutmuş ecdat ruhlarından mıdır?

Bu ruhun hikmeti belki de bizim saydığımız ve sayamayacağımız pek çok terkinin içindedir. Asırların birikimi, özü, karışık kaynaşır, bu şehrin insanlarını bir potada kaynatır dersin bilirim.

O mahviyetkâr halinle gizli bir gurur taşıdığını bilirim. Bu sebepten bu ülkenin ilim ve irfan atlasına kattığın adı bilinen bilinmeyen, dile gelen gelmeyen pek çok kıymetimiz vardır der, içten içe sevinirsin bilirim

Bebekler, bu mekânda canından, malından vermenin bir erdem olduğunu daha beşikte iken meşk etmeye başlarlar. İnsanlar güzel hasletleri kitaplardan değil; yaşayanlardan öğrenirler. Bu öğrenme su içer gibi, hava solur gibi kendiliğinden oluşur der, kıvanırsın bilirim.

Bu şehrin örsü, bağrında büyüttüğünü döve döve, haddeden geçire geçire kıvama sokar. Senin her nedense adı konulmamış, söze vurulmamış bir asabiyetin, bir şekil giydiriciliğin, bir kalıba dökücülüğün vardır. Nice âlimleri, nice fazılları, nice ârifleri derunundan derledim dersin, gizli gizli gönenirsin, bilirim.

Bu ruh; söze ipek kaftanlar giydiren şairlerimden, saza can veren âşıklarımından mıdır, dersin, bilirim. Kendinden emin oluşun biraz da bundandır, bilirim.

Bilirim seni acılar pişirdi, Bilirim seni yangınlar yudu. Bilirim seni yokluklar yıkadı. Böylesine olgun, böylesine arı duru olman bundandır, bilirim.

Ey rüzgâr esme, ey yaprak titreme, ey su çağıldama artık! Herkes, her şey sussun. Bırakın yalnız ben konuşayım. Söylenmemiş hikâyelerimi, dillenmemiş zamanemi, yazılmamış

destanımı yazayım dersin, bilirim. Ama bilirim ki; bu çırpınman beyhudedir. Zira sen “Belde-i Tayyibe”sin. Sen de dahil; kim ne yazarsa yazsın seni anlatamaz, kim ne söylerse söylesin kaleminin kırık, kelimelerinin buruk olduğunu görüp utanır, bilirim. Ama üzülme. Vakt-i merhûnun geldi. Yeni bir hamlenin ışığıyla aydınlık bir sabaha uyanmakta, kutlu bir yarına doğmaktasın. Nasıl geçmişinde Kurtuluş Savaşı ateşini yakıp da ülke sathına yaydıysan, şimdi de sadece tek başına değil, yakın uzak çevrenle birlikte şahlanacaksın. Bilirim, vatan toprağının her milimetre karesini aynı derecede aziz, her köşesini aynı derecede makbul tuttuğunu bilirim. Bilirim, gönlünün aşkla titrediğini bilirim. Bütün bir bölgenin makus talihini yenecek, topyekun bir dirilişin arifesindeyim dersin, bilirim. Yeni bir gazanın eşliğindeyim, yer gök duada, ben de duadayım demektesin, bilirim. Gazam mübarek olsun diyerek esmedesin, bilirim.

beş şehirden biri

Tanpınar'ın Erzurumu için

**Sormak gerekirse tutku neymiş,
çile ne?**

**Bakmak gerekir hayli şehir
tasvirine.**

**Anlarsınız elbet
yolunuz düşmüşse**

**Efsane zamanlı
Beş Şehir'den birine.**

YRD. DOÇ. TACETTİN ŞİMŞEK

“Ağam,
Nerden Aşar
Yolu Yaylanın?”

İsmail BİNGÖL

Nurettin Özdemir Soruyor: *“Ağam, Nerden Aşar Yolu Yaylanın?”*

İnsanoğlu geçmişle gelecek arasında anı yaşarken bazen zihnimiz bizi alıp ilk gençliğimizin o fırtınalı zamanlarına, başımızda kavak yellerinin estiği, hayatın bir ırmak coşkunluğunda adeta deli deli aktığı, düşüncenin bizden fersah fersah uzaklarda olduğu, bir yandan da kalbimizin ilk aşkın heyecanıyla küt küt vurduğu günlere götürür.

Analarımızın kapı önü sohbetleri, çocukların birbirinden güzel seslerle sokağı çınlattığı, bir yabancı görüldüğünde bütün başların *“burada ne arıyor”* merakıyla ona doğru çevrildiği, babalarımızın hızlı hızlı geçip evlerine girişleri, mekân tuttuğumuz köşe başları, mahalle araları, odalar, sofalar, akşam olduğunda bir bir örtülen kapı cızırtıları ve daha neler neler... Hepsi ama hepsi; bir film şeridi gibi geçip gider gözlerimizden... Hüzün zamanları, sevinçten coştığımız anlar, yağmurdan sıırsıklam olduğumuz ya da kardan, buzdan, soğuktan üşüyüp, kaskatı kesildiğimiz günler...

İşte bunlar ve daha başka yaşanmışlıklar, yeniden ve büyük bir hasretle boy verip, dile gelir bir Erzurum türküsünde... Ve bu türküler bir yerlerde yaşayan ve yolu Erzurum'dan geçmiş olanların yazılarına, şiirlerine konu olur.

Öyle ki; şehir yeniden uç verir, yeniden ayağa kalkar, yeniden kendini bulur ve geçmişe uzanarak acı tatlı günlerden dirilişine dair hatıraları yeniden hikâye eder şairin mısralarında... Bir savrulmuş, bir inleyiş, bir ağlayış eşliğinde dolaştığımız mekânlarda, kalbimizi yeniden onarmanın, ayrılık manzarasından payımıza düşecek olan derde dayanmanın büyük dirilişi içerisinde oradan oraya koşup dururuz.

Erzurumlu yazar ve şair Emin Alper; **“Erzurum Oylum Oylum”** adlı yazısında bu şehri tarif ederken, bir yerinde şöyle der: *“(...) Türkülerden okunur bir şehirdi Erzurum... Türkülerle okunur bir şehir. Bazı yaz akşamları, ayın ak aydınlığında baca kapısının bir yanında akşam çaylarımızı yudumlarken Gümüş Masat Çeşmesi'nin huzur içindeki mırıltılarına hafif bir bağlama sesi karışırdı. Bu bağlama sesine, serin akşam rüzgârının esintisiyle zaman zaman alçalıp yükselen bir de kaval sesi eşlik ederdi. Mahallenin gençleri, iç bahçelerden birinde çalılıp söylüyorlar Erzurum klâsiklerini, ama edeple... ‘Hüma Kuşu’, ‘Çelik Pazarı’, ‘Aşkın Ezeli Âşık İlahı Hüda’dır’, ‘Erzurum Çarşı Pazar’, ‘Tutam Yâr Elinden Tutam’... Hele bunlar içinde bir tanesi vardı ki daha ben yürek nedir, bilmeden gelip taht kurmuştu yüreğime:*

“İki bülbül figan eder bir güle/ Oğul, layık mıdır ben ağlayam el güle/ Oğul, yâd elleri dokunmasın o güle/ Gidem gelem ben gülümü koklayam...”

Bu türkünün adı geçince, türkülerin büyük sevdalısı ve bu şehrin türkülerinin yiğit sesi, Erzurum barlarının unutulmaz dadaşı Hulusi Seven'i bir kere daha muhabbetle ve hürmetle anmamak mümkün mü?

Ve öyle ki; yine bir türkünün nağmesi, bir hükmedişin yakan kavuran sesi ve bir şiirin içimizi inceden inceye oyan mısraları eşliğinde, **“Bu akşam seni bir kere daha duyduk Erzurum şehri”** diyerek, dadaşlar bar oynar gözbebeklerimizde... Dağ gibi dadaşların birer derya gibi, vatanın birer kalesi gibi dalgalandıkları; aşklarıyla, bastıkları yeri titrettikleri, altında oynadıkları göğü yürekleriyle sarstıkları bu sırt sırta verişte, dostluklar dile gelir, vefa unutulmuşluktan kurtulup, bir kez daha en güzel şekliyle kendini gösterir.

Sonrasında da; yüzyıllardır yaşadığımız ve bundan sonra da yaşayacağımız bu ebedî yurdu, şehit kanlarıyla suladığımız ve sulamaya devam ettiğimiz bu kutsal toprakları;

*“Vatan/Küçük ellerinin avuçladığı
Sade bir toprak parçası değil çocuğum,*

Toprakla büyüyen bir kutsal düşüncedir.” diyerek, gelecek kuşaklara özetleyen şair

Nurettin Özdemir'i bir kere daha rahmetle ve mihnetle anarız.

Dadaşlar, yaylagüzelleri, soğuk sular, türküler, şarkılar, çarşılar, esnaf, eşraf, sanatkâr ve zanaatkâr, camiler, hanlar, hamamlar; sekili, tandırbaşı, sofalı evler tek tek boy vermiştir bir türkünün ve bir şiirin yardımıyla yine... Şehir hâlâ dayandığını, hâlâ direndiğini, hâlâ çökmediğini belki bütün bunların yardımıyla bir kere daha ihtar etmiş, yeni bir pencere açmıştır dinleyenine, okuyanına, işitenine, sevenine... Şehre baktığında umutsuzluğa kapılana bir türkünün sözleri ve nağmeleri umudu çağırıştırmış, türküler yaşadıkça şehrin de yaşayacağına inandırmıştır onu...

Belki herkes unutsa da bu şehrin geçmişini... O büyük geçmişte yaşayan kişileri ve onların yaşadıklarını... Türküler, şiirler ve hakkında yazılanlarda hep saklı kalacak ve hiçbir zaman unutulmayacaktır. Vefaya, umuda, aşka dair yanı hep anlatılacak ve sevdalılarınca daima hatırlanacaktır.

Sözümüze türkülerini de katarak sürdürdüğümüz cümleleri, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesinden şair Nurettin Özdemir'in, **“Ağam, Nerden Aşar Yolu Yaylanın?”** adlı şiirinden bir bölümü sunarak bitirirken, Erzurum'da yaşayanlara şöyle seslenmeden de geçmeyelim:

Bu şiiri okuyun ve yaşadığınız şehre bir kere daha bakın. Bu şehrin sakini olarak; nelerin ayakta kaldığı, nelerin yok olduğu, bugün ellerimizde ne bulunduğu ve en önemlisi, niçin bu durumda olduğu hususunda bir kere daha düşünün...

*Bu akşam dadaşlar bar oynadı gözbebeklerimizde.
Bu akşam seni bir daha duyduk Erzurum şehri.
Bir daha doldurduk göğsümüze
Uzak hatıralar gibi.*

*Bu akşam kuvvet oldun dizlerimizde.
Bu akşam ışık oldun, renk oldun, ses oldun.
Bu akşam yeniden yarattın kalbimizi.
Yeniden kaderimiz yazıldı Kop Dağı'na,
Dumlu'ya, Cöktepe'ye, Palandöken'e...
Yeniden asker olduk, top olduk, tüfenk olduk.
Yeniden bağrına döndük yayla gecelerinin.
Yeniden çekildik hudut boylarına bayrak gibi.
Dalgalandık. Namımız söylendi pervasız.
Yeniden sahibi olduk bu yurdun;
Atsız, arabasız.*

*Bir yayla gecesinde başladı ilk aşkımız,
Toprağın bağrında çatlayan tohumlar gibi.
Bir yayla gecesinde yüreklerimiz geldi avucumuza.
Bir yayla gecesinde gönül verdik, can verdik.
Bir yayla gecesinde sevdik, yaşadık ve unuttuk nasibi.*

*Şimdi sen avuçlarımızdasın.
Nabızımız seni alkışlıyor durmadan.
Seni yaşıyoruz gecenin her saatinde,
Bir ömrü yaşar gibi.*

*Senin gözbebeklerinde yaylamın rengi vardır.
Senin gözlerinde yaylamın geceleri
Korkunç uçurumlar gibi karanlık ve derindir.
Korkunç uçurumlar gibi kendi kendine,
Bir türkü tutturmuştur Palandöken'den.
Bir türkü tutturmuştur; hasret kokar,
Kekik kokar, yayla kokar, yâr kokar.*

*Akşam olur, gölgelenir kayalar.
Akşam olur, gözlerinin rengi vurur dağlara.
Akşam olur; ne yol kalır, ne iz kalır, ne geçit.*

*Hüzzam,gönlümde azıcık ferden gelir Kırağı
Melâl bazen umulmadık yerden gelir Kırağı
Basar kasavet içimi açılmaz pencereler
Senden gelmezse ferahlık...nerden gelir Kırağı*

...

*Şın ortada durur ayın ve kaf kolundadır Kırağı
Noktaları Diclenin sağında solundadır Kırağı
Ben şahidim aşk şahit ve Bağdat şahittir abdestine
Mansur'un son namazı Horasan yolundadır Kırağı*

*Taşmağazalardan bir ah...yitmemiştir Kırağı
Yenikapıda durur kokun...gitmemiştir Kırağı
Çırçırda görünürsün sen...Çırçırın bayramıdır
Yoncalığın yası henüz bitmemiştir Kırağı*

*Yüreğime şimşek gibi çaktığın gündü Kırağı
Bakarmış gibi şimşeğe baktığın gündü Kırağı
Coğrafya dersine kaçak girmiş bir şişe konyaktan
Bilmem niçin daha zalim yaktığın gündü Kırağı*

...

*Cihanın yolunu eğer seçmeseydim Kırağı
Geçmişken kendimden kesip biçmeseydim Kırağı
Böyle sarhoş dolaşmazdı orta yerde bu dörtlük
Kalk deseydin o son piçi içmeseydim Kırağı*

...

*Silinsin hafızalardan artık ismin olmasın kırağı
Gezsin hayalin ufkumda varsın cismin olmasın kırağı
Arkadaşlık dersinde kaybetti seni bir liseli çocuk
Bir gun gelinlik giyersen düğün resmin olmasın kırağı*

*Gürcükapının gözü yaşlı,sebebini bilmeyelim Kırağı
Hacılar hanı uyumuştur,uykusunu bölmeyelim Kırağı
Sen sol yanımdasın içerde,Habip Baba sol yanımda dışarda
Bir film oynasın Gürpınar'da,son sahnede ölmeyelim Kırağı*

*O kışın hıncındandır Karasu'nun azgın akışı Kırağı
Kargapazarı'nın Palandöken'e kızgın bakışı Kırağı
Çok üşüyecek Erzurum yeniden sevecek asi çocuklar
Şehrin yüreğinde gün saymaktadır yetmişin kışı Kırağı*

Mustafa DUMAN

Kırağı-2

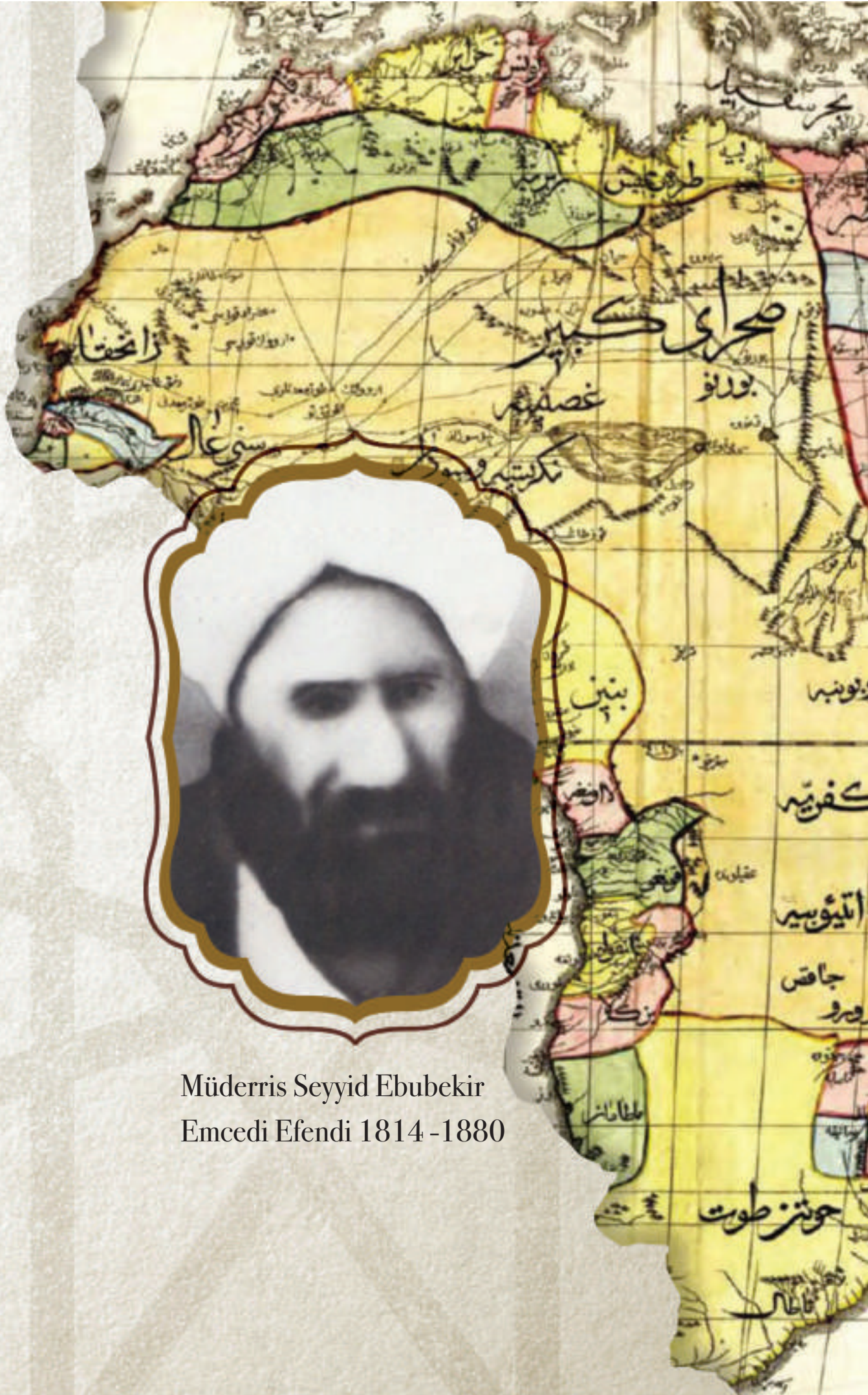
Erzurumlu Seyyid Müderris Ebubekir Efendi ve Ümit Burnu'nda Mahzun Kalan Osmanlı Mirası

Halim Gençoğlu

1 517, Yavuz Sultan Selim Han'ın halifelik ünvanını resmen imparatorluk bünyesine katmasıyla Afrika kıtasının hemen her sahasına İslami açıdan tesir etmiş olan Osmanlı Uleması, ardında bırakmış olduğu muazzam tarihi mirasa rağmen günümüzde Türk fikir ve ilim dünyasının nazarı dikkatinden kaçmış ve buna binaen büyük ölçüde ihmal edilmiş bir konumdadır.

Bu hususta tarihe mal olmuş Osmanlı münevverlerinin çalışmalarına Afrika ülkelerinin muhtelif yerel gazete arşivlerinde tesadüf etmek bu ihmalkarlığı bir başka boyutta gözler önüne seriyor. 1871 yılında Dr Servet ve Kadri Beylerin¹ kolera salgını üzerine Yemen'deki hizmetleri gibi Osman Ahmet Efendi'nin² Güney Afrika'nın Natal vilayetinde Hicaz demiryolu için topladığı bağışlarla birlikte, Müslüman ahalinin sömürgeci güçlere karşı Mamatha Gandhi gibi devlet adamlarıyla görüşmeleri, bu bahse konu Osmanlı Ulema sınıfının üstün siyasi faaliyetlerini gözler önüne seren bazı misallerdendir.³ Bu bağlamda Güney Afrika Müslüman toplumu üzerindeki etkisi halen birçok yönden hissedilen müderris Ebubekir Efendi'nin ve günümüze kadar süregelen aile fertlerinin hizmetleri esas itibarıyla bu çalışmanın konusunu teşkil eder.

Müderris Seyyid Ebubekir
Emcedi Efendi 1814 -1880

1863 yılının 16 Ocak gününden itibaren gerçek manada Güney Afrika'nın müslüman toplumunun kaderini değiştiren Ebubekir Efendi, esasında Ümit Burnu'nda açmış olduğu *Osmanlı Teoloji Mektebi*'yle ve kaleme almış olduğu *Beyan ud Din*⁴ adlı ilmihali ile yalnızca bir tarih yazmayıp, aynı zamanda yetiştirmiş olduğu çocuklarıyla Güney Afrika'da başlayacak olan bir devrimler silsilesinin miladını başlatmış oluyordu.⁵ Öyleki, onun aynı misyonla yetiştirmiş olduğu çocuklarının ve torunlarının hizmetleri de esasında en az Ebubekir Efendi'nin yaptığı muazzam faaliyetlere eşdeğer tutulacak niteliktedir. Ölümünün ardından onun için tertip edilen bir Osmanlı arşiv kaydında *el-Bahrul Muhakkak ve Hibr ul Müdakkik, Şeyh ul- İlim, Müfti ul- Erbaa Molla Mevlana el- Seyyid Abdullah Ebubekir Efendi el- Kureyş'i el- Emcedi* şeklinde bir Arapça kayıt düşülmüş olması, bu İslam âliminin ilminin denizler gibi engin, kaleminin çok itinalı ve üstün karakterli olduğu ve aynı zamanda sulbünün peygamber efendimizin soyuna kadar uzandığına işaret etmektedir.⁶

Ebubekir Efendi'nin Güney Afrika'daki hizmetleri esnasında gerek çağdaşı olan Hollandalı bir şarkiyatçı olan Snouck Hurgronje'un,⁷ onun Ümit Burnu'ndaki İslami çalışmaları ile ilgili endişeye kapılması gerekse bir İngiliz oryantalist olan William Redhouse'un bir çalışmasında Ebubekir Efendinin bir İslam hukuku mütehassısı olarak yaptığı hizmetlerinden bahis geçmesi, kendi yaşamış olduğu dönemde dahi Güney Afrikada'ki etkisinin kayda değer bir somut tezahürü olsa gerektir.⁸ Yine bu mihvalde bir başka çağdaşının "Ümit Burnuna gelen iki Müslüman misyonerin vazırları üzerine hoş görümlü Malay kızlarının saçlarını ne yazık ki örttüğünü" not etmiş olması, şüphe yok ki yine müderris Ebubekir Efendi ve yeğeni Ömer Lütfü'nün Afrika'nın ucundaki varlıklarından bizi haberdar eder.⁹ Ümit Burnu'na ulaşmasından henüz bir yıl sonra bir İngiliz arşiv belgesinde Ebubekir Efendi için düşülmüş olan bir kayıt onun ne çapta bir dava adamı olduğuna delil teşkil eder mahiyettedir.

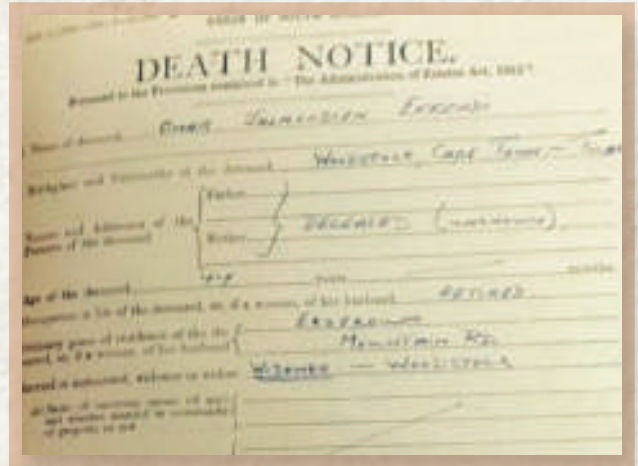
Ebubekir Efendi İstanbul'da iyi tanınan saygıdeğer bir ilim adamıdır. Bu sebepten dolayı onun Cape Town'da açmış olduğu okulundaki faaliyetleri için İstanbul Hükümeti Ebubekir Efendi'ye hatırı sayılır bir maaş ödemektedir. Küçük bir Müslüman topluluğuna hitap etmesinden ötürü onun faaliyetlerinin küçümsenmemesi gerekir zira faaliyetlerinin etkisi sebebiyle birçok yerli zenci kabile Müslümanlığa dönmüştür. Ebubekir Efendinin yaratmış olduğu etki tahmin edildiğinin çok üstündedir.¹⁰

Bu haberden de anlaşılacağı üzere Ebubekir Efendi'nin faaliyetleri ve bırakmış olduğu miras birçok açıdan Hristiyan aleminin dikkatini celbetmiş ve aynı zamanda İngiliz kamuoyunda bir endişeye vesile olmuştur. İşte aynı şekilde onun yetiştirmiş

olduğu çocuklarının ve hatta daha sonraki neslinin Güney Afrika toplumunda bırakmış olduğu tesir ele alındığı zaman, tarihte çok istisna bir ailenin, Efen-dizadeler neslinin günümüzde dahi devam eden bir-birinden önemli çalışmalarının etki ve sebebi anlaşılacak olacaktır.

Güney Afrika'da Ebubekir Efendi'den Sonraki Efen-dizadelerin Serencamı

Müderriş seyid Ebubekir Efendi 1880 yılının 29 Haziran gecesi saat 10 sularında Cape Town'da Bree Street adıyla anılan sokaktaki evinde vefat etti.¹¹ Cape Town'da kalan ailesi ile ilgili belgeler onun memleketi Erzurum'a duyduğu hasretten ötürü Ümit Burnundaki evine Erzurum ismi koyduğunu göstermektedir. Hakikaten Müderriş Ebubekir Efendi'nin metruk evrakından anlaşılabilir ki Erzurum şehrini Ümit Burnunda unutmadığını ve Osmanlıca bir harita üzerinde bulunan Vilayeti Erzurum kısmını işaretlemiş olduğu da bu iddiamıza ayrıca delil teşkil eder.

Seyyid Ebubekir Efendi'nin vefatından sonra oğlu Ömer Celaledin Efendi'ye kalan Cape Town'daki Erzurum adlı taş konakla ilgili resmi kayıt, 1954

Müderriş Ebubekir Efendi'nin vefatında yanında eşi Tahire Hanım (Tahora Saban) küçük oğulları Muhammed Alaaddin ve Ömer Celaledin Beyler bulunuyorlardı. Kızı Fehime, Ebubekir Efendinin akrabasından olan müderriş Abdürrezzak Efendiyle evlenerek İstanbul'a yerleşmişti. Diğer iki çocuğu Hişam Nimetullah ve Ahmet Ataullah Beyler ise Ebubekir Efendi'nin ahbabı Sadrazam Ahmet Cevdet Paşa'ya emanet edilerek İstanbul'da tahsillerini tamamlamakla meşguldüler.¹² Babalarının ölüm haberini duyar duymaz Güney Afrika'ya dönen iki çocuktan Ahmet Ataullah Bey bir süre Ümit Burnu'nda babasının okulunda hocalık yaptıktan sonra buradan Kimberley şehrine göç ederek orada bir başka Osmanlı mektebi açtı.¹³ Kimberley şehrindeki faaliyetlerinin yanısıra *Excalibur* gazetesinde köşe

yazarlığı yaparak Osmanlı Halifeliğinin İslam dünyasındaki nüfuzunu ve faaliyetlerini neşreliyordu.¹⁴ Bu faaliyetleri esnasında Osmanlı hariciye vekaletinin dikkatini çekmişti. Bir süre sonra Cape Town sömürge hükümet'inin parlamentosuna ilk Müslüman delege olarak seçildi ve daha sonra John Cecil Rhodes ve Jan Hendrik Hofmeyr gibi ırkçı devlet adamlarının düşmanca muhalefetlerinden dolayı ayrılmak zorunda kaldı.¹⁵ Kimberley'deki okulunda faaliyetleri esnasında *Tuhfet ul İslam* adlı bir eser kaleme alarak ilmi sahadaki kudretini de göstermişti.¹⁶ 1901 yılında ilk Osmanlı Singapur Konsolosu olarak atanması Ataullah Bey'in aktif siyasi hayatına başka bir heyecan katmıştı.¹⁷ Fevkelade etkili çalışmaları 1903 yılında bir suikaste kurban gitmesiyle genç yaşında son bulmuştur. Cenazesi büyük bir halk kitlesinin eşliğinde törenle Singapur'daki Müslüman mezarlığı'na defnedilmiştir.¹⁸

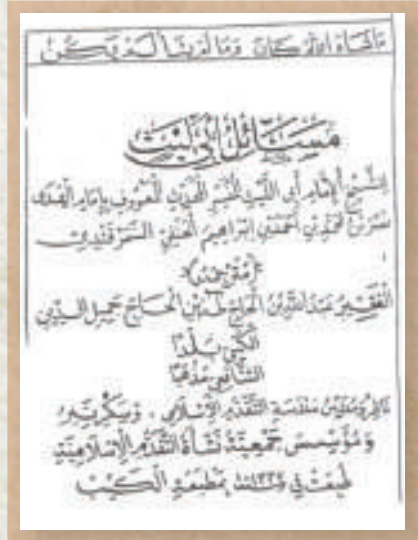
Ahmet Ataullah Bey 1865- 1903

Kardeşi müderris Hişam Nimetullah Efendi ağabeyinin erken yaşta ölümünden ötürü çok üzüntü duymuş Cape Town'daki Müslüman topluluğu'nun başkanı olduğu halde bir süre sonra Hint okyanusu kıyısında bulunan bir sahil şehri olan Port Elizabeth'e taşınmış ve oradaki medresesinde hizmet etmeyi tercih etmişti. Muazzam bir ilmi vukufiyete sahip olduğu Ümit Burnu'nda basılan yerli gazetelerden de anlaşılmaktadır.¹⁹ 1920 yılında bir Güney Afrikalı imamın günlüğünde ise Müslüman cemaatin çözemedikleri bir dini konudaki ihtilaf üzerine' iki imama Hişam Nimetullah Efendiye gönderdikleri ve topluluk olarak ancak onun fetvasına herkesin itimat edeceği kaydedilmiştir.²⁰ Hişam Nimetullah Efendi gerek fetva makamı olarak gerekse açmış olduğu Teoloji medresesinde okuttuğu öğrencilerinin yanı sıra aynen babası gibi ilmihal niteliğinde yazmış olduğu eserleriyle tam manasıyla bir din âlimiydi. Arapça harflerle yalnız Afrikansça dilinde kaleme aldığı meşhur eseri *Siraj al- Ida'ah*²¹ 1950li yıllara

kadar Ümit Burnu'nun kuran kurslarında kaynak eser olarak okutulmaktaydı.²² 1945 yılında vefat ettiği zaman oğlu Naim Efendi'ye miras bırakmış olduğu dört bin civarındaki kitaplarıyla dolu hususi kütüphanesi, onun ne çapta bir ilim insanı olduğunun ipuçlarını vermektedir.²³

Hisam Nimetullah Efendi 1922 Porte Elizabeth

Siraj el- Ida'ah (Cape Town National Library, A. Davids Special Collection)

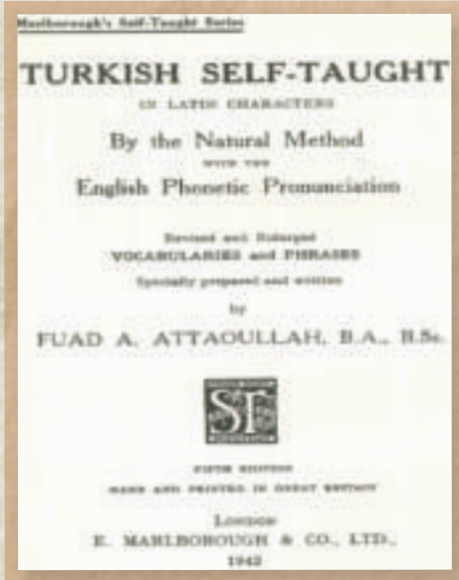
Ebubekir Efendinin Torunlarının Güney Afrika ve İslam Dünyasına Hizmetleri

Ahmet Ataullah Bey'in iki erkek çocuğu A. Fuad Ataullah ve Ebubekir Rüştu Sultan Abdülhamid Han'ın emriyle sünnet ettirilmişlerdi.²⁴ Büyük erkek çocuk olan Fuat Ataullah Bey 1902 yılında Galatasaray Lisesine devlet desteğiyle girip başarıyla mezun olmuş ve daha sonra Londra'ya taşınarak BBC televizyonunda dil bilimci olarak çalışmıştı.²⁵ İngilizce dil bilimi üzerine yazmış olduğu iki kitabı halen Lon-

dra Üniversitesi'nde kaynak eser olarak kullanılmaktadır. Özellikle Türkçe - İngilizce pratik öğrenim konusunda kaleme aldığı bir çalışması ünlü oryantalist W. Redhouse'un çalışmalarından sonra bir Türk tarafından kaleme alınmış olan ilk telif eserdir. *Turkish -Self Taught by the natural method with English Phonetic Pronunciation* adlı eser bu hususta yapılan ilk özgün çalışma olarak tarihe geçmiştir.²⁶ Efendizadelere mensup bir aile ferdi olan Fuad Ataullah bu şekilde üzerine düşen misyonu layığıyla yerine getirmiştir.

Fuad Ataullah Bey (Resimde Sağda)

Fuad A. Beyin Türkçe - İngilizce öğrenim metodu

Ahmet Ataullah Beyin büyük kızı Havva Hayrünisa Hanım 1913 yılında İngiltere'de lise tahsilini tamamladı.²⁷ Güney Afrika'da yayınlanan bir yerel habere göre Güney Afrika'nın ilk üç lise mezunu kızlarından birisi Havva Hayrünisa iken, diğer ikisi de kuzenleri olan Rukiye ve Vareda idiler. Güney Afrika Müslüman

cemaatinin iftiharla verdiği haberde, 1913 yılının bu sebeple tarihi bir milat olduğu vurgulanmaktaydı.²⁸

Ahmet Ataullah Bey ve çocukları Havva Hayrünisa, 1922 İstanbul

Havva Hayrünisa aynı yılın sonunda Londra Üniversitesinde tıp tahsiline başladı.²⁹ Babasının bir Osmanlı diplomatı olması vesilesiyle devlet bursuyla okuyup savaş yıllarının zorluğuna rağmen 1920 yılında Londra Üniversitesi'nden başarıyla mezun oldu. Bir süre Berlin'de staj yaptıktan sonra Türkiye'ye dönerek Osmanlı sarayında görev yaptı. İstanbul'da Moda semtinde yaşadığı ve sonra Cape Town asıllı Hollandalı bir işadamı ile evlenerek Amsterdam'a yerleştiği bilinmektedir. Eşi vefat edince doğduğu memleket olan Güney Afrika'ya geri döndü. Güney Afrika'nın ilk Müslüman bayan tıp doktoru olarak tarihe geçti. 1950 yılında Ümit Burnu'nda vefat etti ve meşhur Müslüman kabristanı olarak bilinen Mowbray Mezarlığı'na defnedildi.³⁰

Küçük kızkardeşi Hatice Hanım Londra'daki bir sanat okulunda nakış işleme ve süsleme bölümünden mezun olduktan sonra hukuk tahsili gördü.³¹ İngiltere'de tanıştığı bir Hindistanlı prensle evlenerek Karaçi'ye yerleşti. Karaçi'nin ilk bayan yargıç olarak tarihe geçti.

Hatice Ataullah Hanım, 1918, Karaçi, India

Efendizadelerin bir diğer deha şahsiyeti Dr Muhammed Şükrü Ebubekir Efendinin en küçük evladı olan Ömer Celeddin Beyin oğlu olup 1915 yılında Cape Town şehrinin meşhur Müslüman mahallesi olan Bo-Kaap'da doğdu.³² Güney Afrika sömürgeci hükümetlerinin insanları renk ve dinlerine göre ayırdığı yıllarda parlak zekasıyla liseyi bir yılda atlayıp erkenden bitirerek yaşadığı kıtanın en iyi üniversitesine 1935 yılında kayıt yaptırdı.³³ Cape Town Üniversitesi'nin tıp fakültesi arşiv kayıtlarına göre 1942 yılında genel cerrahi alanında uzmanlaşarak hekimlik diplomasını aldı ve Güney Afrika'nın Cape Town Üniversitesi'nde okuyan ilk Müslüman tıp doktoru olarak tarihe geçti. Güney Afrika resmi tıp dergisi *Medical Jurnal*'in bir sayısında muayenehanesini Woodstock semtinde bulunan dedesinden kalma *Erzurum* adlı konağa taşıdığı kaydı düşülmüştür.³⁴ Kaderin tecellisidir ki genç yaşında tüberküloz hastalığından vefat ederek 1946 yılının sonbaharında Cape Town'da aile mezarlığına defnedilmiştir.

Efendizadelerin yaşayan son renkli siması Hişam Nimetullah Emcedizade, Ebubekir Efendinin ortanca oğlu Muhammed Alaaddin Beyin torunu olup 1944 yılında Cape Town'da doğdu. 1948 yılında Güney Afrika'da Apartheid dönemi adıyla bilinen bir rejimin tam anlamıyla ırkçı hükümetleri başa gelince, yaşadıkları evden çıkartılarak şehrin dışında bir yerde oturmaya zorlandılar. Küçük yaşta annesini kaybeden Hişam Nimetullah dönemin hükümetinin anti-demokratik politikaları gereği Müslüman olması sebebiyle ikinci sınıf vatandaş olarak muamele gördü. Çocukluğunda ikinci sınıf bir okula ikinci sınıf bir trene binerek gitmenin burukluğunu yaşadı. Efendi ailesinin mensupları gayet iyi görünümlü ve beyaz tenli olmalarına rağmen Müslüman oldukları için

zenci statüsünde bir nüfus cüzdanıyla yaşamaya zorlandılar. 1950 senesinde bu duruma illallah diyen aile büyüklerinin hep birlikte bir otobüs satın alarak Türkiye'ye geri dönmek için girişimlerde bulunmaları Menderes Hükümetine gönderdikleri bir yardım mektubunun menfi şekilde cevaplandırılmasıyla son buldu. İşte Hişam Nimetullah Efendinin çocukluğu bu kaos ortamında paslanan ve zamanla hayalleriyle birlikte çürüyen bu eski otobüsün içinde oynamakla geçti.

Dr Şükri Efendi akrabaları ile (Ortadaki bayan teyzesi Dr Havva Hayrunnisa Hanım) 1945 Cape Town

Hişam Nimetullah Efendi öğrencileriyle birlikte, Cape Town

Hişam Nimetullah Efendi liseyi bitirince büyük dedelerinin gittiği yolu takip ederek eğitim bilimleri üzerine üniversite tahsilini tamamladı. İngilterede bir süre staj yapıp Güney Afrika'ya geri döndü. Öğretmenlik yaptığı sıralarda haksız ayrımcılıklara karşı ırkçı Güney Afrika Hükümetlerine karşı politik savaşılar verdi. Hapiste bulunan Nelson Mandela'nın özgürlüğüne kavuşması için protestolara katıldı. Bir eylem insanı olarak ülkesinde demokrasi için siyasi

mücadelelerde bulundu. Faaliyetleri çeşitli yerli gazete, televizyon ve radyolarda yayınlandı.³⁵ 1990 yılında Nelson Mandela hapisten çıkınca demokrasi ve ülkenin refahı için çalışan herkese teşekkür ettiği bir davette uzun yıllar ülkesine türlü vesilelerle hizmet etmiş olan Hişam Nimetullah Efendi'ye kendi elleriyle hizmet plaketi verdi. Hişam Nimetullah Efendi Efendizadeler soyunun eğitim misyonunu yüklenen bir neferi misali Ümit Burnu'ndaki Osmanlı neslinin son temsilcilerinden birisi olarak yaşamaktadır.

Güney Afrikanın efsanevi lideri Nelson Muandela ile ödül töreninde

Güney Afrika'da mahzun kalan Osmanlı mirası

Ebûbekir Efendi ve Cape Town'daki faaliyetleri ile ilgili bir çok makale tez ve diğer çalışmalarda aynı kaynaklardan yararlanılarak günümüze kadar tekrar edilmiştir. Fakat Ebubekir Efendi'nin erkek okulunun varlığına dair yerli kaynaklara dayalı bir araştırmadan ziyade, yazarlar, Ebûbekir Efendi'nin faaliyetleri ve Güney Afrika'daki hizmetleri üzerinde durmuşlardır.

Cape Town millî arşivinde Ebûbekir Efendi'nin Güney Afrika'daki faaliyetleriyle ilgili yaptığımız çalışmalar sırasında bu söz konusu erkek mektebinin varlığı ile ilgili tesadüf ettiğimiz belgeler konuyu daha etraflı araştırmamıza vesile oldu. Bu Osmanlı Erkek Mektebi'nin Ebûbekir Efendi'nin ölümünden ne kadar sonra elden çıktığı ve mülkünün hakikaten kendisine ait olup olmadığı gibi soruların cevabına Cape Town millî arşivinde tesadüf ettik. Bu hususta ilk resmi kayıt Ebûbekir Efendi'nin kendi el yazısıyla Cape sömürge hükümetine sunduğu bir mektupta belirtilmektedir.³⁶ Bu kayıta Ebûbekir Efendi, *Wale* ve *Bree* caddelerinin kesiştiği yerde açmış olduğu okulunun vergisinden yakınmaktaydı. Mezkur okulun arka tarafında bulunan bir bölümünü kiraya verdiğini ve buradan gelen gelirin okulun masraflarına ancak yettiğini dile getirmektedir. Buradan Ebûbekir Efendi'nin büyük atalarından miras kalan vakıf anlayışını, benzer bir

şekilde, kendi islettiği eğitim kurumunun bekası için yürürlüğe koymuş olduğunu da görmek mümkündür. 1866 tarihli bu mektup, Ebûbekir Efendi'nin *Wale* ve *Bree* caddelerinin kesiştiği yerde açmış olduğu okuldan ve okulun bazı özelliklerinden bahsetmektedir.

1880 yılında Ebûbekir Efendi vefat ettiğinden bir kaç ay sonra Cape Town şehri adres defterinde (*Alphabetical Director*) aynı yerin Ebûbekir Efendi'nin oğlu Ahmet Ataullah Bey'in adına kayıtlı olduğuna tesadüf ediyoruz. Bu belgeden anlaşıldığına göre; Ahmet Ataullah Bey, babasının açmış olduğu okulda Arapça uzmanı (*Arabic schoolmaster*) olarak bir süre hizmet etmiştir. Bir süre sonra Ahmet Ataullah Bey, Kimberley şehrine yerleşerek orada aynı mahiyette bir İslâmi okul açarak Cape Town'da, babasının açmış olduğu mektebi kardeşi müderris Hişam Nimetullah Efendi'ye bırakır. 1898 yılına kadar babadan kalan Osmanlı erkek mektebinde Ebûbekir Efendi'nin çocuklarının İslâmi eğitime devam ettiklerine şahit oluyoruz. Yalnız, 1898de ekonomik nedenlerle Hişam Efendi adına kayıtlı bir banka ipotek kağıdıyla (*mortgage bond*) okulun elden çıktığı anlaşılıyor.

İşte bu söz konusu belgede binanın tüm ayrıntıları, ölçüleri, pafta numarasının varlığı gibi detaylar, bu konunun Cape Town tapu dairesinde tarafımızdan gün ışığına çıkmasına kadar gitti. Bu eski ipotek kaydı ile Hişam Nimetullah Efendi adına kayıtlı olan *Wale* ve *Bree* sokaklarının köşesindeki okul, Ebûbekir Efendi tarafından 1863 yılında açılıp, tâ ki ölümüne kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. İşte bu son bulunan iki belge eğitim kurumunun yerini tam olarak ortaya koymuş oluyor.³⁷

Ebûbekir Efendi'nin Cape Town'da açmış olduğu Osmanlı Erkek Mektebi'nin bugünkü hali

İşin ilginç ve daha mühim tarafı, söz konusu okulun mîmârî yapısının hiç bozulmadan günümüze kadar ulaşmış olmasıdır. Şimdi bu bina, tarihi mekan (*heritage*) olması nedeniyle, şehrin ortasında kalan eski iki katlı bir taş yapı şeklindedir. Geçen yıl bu binanın satın alınıp, Ebûbekir Efendi adına bir müze yapılması gerektiğini Türkiye Cumhuriyeti yetkililerine iletmemizle birlikte, konunun daha detaylı bilinmesi için bu hususta İngilizce- Türkçe makaleler kaleme aldık. Ne yazık ki Cape Town'ın yerli müslümanlarından başka bu projeye ilgi gösteren olmadı. Olduysa da türlü vesilelerle veyahut politik nedenlerle bu mühim tarihi mesele Türk kamuoyunda örtbas edildi.

Gerekli arşiv malzemesiyle bu tarihi meseleyi tekrar gün ışığına çıkarıp, Türk hükümeti yetkililerinden bu binanın müze yapılması gerektiğini Seyid Ebûbekir Efendi'nin ilmine ve hizmetine ve de bıraktığı mirasa inanmış bir Türk vatandaşı biz tarihçilerin vazifesidir. Unutulmamalıdır ki bir millet tarihine sahip çıktıkça saygınlık kazanır.

Notlar

- 1 The British Medical Journal 1872 The Mecca Pilgrims and the Cholera, April Vol, 1, No, 589, s. 397 London.
- 2 Indian Opinion, December 8th, 1906, s 925, Ayrica bkz, The Mapering Mail and Protectorate Guardian, Wednesday, September 30, 1908.
- 3 Indian Opinion, May 11th. 1907 s. 173
- 4 A Effendi, The religious duties of Islam as taught and explained, A translation from the original Arabic and Afrikaans by Mia Brandel-Syrier, 2 (Leiden 1960).
- 5 Kollisch Maximilien 1867, The Mussulmen Population at the Cape of Good Hope, Istanbul.
- 6 Metnin Arapça orijinali için bkz. البحر المحقق. والجزر المنفق شيخ العلم و مفتي الأربيع الأئمة مولانا ملا المسلمي عبد الله ابو بكر اقتدي الترشى الإجمعي Muhtelif politik oyunlar uğruna bir Osmanlı aliminin etnik kökenlerini siyasi konulara alet etmek ve olmayan bir şeyi oldu diye aile fertlerine söylemiş gibi kaydetmek tarihi affedilmez bir hatadır. Baknz. Aksiyon, Haşim Söylemez 30 Eylül 2000 sayı, 304, <http://www.aksiyon.com.tr/dosyalar/torun-adile-hanim-akrabalarini-ariyor> 506794 Ebubekir Efendinin soyunun meshur Arab kabilelerden Emcedilere dayandığı ve Kürt kökenli olmadığı gibi babası Molla Omer Bey'in Kürt isyancılar tarafından 1830 yılında Sehzorda medresesinde sehit edildiği ile ilgili detaylı bir araştırma için şu çalışmamıza bakınız. H. Gençoglu, Abu Bakr Effendi – A report on the activities and challenges of an Ottoman Muslim theologian in the Cape of Good Hope, a thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Master of Philosophy in Religious Studies (Supervisor: Dr Andrea Brigaglia, University of Cape Town, 2013) s.19-22
- 7 Hurgronje Christiaan Snouck , 1880 Mekke II, s 196.
- 8 Redhouse James William, 1877 A vindication of the Ottoman Sultan's title of Caliph s. 7, London.
- 9 Michael Jan De Goeje, 1881 Muhammedaansche Propaganda, De Nederlandsche Spectator. No, 51, s. 442-444
- 10 The London and China 1864, The Mussulmens at the Cape of Good Hope - s.43 January 27, London.
- 11 Cape Times, 2 July 1880, To the editors of the Cape Times, s, 4, Cape Town.
- 12 BOA- Yıldız Evrakı. No, 18, 13/546 Istanbul.
- 13 BOA. Y. A. Hus. 235/7, [29 May 1890]
- 14 Excalibur Friday 30 August 1889 Musurus Pasha by Ahmet Ataullah, s 3. Kimberley
- 15 Gencoglu, H. 2014. The first Muslim politician of South Africa Ahmet Ataullah Bey, 1865-1903. New Contree : A journal of Historical and Human Sciences for Southern Africa. No; 69: Sayfa;100-102 Jul. [<http://dspace.nwu.ac.za/handle/10394/4969>]
- 16 8 A Reid, "Nineteenth century Pan-Islam in Indonesia and Malaysia", The Journal of Asian Studies, 26(2), February 1967, p. 271.
- 17 The Straits Times, 28 April 1904, s. 5.
- 18 Seben H. Taner 2014, Singapurdaki ilk temsilciliklerimiz ve başkonsolos Ahmet Ataullah Efendi s,17 http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/singapur_v3.pdf
- 19 The Cape Argus Wednesday, March 9, 1898 A Muslim Tale of War ill-used in Mecca.
- 20 M. Ardiel Davids, The imam of Simon's town and his Diary, 1904-1928 (Master's thesis, University of Cape Town. 2011) s. 225.
- 21 BOA, Irade-I Hususi 10/B/1312 Hicri No: 33 / 1312 Bazı dini kitapları bastırmak üzere Dersaadet'e gelen Ümid Burnu'nda sakin merhum Ebubekir Efendizade Hişam Nimetullah Efendi'ye ...
- 22 A Davids, 2011, The Afrikaans of the Cape Muslim s. 143. Pretoria
- 23 Güney Afrika Devlet Arşivi, Cape Town MOOC 6/9/11837 99295 Effendi, Hesham Neamatollah. Estate Papers, 1945, Death on 21.4.1945 of retired teacher Hesham Neamatollah Effendi (Dec 1867-1945) leaving 5 children.
- 24 A Ucar, 2000 Guney Afrika'da Osmanlılar, s. 300 Istanbul
- 25 BOA, MF.MKT. 1316 Hicri No :439 /35 Ümit Burnu'ndaki Mekteb-i Osmani'nin Müdürü Ataullah Efendi'nin oğullarından Mehmed Fuad Efendi'nin parasız olarak Mekteb-i Sultani'ye..
- 26 A Faud Effendi, 1942 Turkish self-taught (London).
- 27 G Çolak, 2013 Avrupada Osmanlı Kızları s. 71-73. Istanbul
- 28 Indian Opinion, 3 February 1913, s. 36.
- 29 A Khan, 1951, My life and experiences, s. 36-38, 43 London
- 30 A Ucar, Guney Afrika'da..., s. 362
- 31 A Khan, My life and experiences, s. 45.
- 32 Cape Town Milli Arşivi, Mooc 6/9/13178 4322/46 Effendi Mohamed Shukri, Estate Papers 1946
- 33 Administration archive of the University of Cape Town, confidential, registration form of Mohamed Shukri Effendi 1935.
- 34 South African Medical Journal July 27 1946 s. 427
- 35 Cape Herald 31 March 1973 Enforce Apartheid s. 3 Cape Town
- 36 Cape Milli Arşivi, Cape Town Arşivi CO 4129 E6 Memorial. Abu Effendi. Regarding his school for Mohammedans. 1863 Mooc 7/1/4074 Effendi Abu Beker. Will. 1880-1880
- 37 Cape Town Milli Arşivi, Doc 4/1/516 836 Mortgage Bond. Hesham Neamatollah Effendi, 1897 – 1897

ERZURUM'UN
YÜZAKLARI

BELKİS
İBRAHİM HAKKIOĞLU

Röportaj:
Neslihan Arzu KETECİ

Belkıs

*İbrahimhakkıoğlu
ile söyleşi*

Kendisini ismen tanımama rağmen hiç tanışmamıştık. Bir kaç kez telefon görüşmemiz olmuştu. Ve nihayet 2010 yılında bir organizasyonda tanıştık kendisiyle. Çok pozitif, güleryüzlü ve insanın yüreğine dokunan ses tonuyla kendisine hayran bırakmıştı beni. Tane tane konuşuyor ve karşısındakinin gözünün içine bakıyordu adeta.. Aradan geçen zamanlarda sıklıkla biraraya gelmeye başlamıştık. Ağabeyi Fehim İbrahimhakkioğlu'ndan Çakıl taşıyla Resim dersi almaya başladığım yıldan itibaren de (2012) gerek hocamın sergilerinde gerekse Atölye'de kendisiyle karşılaşıyordum. Bir söyleşi yapmak hep aklımdaydı ama Belkis hanım sürekli yoğunluğundaydı. Yurtiçi ve yurtdışı programları vardı ve hiç boş zamanı yoktu. Üsküdar / Çiçekçi durağındaki evine ilk gidişim arkadaşım Ayşen'le olmuştu. (2013) Üsküdar'da bir görüşmeden çıkmıştık birlikte. Sahilde yürürken; Erzurum, Hasankale ve Fehim hocamız üzerine bir sohbetten konu Belkis hanıma geldi ve Ayşen çantasından bir kitap çıkardı. Belkis İbrahimhakkioğlu'nun -Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'yle Aşk ile An Seyretmek- isimli kitabını okumaktaymış meğerse.. *"hadi evine gidelim, seni tanıştırayım!"* dedim ve kendisini aradım. Şanslıydık, evdeydi ve bizi kabul etti. İkimizde tatlı bir telaşın içine düştük. *"Nasıl yani?"* filan derken Apartmanın önündeydik işte. O gün kısa da olsa güzel bir sohbet ettik; Çayımızı içerken Belkis hanım yaptığım çalışmalarla ilgili sorular sormakta ben de cevap veriyordum. Yüreğinden dinlediğini hissediyordum ve bu beni mutlu etmişti. Konuşmanın sonunda Ayşen yanındaki kitabını imzalatmış olmanın heyecanını yaşarken; bende yıllardır kulağımdan silinmeyen ses tonuyla verilmiş bir öğüdün etkisindeydim. *"Sen akmana bak Neslihan."* deyişini bugün dahi unutmuş değilimdir. Niye? Neden? Böyle söylemişti. Bunun açıklamasını yıllar sonra yine kendisinden öğrenecektim. O gün yanından ayrılırken bir söyleşi sözü almış olmanın keyfiyle yolumuza devam etmiştik ikimizde.

Her ikimizin de telaşlarının bitmesini bekleye bekleye 2017 yılının Ekim ayına gelmiştik. Bir Pazar söyleşi için sözleştik ve ben sorularımı hazırlayıp yıllardır oturduğum ama artık Kentsel Dönüşüm sebebiyle bir süreliğine ayrı kalacağı evinde sabah kahvaltısında buluştuk. Komşularının çoğu taşınmıştı. Kendisi de bir yandan eşyalarını toplamakta bir yandan da hiçbir zaman eksik olmayan biri giden biri gelen misafirleriyle tatlı sohbetler yapıyordu. Eski fotoğraflar, eski kitaplar ve yıllardır her hatırasını yaşadığı bu güzelim evde ağırladığı son misafirlerinden biri de bendim. (Ne mutlu bana ki; ben İbrahimhakkioğlu Ailesi için hiçbir zaman misafir olmadım. Hep onların aile-

Dünyevi bir üibar olsun, bize bir kapı açsın diye bu soyadın arkasına hiçbir zaman sığınmadık, hatta manevi ağırlığını da iyi kötü, çapımızca, istidadımızca hissettik. Asıl o soyada üibar eden insanların sizden beklentileri var.

den biriydim. Bana her zaman böyle söylediler ve böyle hissettirdiler. Kendilerine teşekkür ediyordum.)

Meşhur Alim ve Mutasavvuf Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin torunlarından biri olan Belkis İbrahimhakkioğlu anlatacak, ben dinleyecektim. Kendisiyle Erzurum, Tasavvuf, Dedesi İbrahim Hakkı Hazretleri, unutulmuş gelenekler, görenekler, Türk Edebiyatı,

edebiyat dünyamızdaki isimler ve en önemlisi hatıralarıyla yoğrulmuş güzel bir yolculuğa çıkacaktık az sonra. Böyle güzel bir mutluluk yoktu. *"Haydi başlayalım, kimse gelmeden.."* deyişle bende kayıt cihazının start düğmesine bastım.

Belkis İbrahimhakkioğlu kimdir? Bize kendinizden ve Ailenizden bahsedebilir misiniz?

"Ahh! Bilsem kimdir" derken, ne söylemek istediğini anlıyorum. İnsanın kendinden bahsetmesi bana dünyada en zor gelen durumlardan biridir aslında..

Erzurum doğumluyum. Babam memur olduğu için daha sonra başka vilayetlerde de bulunduk. İlkokul 1.sınıfa babamın görev yeri olan Diyarbakır/ Ergani'de başladım. Babam, Ergani Öğretmen Okulu'nda görev yapıyordu. Bunlar köy enstitülerinden kalma okullardı. Eğitim açısından başarılı olan köy enstitüleri kapatılmayıp ideolojik tarafı ıslah edilseydi iyi yetişmiş öğretmen ihtiyacımızı karşılayabilirdi. Yazık oldu. İlkokula İlica'da devam ettim. Beşinci sınıfta iken Yavuz Selim Öğretmen Okulu'nda İlkokul açıldı ve ben de buraya geçtim. Babam Yavuz Selim Öğretmen Okulu'nda Kütüphane memuruydu. Yavuz Selim ruhunun şekillenmesinde önemli bir yer tutar. Sanaşal etkinlikler bakımından son derece canlı bir mektepti. Babam da bu etkinliklere renk katardı. Allah gani gani rahmet etsin, yakından tanıyanlar bilirler gerçekten çok zengin bir dünyası vardı babamın. Mesela okulun kütüphanesindeki kitapları korumak için ciltçiliği öğrendi ve bütün kitapları yırtılmaktan, örselenmekten kurtardı. Kendi imkânlarıyla yaptı bu işi de. Çok marifetli bir insandı. Bende fırsat buldukça yanına giderdim. Bize de öğretmişti cilt yapmayı. Hem ona yardım ediyor hem de mesela şiraze nedir? Ciltleme nasıl yapılır? Nelere dikkat edilir? Bunları öğreniyordum. O arada Kütüphanedeki kitapları da okumayı ihmal etmiyordum. İlkokul Öğrencisine ağır gelebilecek kitapları bile okuyordum. Bugün bile hâlâ merak ederim ki; babam acaba kitap seçimine neden müdahale etmedi? O yaştaki bir çocuğun Batı, Doğu klasiklerinden eline ne geçerse okumasına hiç ses çıkarmamıştı. Kitaplarla örülmüş çok güzel bir dünyam vardı orada. Belki de dediğim gibi: Çocukluğumun en

değerli hatıralarındandır o kütüphane ve orada yaşadıklarım..

Ortaokul ve Lise tahsili derken, Üniversite'de daldan dala dolaşan bir Öğrenci oldum. Tercihlerim dağınıktı. Meselâ aldığım puanlarla Tıp Fakültesine girmem mümkünken önce Arap- Fars Dillerinde başladım okumaya, herkes hayret etmişti okumak istediğim bölümü duyunca...Çünkü aldığım puanla o günün itibar edilen fakültelerine girebiliyorken neden Arap Fars dili?..Eski edebiyata aileden kalma merakım vardı. Arapça ve Farsçayı iyi öğrenirsem eski edebiyatımızı ve Marifetname'yi de daha iyi anlayacağımı, daha yakın olacağımı düşünüyordum. İşte böyle bir hayalle adım attım yükseköğrenime. Ama o zamanlar anarşinin en yoğun zamanlarıydı malum. Evden ilk ayrılış olması sebebiyle de bana biraz zor geldi gurbet. Sonra Ankara Siyasal'a geçtim. Çok hareketli ve herşeyin merkezinde olan bir okuldu burası da..Mahir Çayan'lar, Deniz Gezmiş'ler dönemi.. Burada da Yurt hayatını fazla kaldıramadım ve oradan da İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne nakil yaptım ve buradan da mezun oldum Ama ilgi alanım hep farklı yönlerdeydi, iktisata ısınmadım. Düşün ki diplomamı bile mezun olduktan 21 sene sonra gidip aldım.

İşte böyle dağınık merakları olan birisiyim ben..

Peki pişman oldunuz mu? Hocam..

Her şey nasip meselesi. Ben yaşadıklarımın bana hissettirdiği her şeyden, acı dahil, pek fazla pişmanlık duymadım. Hayatımda 'keşke'lerim çok yoktur. "Ölümlü bir dünyanın keşkesi ne olacak" diye düşünürüm hep.

Belkis Hocam, Erzurum Tarihine imza atmış, manevi önderlerden olan İbrahimhakkıoğlu soyadını taşıyorsunuz. "Bu soyadı taşımak nasıl bir duygu?" dersem bana neler söylemek istersiniz.

Bu soruyla bir çok kereler muhatap oldum. Tabii ki sorumluluk getiren bir mesele. Bizim büyüklerimiz (belki aradan bir iki tane farklı çıkmış olabilir ama) benim neslime gelene kadar, İbrahim Hakkı Hazretlerinin adını bir prestij olarak kullanmamıştır. Dünyevi bir itibar olsun, bize bir kapı açsın diye bu soyadın arkasına hiçbir zaman sığınmadık, hatta manevi ağırlığını da iyi kötü, çapımızca, istidadımızca hissettik. Asıl o soyada itibar eden insanların sizden beklentileri var. Yani eğer o aileden gelmişseniz, İbrahim Hakkı Hazretlerine layık o ahlâkı, o ruhu, o bilgiyi yüreğimizde taşımamızı arzu ediyor insanlar. Özellikle çocuklukumda çok hissedirdim bunu. Ama ben şunu çok iyi bilirdim, Allah'ıma hamdolsun ki hâlâ da bilirim; insanların bir teveccühü varsa; bu bana değil, taşıdığım soyadıdır. Bunun şuurundayım çok şükür. Ama tabii soyadına gölge düşürmeyen; daha dikkatli, daha düzgün, daha layık ve daha güzel işler yapmak gönlümüzün arzusudur. Yani sorumluluk yükleyen bir duygu diyelim.

Herkes tarafından kabul edilen soyadıdan kaynaklı bir tarihi misyon var tabii ki; bu tarihi misyonun yanında da yaptığınız işler birbiriyle pekişiyor ve İbrahim Hakkı Hazretlerinin torunu bunu böyle yaptı denildiği zamanda iki taraftan da mutluluk verici oluyor zannediyorum.

Dua edelim inşallah öyle olsun. Çünkü riyadan çok korkarım, Allah muhafaza bir de ismi menfaat için kullanmaktan. Her zaman şunu belirtirim: Bir insanın torunu olmak, evladı olmak ahirette onu kurtarsaydı; Hz.Nuh'un oğlu kurtuluşa ererdi. Onun için tabii elbette ki böyle bir ismin torunu olmak çok onurlu ama manen yakını olmak daha da önemli. İsmail Fakirullah Hazretlerinin zikrettiği gibi; "anlarsa uzağım yakınımdır, anlamazsa yakınımda uzağımdır".

Ailenizin kaçınıcı kuşak torunusunuz hocam?

Altıncı kuşak torunuyuz bizler. Hayatta olan dört kardeşiz. Fehim Ağabeyime İbrahim Hakkı Hazretlerinin oğlunun adını vermişler (babamın babasının da ismi aynı zamanda). Rahmetli Feyyaz ağabeyim vardı. Ona da Rusya'ya esir düşen, çok hazin hikayesi olan bir amcamız var,onun ismini koymuşlar. Dedemin eşinin ismi Belkis, onun ismini de bana vermişler. Ama ailede başka Belkis'larda var. Bir de ulu Halamız var ki; o çok mübarek bir Hatun. İbrahim Ragıp Efendi'nin kızı,onun da adı Belkis. Hacı Halim Efendi'nin (Dedem Fehim Efendi'nin kardeşi) bir kızı vardı, onun da adı Belkis. Şehvar ablamın ismi ailede hiç yok. İsimlerimizi hep Babam koymuş.

-İbrahim Hakkı Hazretlerinin soyu hangi evladından devam ediyor?

Bizler İbrahim Hakkı Hazretlerinin oğlu Şakir Mehmet efendiden geliyoruz. Hazretin dört erkek, dört kız sekiz evladı olmuş. Oğullarından Ahmet Naim ile Osman Nedim küçük yaşlarda hayata veda etmişler. Büyük oğlu İsmail Fehim Efendi hiç evlenmemiş. Fakat bu öyle bir oğul ki; çok çok güzel bir insan. İbrahim Hakkı Hazretleri ona özel bir ilgi gösteriyor. Fehim Efendi'ye yazdığı mektuplar var, bir babanın bir oğula mektuplarından ziyade sanırsınız ki, itibar ettiği yüksek bir makama yazılmış mektuplar. O kadar zarif yani. Fehim Efendi sanatkar, aynı zamanda alim, Astronomi'yle ilgileniyor. Onun da Miyar-ül-evkat adlı eseri mevcut..(Erzurum Halk Kütüphanesi'nde)

Fehim Efendi de babası gibi müzisyen. Santur çalıyor, santurunu kendi yapmış. Süslemeleri dahil tamamen kendi el işi. Onu görmeni isterim. Mesi amcam santuru da Atatürk Üniversite'sine bağışladı.

İsmail Fehim Efendi o kadar güzel santur çalarmış ki; sabah çiftçiler işlerine giderken takılır kalırlarmış ve bu yüzden de işlerine gecikirlermiş. Bazıları da çok mutaassıp olduklarından bu durumu İbrahim Hakkı Hazretlerinin oğluna yakıştıramamışlar. Tabii İbrahim

Hakkı Hazretleri oğlunun farkında ve elbette ki muhittin de farkında.. Hatta: " oğlunuz böyle şeytan işleriyle uğraşiyor. Size yakışmayan işler yani." diye şikayet ettiklerinde; "Yaa! Öyle mi? Gelin beraber dinleyelim." demiş. Şikayet edenler Fehim Efendi'yi dinleyince de: "Aman efendim bizi affet, bunun içinden Allah'tan başka ses çıkmıyor" diye mahcubiyetlerini dile getirmişler. Bu ve benzeri anekdotlar günümüze kadar bazen değişikliğe uğrasa da gelmiştir.

-Biraz önce bahsettiğiniz o mektuplardan var mı? Elinizde Hocam.

Mesih Amcam zamanında yayınladı onları. Bunların hepsi Atatürk Üniversitesi'nde. Bende amcamın kitabı var.

Peki Belkis Hocam. Babanızdan bahsettik ama hiç Annenize değinmedik. Biraz da Annenizden bahseder misiniz?

İnanıyorum ki bütün Anneler öyledir. Annem gerçekten çok mübarek bir kadındı. Allah rahmet etsin. Öylesine sessiz bir kadındı ki, yaptığı hayırlardan kimse haberi olmazdı. Mesela enteresan bir şeyini anlatayım, zihninizde canlandırın annemi. Üsküdar Paşa Kapısı Cezaevi vardır bizim bu evin biraz ilerisinde. Annem oradan geçerken, ziyaret için kapıda bekleyen mahkûm yakınlarının halini görünce çok üzülür. Onlarla sohbet etmiş. İnsanlara hal hatır sormayı çok severdi. Sonra bir baktım kuru fasulye ve pilav yapmış cezaevi önünde bekleyen ziyaretçilere götürüyor. İçerideki yakınlarına versinler diye. Böyle çok halleri vardı annemin. Meselâ biz İskenderun'dayken, ben çok küçüktüm o yüzden iyi hatırlamıyorum, kocasının ihanetine uğramış ve üç çocuğuyla ortada kalmış bir komşumuz varmış. Gece barlarda temizlik yaparak geçiniyormuş bu zavallı kadın. Çocuklarının gece ağlamasını duyan annem uyumazmış, o zamanlar hayat denilen ortak bir avlu etrafında sıralı minicik evlerde kirada oturuyorlarmış, gider sabaha kadar o çocukları pencere önünde anneleri gelene kadar oyalarmış. İşte böyle bir kadındı annem. Sessiz ve kocaman bir dünyaydı. Tabiatla sükût perdesinden kaynaşanlardandı. Meselâ bu evde güneşin batışını sessiz sedasız huşu içerisinde neredeyse yarım saat hiç kıpırdamazdı seyredirdi. Çiçekleriyle öyle bir bağı vardı ki; çiçekler onun elinde çoşup çağlardı. Babamı da çok severdi. Aşıktı ona. Her zaman " Hakkı Bey " diyerek hitap ederdi Babama. Ama babam ona adıyla hitap ederdi, "Zahire " derdi. Çok edepli bir kadındı. Ben bir gün Şibli amcamın karşısında, esprili bir konuşma üzerine biraz yük-

Sonsuz beyazlık benim üzerimde her zaman çok ciddi etkiler bırakmıştır. İnsanı alıp uzaklara götürür. Yani üzerimde derin tesirleri vardır. Erzurum ova şehri. Kışın her yeri karlar kaplayınca bütün dünya beyazlara bürünmüş gibi hissedersiniz.

sek sesle gülmüştüm, " Belkıs ! Amcanın karşısında nasıl böyle gülebiliyorsun? " diyerek beni ikaz etti. Benim yerime kendi amcamdan utandı ve çok mahcup oldu. Bizim evde tül perdeler çekilidir her zaman. Buna rağmen karşıdaki komşu sanki yemek yiyişini görecekmış gibi elini ağzına siper ederdi, yemek yerken kimse ağzını görsün istemezdi. Böyle kendine mahsus, ince ince halleri olan bir insandı. 38 yıl önce vefat etti. Bazen düşünüyorum diyorum ki kendi kendime: var mıydılar? Acaba. Yoksa bir hayal miydiler?

Şimdilerde kentsel dönüşüme girdik, çok yakında bu evden taşınacağım. Annemin ve babamın yaşadığı yerden, onların hatıralarının olduğu bu evden ayrılmak beni hüznlendiriyor. Bu duvarlar annemin, babamın seslerini taşıyor. Dostlarının, güzel insanların gelip gitmelerine şahitlik etmiş her şey.. Ev yıkıldığında beslendiğim bir dünyadan kopacakmışım gibi hissediyorum, ama sonra diyorum ki: " Güzel olan her şey ebediyete gidiyor zaten, bizler de ölümlü olanın peşinde değiliz ki."

Ailenizden Erzurum'a ve Ülkemize hizmet etmiş, çalışmalarıyla imza atmış isimlerden bahsedecek olursak; nasıl bir tablo çıkar ortaya hocam.

İbrahim Hakkı Hazretleri zaten başlı başına bir tablo.. Marifetname adlı kitabıyla Batıya bile ışık tutmuş bir zat.. Babam hep derdi, "İbrahim Hakkı Hazretleri Erzurumlu olmasaydı, şimdi ünü çok daha fazla yayılmıştı. Yani kıymetini gerçekten biliyor muyuz? İlmi tarafıyla ne kadar ilgiliyiz? İlmi tarafı ile manevi kişiliğini cem etmiş Hazret. Bizler konuyu bu yönüyle ihmal etmişiz bence.. Mesela türbedeki ışık hadisesi. Bu az buz bir mesele değil. Tek başına böyle muazzam bir hadiseyi gerçekleştiriyor, bilime bir imza atıyor. Ne yazık ki, bugün dahi bunu ülkemizde bilmeyenler var. Ne acı.. Manevi kimliği tanınıyoruz ama ilim adamı olarak yapıp ettiklerinin farkında değiliz maalesef.

İbrahim Hakkı Hazretlerinin oğlu Fehim Efendi yine yukarıda da belirttik, bu anlamda özel bir isim..

Şimdi düşünüyorum da; bizlerde mi kabahatliyiz acaba? Tanıtılmamız belki de. Ya da vakti saati gelmemiş daha. Yeni nesil biraz daha şuurlu olursa, özüne daha çok sahip çıkabilecek belki de..

İbrahim Hakkı Hazretlerinin Babası Osman Efendi demizin öylesine güzel bir hatıratı var ki.. Mesih Amcamın tutanakla Atatürk Üniversitesi'ne verdiği aile emanetleri arasında bu hatırat da mevcut. Gönül isterdi ki; bir köşeye ismi konulsun. Bir yanlış anlaşılma olmuş sanırım, alakasız insanların karışmasıyla emanetleri başışlayan amcamın bir plaketle isminin zikredilmesinde tereddüt yaşanmış, düzeltilmesi rica-

mızdır. Bu bir vefa borcudur. Belki bu söyleşiyile bu mesele de gün yüzüne çıkar.

Daha sonraki kuşaklarda da aile mirasının tevarüs ettiği isimler var. Şairler, hattatlar, ressam, müzisyenler v.s. Meselâ babam şair ve hattattı, rahmetli Halim ağabeyi (İbrahimhakkıoğlu) iyi bir müzisyendi. Ağabeyim Fehim İbrahimhakkıoğlu'nu resimdeki ustalığıyla tanıyoruz. Feyyaz ağabeyim hitabeti ve kalemiyle hizmet etmiştir. İnşallah genç kuşaklardan da bu yolda yol alacakların çıkması duamızdır.

Belkıs Hocam Sılay-ı Rahim yapıyor musunuz? Erzurum'un sizdeki yeri nedir? Erzurum'a olan düşkünlüğünüz ne boyuttadır?

Her zaman şunu derim. Erzurum bizim beslendiğimiz, mayamızın yoğrulduğu şehir. Orada büyüdük, oranın rüzgârını, karını, tipisini yedik. Özlediğimiz memleketimiz. "En çok neyini özlüyorsun?" dersin. Karını özlüyorum. Sonsuz beyazlık benim üzerimde her zaman çok ciddi etkiler bırakmıştır. İnsanı alıp uzaklara götürür. Yani üzerimde derin tesirleri vardır. Erzurum ova şehri. Kışın her yeri karlar kaplayınca bütün dünya beyazlara bürünmüş gibi hissedersiniz. Her şey beyazın içerisinde silinmiş, kaybolmuş gibi. Dağlar bembeyaz, ova bembeyaz, sonsuz bir beyazlık. Ve bu beyazlığın verdiği dinginlik.. Hayallerinizi beraberinde ötelere taşıyor bu sonsuz beyazlık. O yüzden

eski Erzurum insanları da gürültücü, şamatacı değillerdir. Kültürel çözülme her yerde oluyor malum, günümüzde bu profil ne yazık ki büyük ölçüde değişti. Eski Erzurum'un insanları ağırbaşlıydılar. Biz o nesle biraz ucundan kıyısından yetiştik. Erzurum halkının iç yolculuğu zengindir. Yılın yarısında sonsuz beyazlığa bakan insanın yolculuğu haliyle iç âlemine yöneliyor. Oradan da insanın içini yıkayan güzellikler neşet ediyor tabii ki.

- Peki Hocam ! O zaman diyebilir miyiz ki: ‘ İbrahim Hakkı Hazretleri, Hacı Ali Efendi, Alvarlı Efe gibi kıymetlerin, Erzurum’da yetişmiş olmasında tesadüf değil..

Bütün Anadolu toprakları ereni, evliyasıyla zengin, velud tapraklar. Çünkü bu topraklara ruh veren kültürümüzün temeli irfana dayanıyor. Ama Elbette ki yetiştikleri çevre de insanların karakterinde etkili oluyor.

- Belkis Hocam, Peygamberleri anlatan çocuk kitaplarınız var. Ayrıca büyükler için Hz. Asiye’yi yazdığınız, ismi pek duyulmamış bir kitabınız var. Neden Hz. Asiye ? diye sorarsam bizlere ne dersiniz?

O bir projeydi, yayınevinin teklifiydi. On iki mübarek kadının anlatılacağı bir kitap tasarlanmıştı. Kitabın özelliği, bu mübarek hatunların her birini bir kadın yazar kaleme alacaktı, yani on iki kadın yazar aynı kitapta buluşmuş oluyordu. Nasibime Hazreti Asiye düştü. Eyvallah deyip araştırmaya koyuldum. Ama kaynak bulmakta çok zorlandım. Ulaşabildiğim kaynaklarda çok fazla bir bilgi yoktu. Kuran-ı Kerim’de kendisinden bahsediliyor, ama hikâyesinin ayrıntıları yok. Bitirip teslim ettikten sonra içim rahat etmedi. Kitabı tekrar gözden geçirince, değişiklikler yaptım. O zaman ki Yayınevi sahiplerinden biri olan Elif Çakır Hanıma, “ bazı yerleri değiştirmek istiyorum ” dediğimde; “ Belkis Abla, şu anda yayınevinde değilim, ama sen gidip bilgisayarda düzeltmelerini yapabilirsin ” dedi. Zaman sınırlı olduğundan Elif’i beklemeden hemen gidip bilgisayarda değişiklikleri yaptım. Ama artık başka bir kopyasında mı çalıştım bilemiyorum, her ne olduysa; eklemelerim ve düzeltmelerim olmadan ilk haliyle çıktı kitap. Çok çok üzüldüm, fakat yapacak bir şey yoktu. Üstelik yeni çalışmamın bir kopyasını da muhafaza etmemiştim. Kitap sonra el değiştirdi, kaç baskı yaptı bilmiyorum, yazık ki hep o ilk şekliyle devam etti. Yazıya Hz. Asiye’ye bir hitapla başlamıştım. Ama orada da hadsizlik edip “Asiye’ye Mektup” şeklinde yazdım. Allah affetsin, mübarek bir isime böyle hitap edilir mi? “ Haddini bileceksin ! ” diye boşuna dememişler. O isimleri öyle destursuz ağza almak olmaz, ben de gafletimi görmüş oldum.

Allah o isimleri işaret etmişse, Kuran-ı Kerim’de zikretmişse, benim de öyle haşa arkadaşım gibi bahsetmemem gerekirdi. Alalh nasip eder de hatamı düzeltir miyim? Bir daha gönlümce yazar mıyım? Üzütümü ve mahcubiyetimi bir nebze de olsa hafifletir miyim? Yaa nasip diyelim.

- Peki Hocam Tasavvuf sizin için ne ifade ediyor?

Tasavvuf benim için; İnsanın hakikatini, yaratılış sebebini açıklayan bir düşünce derinliğidir. İslâm’ı ahlaki boyutuyla hayata nasıl geçireceğimizi, nasıl hâl edineceğimizi anlatır. Tasavvufi düşünceden uzak olanlarda gördüğüm genel hâl kabalıklarındır. Hamlıkları, mana derinliğine inememeleri, dar sınırlar içerisinde çakılıp kalmaları hep dinin ahlaki inceliklerine yabancı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden tasavvufu, dini ahlaki boyutuyla derinlemesine yaşama halidir diye de tanımlayabiliriz. Diğer yandan kişinin hâl edinmeden tasavvuf ehli olduğunu zannetmesi de başka bir yanılgıdır. Günümüzde tasavvufa karşı olan merak ve ilgi genel olarak bilgi üzerinden yaygınlaşıyor. Kavramlar biliniyor, remizler biliniyor, ama asıl önemli olan hâl edinilemiyor. Hâl de; had bilmekle ve edeple başlayan bir durum. Onun için ‘oldum!, bittim !, uçmaya hazırım ! ’ gibi yanıtlara düşüyor ve başkalarını da yanıltıyor. Öyle kolay bir mesele değil. Aslında ahlaki olgunluğumuza da engel bu durum. Yani kemal yolunda yürüyüşümüzü gafletimizle engelliyoruz. Çünkü bu şekilde hareket etmek kibri besliyor.

Kibir de Cenab-ı Allah'ın hiç haz etmediği bir huy. Malum şeytanı şeytan eden özellik. Onun için de bu konu gerçekten çok hassas bir mesele.

-Siz Tasavvufa gönül vermiş biri olarak, nelerin okunması gerektiğini söyleyebilirsiniz bizlere hocam?

Estağfurullah, bu konuda tavsiyede bulunmak benim haddim değil. Tasavvufa gönül vermiş olsam ben de hâl edinirdim. Oysa daha çok fırın ekmek yemem, daha çok yollar yürümem gerek. Ama Allah dostlarının yazdığı kitapların hepsi aslında kemâle giden yolu işaret ediyor elbette ki. Yani mesela en bilineni Mesnevi'dir. Ama mesela bir Feridun Attar var. Hacı Bayram Veli var. Cüneyd-i Bağdadi Hazretleri, Beyazıd-ı Bestami Hazretleri, Sadrettin Konevî Hazretleri, Ahmet Yesevî Hazretleri, Yunus Emre Hazretleri, İbrahim Hakkı Hazretleri var. İsimlerini sayamayacağımız kadar derya deniz bir dünya.. Peygamber Efendimiz(s.a) buyurduğu gibi: " Benim sahabelerim yıldızlar gibidirler." İşte biz de hangisini takip edersek maksada ereriz. Allah'a götüren bütün yollar bizi menzile erdirtir. Gücümüzün yettiği kadarınca cehdetmek lazım. Şunu tekrar özellikle belirtmek istiyorum; bunları tasavvufun içinden bir insan olarak değil de, arzu eden, niyaz eden bir insan olarak söylüyorum.

- Peki Hocam Tasavvuf Sohbetlerine gidiyor musunuz? Ya da evinizde bu tür sohbetler yapılıyor mu?

Babamın zamanında onun dostlarıyla çok yoğun sohbetler oluyordu. Ben de çeşitli mahfillerde bu tür sohbetlere gidiyorum. Çünkü güzel olan bir şeyi defalarca dinlemek de, insana her seferinde yeni bir şey öğretiyor. Böyle dost meclislerinde bulunmak beni mutlu ediyor. Ama dersin ki: " İstikrarlı şekilde devam ettiğin bir meclis var mı? " fazla yoğunluktan buna imkân olmuyor. Her meclisten, her yaşta öğrenilecek bir şeyle mutlaka vardır, buna inanıyorum. En önemlisi kendi eksikliğimizi, kusurlarımızı görüyoruz. İbrahim Hakkı Hazretlerinin bu konu da çok hoş bir sözü var. Diyor ki : "Arif olan söylesin, her sözünü dinleriz. Kendin bilmez desin, (kendini bilmez) söyleteni anlarız." Onun için yolunuz düşüyorsa eğer, her meclisten alacağınız bir nasibiniz mutlaka vardır. İnanmak lazım. İçimizden kasılarak, ön yargılarla, tenkitle gidersek, o meclisten alacağımızı alamadan boş kapla çıkarız.

-Erzurum'la ilgili bir yazı yazmayı hiç düşündünüz mü Belkis Hocam?

Sayıları çok fazla değil. Erzurum'un kışını, insanların anlatan yazılar yazdım, hatıralardan bahsettim. Ancak çok fazla hayıflandığım bir konu var; büyüklerden

dinlediklerimizi kayıt altına almadığımızı yanarım. Meselâ babamın dayısı oğlu vardı; Müslüm amca. Allah gani gani rahmet eylesin, çok değerliydi. Babam da, o da divan edebiyatına meraklıydılar. Sohbetleri de genelde bu minval üzereydi. Şiirleri tam bir vukufiyetle şerh ederlerdi. Bir gün ikisiyle beraber Erzurum'u dolaştım. Mekânlarıyla, renkli simalarıyla Erzurum'un geçmişini gözümde canlandırdılar. Çok zevk aldım bu geziden. Diyebilirim ki: o yaşıma kadar Erzurum'a bu kadar içeriden bakmamıştım. Bunu bir dergi de yazmıştım ama nihayetinde kısa bir dergi yazısı olarak kaldı.

-O yazıya ulaşma şansımız var mı? Hocam.

Türk Edebiyatı Dergisinin 1987 deki sayılarından birinde olması lazım. Bir de Feyyaz Amcamı anlatan bir yazı kaleme almıştım.

-Şiir denemeleriniz var mı? Hocam..

Genç yaşlarda şiirimsi denemelerim oldu. Bunlardan biri Türk Edebiyatı dergisinde yayınlandı. Bir zaafiyet gösterdim demek ki, yayınlamasına müsaade ettim. Çünkü edebi yönden ne kadar şiir sayılır? Orası tartışılır. Ben şiire çok saygı duyan bir insan olduğum için; her karalamayı şiir diye ortaya çıkaramam.

- Peki Hocam Türk Edebiyatı Vakfının sizdeki yeri nedir?

Ömrümün en verimli ve en genç zamanları Türk Edebiyatı Vakfında geçti. Türk Edebiyatına girişim Ahmet Kabaklı Hocamızın İbrahim Hakkı Hazretlerine duyduğu yakınlıktan dolayı, Ayla Ağabegüm ablamın bizi tanıştırmasıyla gerçekleşti. (Bu arada kendisine medyadan aşına olduğum Ayla hanımla bende tanıştım bu söyleşi sırasında. Tam bir İstanbul hanımefendisi ve müthiş pozitif bir insan. Birlikte bir kahvaltı yaptık. O da Apartmanın kentsel dönüşüm durumundan dolayı bir üst sokağa taşınıyordu gittiğim gün. Ve Belkis hocamızın en yakın dostlarından biri olduğunu da bu kahvaltı sohbetinde öğreniyorum.) Kendisi hocadan randevu almıştı, eğitim meseleleriyle ilgili olarak görüşecekti. Bende yanında gittim o gün. Güzel bir hatıradır o da. Hocayla tanıştık, sonra hoca vakfa eleman aradığından bahsetti. Bende o sıralar mezun olmuşum ve iş arıyorum. Allah gani gani rahmet etsin, İlhan Aras bana iyi imkanlarla aracılık yaptı bu konuda.. Ama gel gelelim ben işin maddiyatına hiç bakmıyorum. Önce ruhum doymalıydı ve ben çalıştığım işten hoşnut olmalıydım. Ahmet Hoca Türk Edebiyatı Vakfı deyince ben memnuniyetle, sevinerek " tabii " dedim. Hocayla baba kız gibi olmuştuk neredeyse. Vakfın imkânlarının çok kısıtlı az olduğu dönemlerdi. Kendimizi hiç esirgemenen, fedakârlık demiyorum, seve seve çalıştık tam manasıyla.. Koşturduk, çabaladık ve çok şükür güzel işler yaptık.

- Türk Edebiyatı Vakfında bulunduğunuz süre içerisinde sizin de söyleşilere gittiğinizi biliyorum. Neler yapıyordunuz? Kimler vardı o dönemde yanınızda hocam?

Çok aktif çalışıyorduk. Her işe bakıyorduk Vakıfta. Güzel bir ekiptik. Bugüne kadar gelen dostluklarımızın temelleri o Vakıf binasında atıldı. "Kim?" diyeceksin şimdi sen. Ayla abla mesela. Ayla Ağabegüm, İsa Kocakaplan, Mehdi Ergüzel, Cemal Aydın ve daha niceleri.. Ahmet Hoca'nın yakın çevresinden de arkadaşlıklarımız oluyordu.

- Bir Necip Fazıl'la söyleşiye gidişiniz var Belkıs Hocam. Benim de bildiğim ama bir kez de okurlarımız için anlatmanızı rica edeceğim güzel bir Anı.. Dinleyebilir miyiz sizden?

Allah gani gani rahmet etsin. Necip Fazıl artık ömrünün sonlarına doğru sağlığı çok iyi değildi. Şekerden dolayı gözleri zayıf görmeye başlamıştı. Ahmet Hoca, Tercüman Gazetesi için bir Röportaj yapmak istemişti kendisiyle. Daha önce ben Vakıfa ilk geldiğim zaman, Necip Fazıl Erenköy'de kocaman bahçeli bir köşkte oturuyordu. Necip Fazıl'ın son şiirleri Türk Edebiyatı Dergisinde yayınlanmıştı. Şiiri istemek, telif işleriyle uğraşmak benim görevimdi. Sakınan göze çöp batar misali, kendisi Vakfı aradığında hatlar arasında bir cızırtı bizim konuşmamıza engel oluyordu. Ben sesi alamadıkça, "Buyurun efendim ! kimsiniz? Sesinizi alamadım." deyince, Necip Fazıl bir gürlledi: " Ben Necip Fazıl! Sen kimsin? Sen!" dedi. Bende: " Ben de Belkıs İbrahimhakkıoğlu, buyurun Necip bey bir şey mi? arzu etmiştiniz " dedim o şaşkınlık ve heyecanla. Ben "Üstad " diyemeden ve hazırola geçmeden o telefonu kapattı. Daha sonra Ahmet Hocaya demiş ki: " O kim öyle? Kendini bilmez biri." deyince Hoca da gülmüş ve beni anlatmış. Sonra gülümseyerek bana da: " Ne yaptın sen Üstad'a?" dedi. Sonra aradan zaman geçti, bu tatsız konuşma unutuldu. Ben üstad diye hitap ediyordum. Bir gün Hoca röportaj için Necip Fazıl'la Erenköy'deki köşkte buluşacaktı. Yanına Ayla ablayı, beni, eşi rahmetli Meşküre hanımı ve babamı da aldı. Bir de fotoğraf çekmek için Sevgi Kılıç da bizimle birlikteydi. Ayla Ablanın bir tane hem teyp hem radyo olan, hem elektrikle hem de pille çalışan bir cihazı vardı. Biz giderken aman hocayı bekletmeyelim, aman Necip Fazıl'ı bekletmeyelim derken kablosunu unutmuş çıkmışız yola. Nasıl olsa açık bir dükkân bulup pil alırsak düşüncesiyle devam ettik yo-

En unutamadığım kimdir biliyor musun? Yesari Asun Ersoy'dur. Bambaşka bir insandı Yesari Bey. Zeki Ömer Defne, Kemalettin Tuğcu etkilendiğim isimlerdendir. Vasfi Rıza'ya, Şükran Güngör'e gitmiştik. Münevver Ayaşlı, Cemil Meriç, Tahsin Banguoğlu evlerine gittiğim çok değerli insanlardı.

lumuzu. Hiç unutmam Pazar günü hem de.. Git git aksilik olur yaa, Necip Fazıl'ın evine kadar geldik. Mahcubiyetten hocaya da bir şey diyemedik. Telaşla Sevgi'ye " amandır koş bir yerlerden pil bul! gel!" dedik. Tabii Necip Fazıl bunu farketmiş. " Ne oluyor?" deyince: " Efendim arkadaşımız pil alıp gelecek " dedik. Üstadın canı sıkılmıştı bu duruma, çünkü hiç kabul edilebilecek bir hata değildi bu yaptığımız. Neyse Sevgi pilleri getirdi, cihaza taktık

ve baktık ki dönüyor, çok da mahcubuz ya sesi kontrol etmeden gafletle sesin alındığından gayet emin başladık söyleşiye. Bir de karşımızdaki büyüğün karşısında heyecanlanır saygıdan böyle elini nereye koyacağını bilemezsin yaa, güya not tutmaya çalıştık. Ama type öyle çok güveniyoruz ki, not almamız seri bir şekilde değil. Neyse sohbet bitti. Eve geldik. Type i açtık, boşa dönüyor, garip garip sesler var sadece. Üstadın sesi yok. Başımdan aşağı kaynar sular döküldü o an. Önce Hocaya karşı mahcubiyet, sonrasında da Necip Fazıl'a ne diyeceğiz düşüncesi içimi kemirdi durdu sabaha kadar. Gerçekten o kadar üzüldüm ki; hasta bir insanı yormanın verdiği üzüntüye bir de bu mahcubiyet eklenmiş oldu. Gecem çok kötü geçti. Ezile büzüle hocaya söyledik, o da çok üzüldü ama yapılacak bir şey yoktu artık. Elimizdeki notları derleyerek hocaya teslim ettik. Kendisi de hatırladıklarını ekleyerek baskıya verdi. Ama Necip Fazıl bunu yutar mı? Yutmamış tabii. Telefon açıp hocaya konuşmuş; Hoca da çocukların bir hata yaptığını, type i kontrol etmeleri gerektiğini, bu durumdan dolayı da ziyadesiyle üzgün olduğumuzu belirtmiş. Bu işin elbet bizi de bir geri dönüşü olacak, bekliyoruz bizde. Ertesi gün telefonun çalışından hissettim ve dedim ki: "Bu telefon Necip Fazıl'dan." Telefon bile azarlayarak çalışıyordu sanki. Ahizeyi aldım "Ben Necip Fazıl." diye gürlledi. Bende: "Buyurun Üstadım." diye suçlu bir sesle cevap verdim. "yaptığını beğendin mi?" dedi bana. "Beğenmedim efendim" dedim ama nasıl üzgünüm. Üstad başladı beni sözle tokatlamaya. "Sizin zaten gelişiniz favuldü." dedi, "insan cihazı çalıştırmadan önce kontrol eder". Ben de "haklısınız efendim, ama sizden çekindik" dedim. "Sanki şimdi daha mı iyi oldu" diye azarladı. Bunun üzerine; "Vallahi efendim siz beni ne kadar azarlarsanız azarlayın, siz bana ne söylerseniz söyleyin. Benim akşam ki üzüntümün yanında hiç kalır." Deyince "Neden evladım?" dedi ve ben o güne kadar ilk defa Üstad'dan - evladım- ifadesiyle birlikte yumuşak bir ses duymuş oldum. Kendisine bu olaydan dolayı ne kadar üzgün olduğumu, hocaya ve ona karşı olan mahcubiyetimden dolayı geceyi uykusuz geçirdiğimi dile getirdim. "Aman evladım, niye o kadar kendine dert ettin? Her şeyin bir çaresi bulunur."

diyerek gönlümü aldı. Ama ben Necip Fazıl'dan şim-diye kadar ne böyle ifadeler duymuşum ne de duy-mayı ummuşum ki dönüp arkadaşlarıma dedim ki : *"Necip Fazıl gidici galiba. Bu bambaşka bir üsluptu çünkü. Ölüm iyiliği gelmiş sanki üzerine."* Bu hadise-den kısa bir süre da rahmetli oldu.

- Başka kimler vardı hocam? Unutamadığınız isimler arasında.

En unutamadığım kimdir biliyor musun? Yesarî Asım Ersoy'dur. Bambaşka bir insandı Yesari Bey. Zeki Ömer Defne, Kemalettin Tuğcu etkilendiğim isimlerdendir. Vasfi Rıza'ya, Şükran Güngör'e gitmiştik. Münevver Ayaşlı, Cemil Meriç, Tahsin Banguoğlu evlerine gittiğim çok değerli insanlardı. Kültür dünyamızın pek çok ismiyle çeşitli vesilelerle bir araya geldik. Bunlar hep kıymetli hatıralar olarak zihnimde yer etmiş.

Çok yakın olduğum, unutamadığım insanlar oldu. Münevver Ayaşlı mesela. Söyleşi ötesi bir bağ kuruldu aramızda. Bizim evimize de geldi, Babamla da tanışmıştı Münevver hanım. Tahsin Banguoğlu vardı ve hanımına bayılırdım. Allah gani gani rahmet etsin. Böyle vesilelerle o hanımları anmak istiyorum. Perizat hanım ne kadar hoş ne kadar zarif bir hanımdı. Yesarî Asım Arsoy'u evinde ziyarete çok gittim. Hatta bir keresinde babamı da götürmüştüm. Başka bir günde yakında kaybettiğimiz Tanburi Necdet Yaşar'la birlikte girmiştik

Kültür dünyasının pek çok simasıyla birlikteliklerimiz oluyordu. Mustafa Necati Sepetçioğlu ve eşleriyle gidiş gelişlerimiz oluyordu. Her şey daha farklıydı o zaman. Bir Aile gidiydik aslına bakarsan. Görevimizi bitirdikten sonra da görüşmelerimiz devam ediyordu. Cemil Meriç'e yazı almak için gitmişliğim vardır birkaç kez.. Düşününce Cenab-ı Hak bu dünyada her şeyi bir arada vermiyor. Yani şöyle diyeyim. Bir artı verince bir eksi de oluyor. Ya da tam tersi. Çünkü bu iletişim çağı, haberleşme, teknolojinin bu kadar gelişmiş olması, bahsettiğimiz türdeki ilişkileri zayıflatmış oluyor haliyle. Artık her şey çok kolay çünkü. Bizler gider yazı alırdık mesela, değil mail faks bile yoktu ki. Elden almaya gidiş gelişlerde de muhabbetler kurulu-yor ve bu da dostluğa dönüşüyordu.

Mesela Vakfa gelenler olurdu. Bizim ailemizden gördüğümüz sanatkara, ilim adamına hürmet eder saygı duyardık. Bende böyle davranırdım gelenlere. Sırlarını açanlar olurdu, o sohbetlere ölü toprağı sererdim, onlarda bundan emindiler. Onları büyük bir zevkle dinlerdim. Çok da hatırlarını sayardım doğrusu.

Necmi Serin vardı, Edebiyat Öğretmeniydi, kulakları ağır işitirdi. Çok yaşlıydı. Macarcadan tercümeler yapardı. Şimdilerde bu ismi kimse bilmeyecek belki de; Türk Edebiyatı sayfalarında tercümeleleri kaldı sadece.

Yüce Rabbim ömür ve sağlık verirse bu isimleri kısa da olsa hatırdı tutacak, canlandıracak bir kitap yazmak isterim. Allahım nasip etsin inşallah.

Şemsettin Kutlu vardı şimdi aklıma gelen. Edebiyat Öğretmeniydi, çok güzel yazıları vardı. Unutulmuş, bilinmeyen bir isim olarak onu tanıyan bilen bizlerin hafızasında sadece.

Sadri Sarptır vardı mesela. Emekli Albaydı ama çok iyi bir kültür insanıydı aynı zamanda. Çok zarif bir insandı. O kadar güzel, o kadar özel insanlar tanıdık ki, bizim zenginliğimizde bu işte .. Bunlar hiç de az bir şey değil, hele de şu dönemde insanların doğru düzgün eşi dostu olmadan yaşadıklarını görünce.

O insanlara yakın olmak, onları dinlemek, hatta dediğim gibi sizi sırrını paylaşacak kadar güvenilir görmesi bunlar birer nimet..

Altan Deliorman vardı yine hatırımda olan bir isim. Hafızası çok güçlüydü. Biz de onlardan hocalarını dinledik. Güzel ve anlamlı günlerdi.

Vallahi hatıralara dalınca bu iş çok uzar. Allah cümlesine rahmetiyle muamele etsin. Geldi geçti güzel bir kervan diyelim .....

- Kitaplarınızdan birazda bahsedelim mi? Hocam.

Ben biraz kitap konusunda yavaş davranan bir insanım. ' Yazma tembeliyim ' diyorum kendime. Yazılarım gazete ve dergilerde yoğun bir şekilde çıktığı dönemler oldu. Ama bunları kitaplaştırmadık henüz. Şu aralar çok değerli bir gencimiz var. Faruk Yaslıçimen. Sağolsun o bazı yazılarımı hemen 2 dakikada dosya haline getirip topladı. İnşalal bir çalışma fırsatımız olursa güzel birşeyler yapacağız.Yine doktora öğrencisi olan Enver Akyol isimli bir başka değerli gencimiz de Türk Edebiyatı dergisindeki yazıları topladı. Bana da gözden geçirmek kaldı. Ya nasip.

Babamın mizacına çektim sanırım biraz. Hiç önem vermedim böyle şeylere. "Söz Alalh'ındır" deyip geçiyorum ama bazen de düşünüyorum. Yeni nesillere aktarmamız, taşımamız gereken bir sorumluluktur bu. Vaktiyle bu sorumluluğu daha güçlü hissetseydim daha önceden böyle bir çalışmanın içine girebilirdim. Onun için kitap sayısı az haliyle. Peygamber Hikâyeleleri yazdım, çocuklar için. Belimden rahatsız olduğum bir zamandı. O yüzden evden çıkmadığım için de araştırması ve çalışması da detaylı oldu.

"Kadın Oradaydı" kitabımın bir bölümünde Hz.Asiye'yi yazmıştım. Daha sonra " İbrahim Hakkı Hazretleri ile Aşk ile An Seyretmek " isimli bir kitap yazdım. O da aslında Allah nasip ederse tamamlanacak ve genişletilecek bir kitap.

Yeni kitap dersiniz? “Evet artık düşünüyorum ”derim. Çünkü artık öyle zamanlar yaşıyoruz ki; bazı kültürel özelliklerimizin artık karşılığı yok. Yani bizim toplum olarak anlamını yitirmiş geleneklerimiz, göreneklerimiz var. Kaybedilmiş değerlerimiz var bizim. Düşünlerimiz, kına gecelerimiz mesela. Gösterişe dönüşmüş adeta. Kapitalizme hizmet eden, onu besleyen bir sektör oluşmuş dikkat ederseniz. Ruhunu kaybederek yaşatmaya çalıştığımız geleneklerin de bir anlamı yok artık. Zevkler basitleştirilmiş ve hafifletirilmiş. Anlam ve derinlik kaybolmuş resmen.. Artık gitmek bile istemiyorum çünkü kültürümüzün bu şekilde yozlaştığını görmek beni ziyadesiyle üzüyor. Aslı, nesli nerden beli olmayan eğlence türleri ve gençlerin bu tür bağımlılıkları ciddi anlamda bir sorun. Ama maalesef ebeveynler durumun vehametinin henüz farkına varamadılar. Yazık ki iç dünyaları yanlış şeylerle beslenen bir nesil yetişiyor ve bizler bu nesilden sorumlu olduğumuz için bir şeyler yapmalıyız diye düşünüyorum.

- Gittiğiniz zaman Eski Erzurum’u bulabiliyor musunuz? Şehirlerin kimliği üzerine neler söylemek isityorsunuz hocam?

Maalesef artık Erzurum’da aradığımı bulduğumu söyleyemeyeceğim. Çünkü artık şehirlerimiz kimliklerini kaybettiler. Tabii bizler de suçluyuz, bizim de payımız var bu günahta.. Şehirlerimizi, şehrimizi koruyamadık. Göçler olmasaydı, şehrimizden çıkmasaydık keşke. Veya dışarılardan alacağımızı aldıktan sonra dönüş yapabiliydik. ortada eğer hata varsa bunda bizim de payımız var.

Şehirleşme konusunda korkunç bir şuursuzlaşma var. Mesela ben Erzurum’da şehrin içinde AVM’leri gördüğüm zaman beynimden vurulmuşa döndüm. Şehrin merkezinde AVM olmaz, bu gerçekten bir şuursuzluk. Şehirlerdeki küçük esnaflar yaşamalı. Bu bir sosyal ilişki şeklidir. Bu konu bir sosyal sorumluluk projesi olmalı ve bunun için çalışılmalı. Şehir zenginleştiren bir görüntüdür bu. Düşünsenize; bir selamlaşma, bir iletişim ,bir güler yüz ve bir hatırlı sormadır. Biz bunlara hasretiz. Bunu AVM lerde yapamazsınız. Ve ben inanıyorum; sizler gençsiniz göreceksiniz. Birgün insanlık bu AVM leri çıldırmış gibi yıkacak. Bir gün bu olacak. İnsanın fıtratına ters çünkü. Kapitalizmin azgınlığının uzantısı bütün bunlar..

Şehire düzen vermek, şehrin hatıralarını yıkmak demek değildir. İşin ehliyle yapılması gereken durumlar vardır. Bir Sanat Tarihçisiyle oturun, konuşun. Ona göre restore edin.

Erzurum’da gördüğüm zaman içimin daraldığı bir diğer örnek de Halk Eğitim Binasının yıkılmış olmasıydı. O binanın binlerce insanın zihninde hatıraları vardı, Orayı öyle bir gecede yerle yeksan edemezsiniz. Şehri ağaçlandırın, betonlaştırmayın. Bütün şehirlerin derdi bu. Şehirlerimizi artık kimliksizleştirmekten vazgeçip, sahip oldukları asıl kimliklerine kavuşturmanın vakti geldi de geçiyor bile..

- Belkis Hocam, son zamanlarda isminizle birlikte Kudüs Platformu Başkanı ifadesi birlikte kullanılıyor. Bize biraz da bu konudan bahsedermisiniz?

Benim gençlik yıllarımda Filistin işgal meselesinden dolayı, Marksiz çevrelerin gündemindeydi. Filistin Halk Kurtuluş Örgütü ve Leyla Halit ismi zihinlerimize yer etmişti. Ama bu çevreler Kudüs'ün manevi tarafına gözünü kapamıştı. Manevi boyutu eksikti yani. Tabii bizim de içimizdeki bir kırgınlıktı Kudüs. Zorla işgal edilmiş topraklardı çünkü. Arafat'ın döneminde takip ettiğimiz bir konuydu ama çok fazla içinde olduğumuz bir mesele değildi. Çünkü yapabileceğimiz bir şey var mı? Diye hiç düşünmedik. Bütün İslam coğrafyası konuya sessiz ve buna göz yummaktaydı. Yine söylüyorum bu ayıba sessiz kalmaktaydık maa- lesef.

2015 yılının Kasım ayında medya mensubu bir grup genç hanımla Kudüs'ü ziyarete gittik. O toprakların manevi cazibesi insana bambaşka şeyler hissettiriyor. Şahitlik ettiğiniz hadiseler sizi çok incitiyor. Bir ibadethaneye polis gözetiminde girmek ve hem de ateş almaya hazır konumunda duran silahların gölgesinde... Bu çok onur kırıcı bir durum. Zaman zaman Mescid-i Aksa'nın kutsiyetini çiğnemeye yönelik davranışları da görünce daha da çok inciniyorsunuz. Bütün bunlara rağmen bu kutsal mekanı bırakmak istemeyen kadınların ve Filistinlilerin sabah namazında mescide akışlarını görmek beni hakikaten çok etkiledi. Baktım ki; dünyanın pek çok meselesinin kaynağı Kudüs. Ortadoğu da kaynayan kazanın sebebi Kudüs. Bizim memleketimizdeki hadiselerin perde arkası yine Kudüs. Yani Kudüs bize uzak değil yakın. Hem manen çok yakınımızda hem de bizzat içinde bulunduğumuz hadiseler itibarıyla ucu orada olduğu için bizlerinde çok içinde olduğu bir durum.

Dönünce beraber gittiğimiz medyadan genç hanımlarla bir araya gelince: " Ne yapabiliriz?" dedik. Gittik, gördük ve bunun bir vebali var diyerek düşünmeye başladık. Üzülüyoruz ediyoruz tamam ama bir gayretin olması lazımdı bu konuda. İşte böyle düşüncelerle Kudüs Platformu'nu gerçekleştirdik. Niyetimiz evrensel anlamda, vicdani olan herkese seslenecek bir dil oluşturmaktı. Çünkü orada bir insanlık davası vardı aynı zamanda. Bunu bütün dünyaya duyurmak icap ediyordu. Sanatın, kültürün, bilimin dilini kullanarak ucu bucağı olmayan bir yola girdik. Bu anlamda Sayın Cumhurbaşkanımızın özel himayesine kabul edildik. Öfkenin dilinin Kudüs'e bir faydası olmadığını gördük. Oradaki haksızlıkları bütün dünyanın vicdanına aksettirecek şekilde milletlerarası çalışmalar yapmaya karar verdik ve bizler dile getirirsek, güçlerde birleşirse inşallah bu mesele çözülür diye düşünmeye başladık. Zor bir göreve talip olduk belki ama, Kudüs çok sancılı çok dertli bir coğrafya. Aslında oraya en çok yakışan Barışın dili. İnşallah barış kazanacak...

-Peki Hocam, Tillo'ya bir yolculuk yaptınız mı?

Evet.. Tillo'ya birkaç kereler gittim. Tillo'ya ilk gidişi-

mi asla unutamam. (Belkis hanım bu ilk etkiyi anlatan bir yazıda yazdığını belirtiyor bu arada) Çünkü Annemle ve Babamla gitmiştik. Ben Lise son sınıfa geçmiştim.

İlk gittiğimizde caş denilen beyaz taşlandı binalar. Tillo'ya beton yakışmıyor aslına bakarsanız. Koruma altına alınsa da, beton değil de, taş evler olsa. O bel-denin manevi kimliğine betonlaşma uymuyor.

Allah böyle beldelere bir çekicilik veriyor; Tillo 'da öyle bir yer işte. (Bu arada nasip olursa Ramazan'dan önce birlikte bir Tillo yolculuğu yapma sözü alıyorum Belkis Hocamdan.)

- Yine bir yazınızda Nazan Bekiroğlu ile olan dostluğunuzdan bahsediyorsunuz hocam. Kendisi benim de beğendiğim ve takip ettiğim bir Yazar. Nasıl bir dostluk aranızdaki?

Hani eskilerin bir sözü vardır. " Ahiretlik " derler en yakın arkadaşlarına. Arkadaşlık ve dostluğun bambaşka bir boyutudur bu durum. Sessiz konuşursunuz, aramasanız da sormasanız da birbirinizin halini bilir ve anlarsınız. Aranızda öyle bir iletişim vardır. Zihninizde onunla konuşursunuz ama bilirsiniz ki işte tam bu an da o da sizi dinliyordur ve hissediyordur. İşte bizimki de böyle, çok eski ve çok farklılık kazanmış bir dostluk diye adlandırıyoruz biz yarenliğimizi. Sanatını ayrı, kişiliğini, dünyasını ayrı severim. Allah eksikliğini göstermesin.

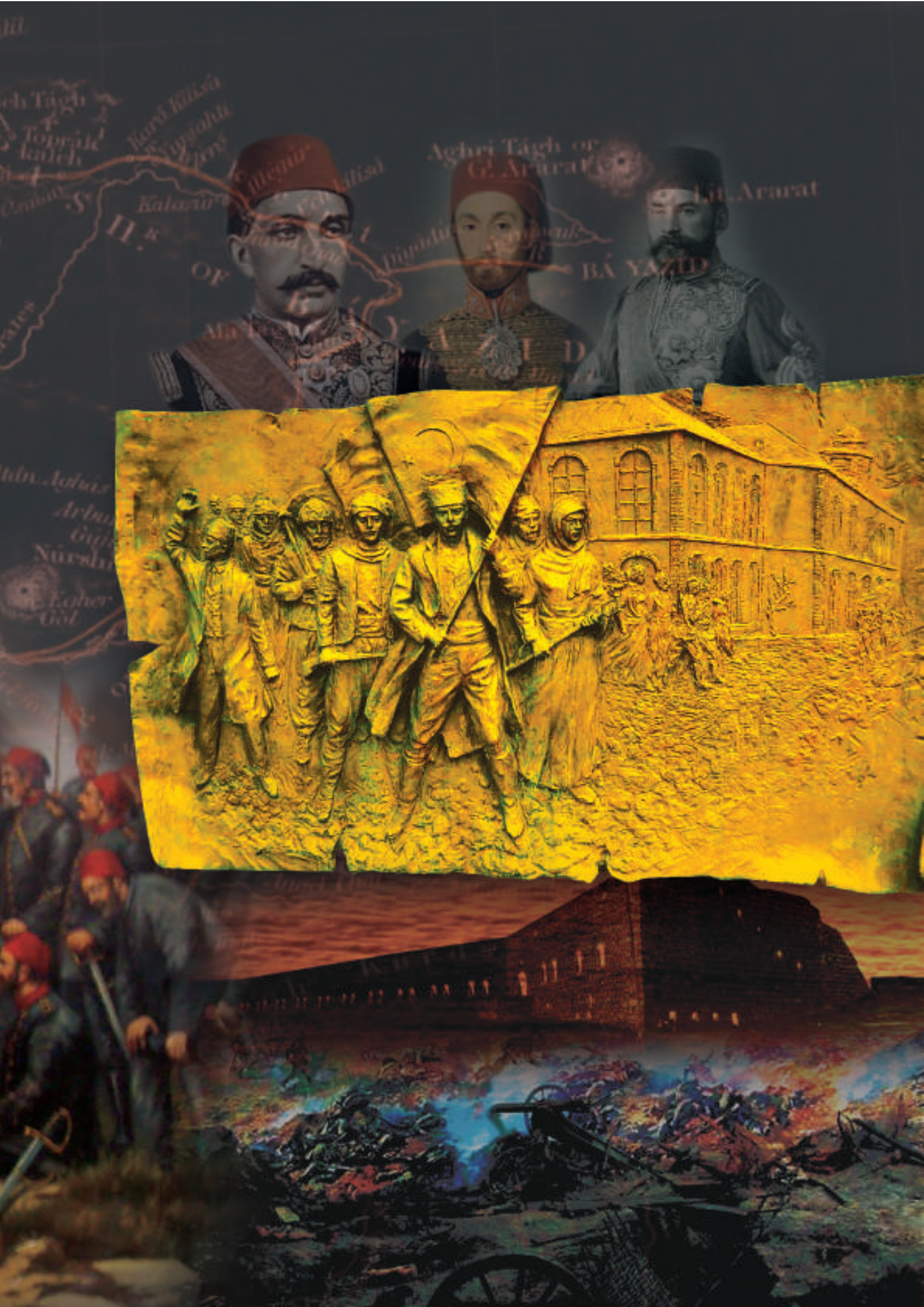
- Belkis hocam söyleşimizin sonuna geldik. Fehim Hocam söyleşi öncesi " Belkis'i çok yorma Neslihan." diye bana uyarı da bulunmuştu. Umarım sizi çok yormamışımdır. Beni ev toplama ve taşınma telaşınızın içerisinde kahvaltı sofranızda misafir ettiğiniz ve doyumsuz sohbetinizden istifade etmemi sağladığınız için Şehr-i Kadim Aziziye Dergimiz adına size çok teşekkür ediyorum. Sağlıcakla kalın..

Bir şimşek çakıyor,
yine bir şimşek,
Çakıyor
Erzurum
tabyalarından!

YAPTIĞI TABYADA SAVAŞAN ERZURUMLULAR

Prof. Dr. Murat KÜÇÜKUĞURLU

İlk Tabyalar ve Erzurumlular

Öteden beri Rusya ve İran sınırındaki bir şehirde yaşamının getirdiği ağır sorumluluğu yüklenen Erzurumlular, önce İranlılara, sonra da Ruslara karşı yapılan tabyaların inşasında bizzat ve gönüllü olarak yer almışlardır.

Erzurum'da tabya yapımına, ilk olarak 16. Yüzyılda, İran tehdidi karşısında başlanmıştır. İşin ilginç tarafı, bu tabyaların yapımını bizzat Erzurum halkı istemiş ve bu konuda gerekli iznin verilmesi için İstanbul'a adeta yalvarmıştır.

1578 yılı başlarında Erzurum halkı ve ileri gelenleri Beylerbeyi Hasan Paşa'ya müracaat ederek şöyle demişlerdi:

"Biz elhamdülillâh eyyâm-ı saâdet-encâm-ı Padişahide sâir memâlik reâyası gibi değılüz. Mâl-i feverân ile niâm-ı bî-pâyân-ı İlahî'ye mazhar olup hiçbir nesneye ihtiyâcımız olmayup, gınâ üzre bir taifeyüz. Kızılbaş melâin ile çünkü ma-beynün sulhi bozuldu. Şahlık fermânına gelen meşşum nice zâlim ü gaddâr bî-amandur biz biliriz. Erzurum Kal'âsının hâricinde sâkin olan hânelerimizin etraf ü eknâfına istihkâm üzerine on beşer zirâ kadd ile ve üçer zirâ arz ile bülend sur çekelüm. Hiç hâric hânelerimiz taşra kalmason. Mâ-beynde bedenlere ve kule vü burclara toplar ve şiklozlar koyup hendekler kesdürelüm."¹

Görüldüğü gibi Erzurum ahalisi, kale dışında, yani varoş mahallelerinde kalan evleri korumak maksadıyla, buraları yeni bir surun arkasına alma izni istemişler; bütün bu işlerin masraflarını kendilerinin karşılayacağını, Padişah hazinesinden bir akçe bile talep etmediklerini belirtmişlerdi. Bu durum İstanbul'a arz edilip gereken izin alınınca, 10 bin zira (7.500 metre) sur çevrilmek üzere taş ve kireç tedarik olunmaya ve muhkem bir sur ve burçların yapımına başlandı. Belirtilen tarihten sonra inşa edilen ve varoşları çepeçevre kuşatan surun yol ve dere geçen bazı kısımları açık kalmıştı. İşte bu açık alanlarda küçük tabyalar yapılarak, herhangi bir savaşta, düşmanın bu alanlardan şehre girişi önlenmek istenmiştir.

¹ BOA, A. DVN. MHM.d (593 ve 751 numaralı hükümler); Selânikî, 1281, s.145-146; Kırzioğlu, 1976, s.264-265.

Kırım Savaşı Sırasında Yapılan Tabyalar

1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve bilhassa Kırım Savaşı, muhasara topları karşısında klasik taş kale surları ve burçlarının bir işe yaramadığını ortaya koymuştur. Koçbaşılara, güzrlere, mancınıkları, taş ve demir güllere karşı dayanıklı olan klasik taş sur ve burçlar, yeni muhasara toplarına karşı şehri koruyamaz hale gelmişti. Böylece, Sivastopol ve Silistre'de olduğu gibi, doğunun en önemli kalesi olan Erzurum'da da, kalenin dışında ve onu çevreleyecek toprak siperlerin işe yaracağı kesin olarak anlaşılmış oldu.

Erzurum ve çevresinde, Rus saldırısına karşı taş tabyaların yapımına Kırım Savaşı'ndan önce başlanmıştır. 1851'de Erzurum Valiliğine, 1853'te de ordu müşirliğine tayin edilen Zarif Mustafa Paşa'dan sonra inşaat hızlandı. Aynı yılın sonlarında Anadolu Ordu-yı Humâyunu kumandanlığı uhdesinde olmak üzere, Dersaadet Ordu-yı Humâyunu Müşirliğine getirilen Vasıf Paşa,

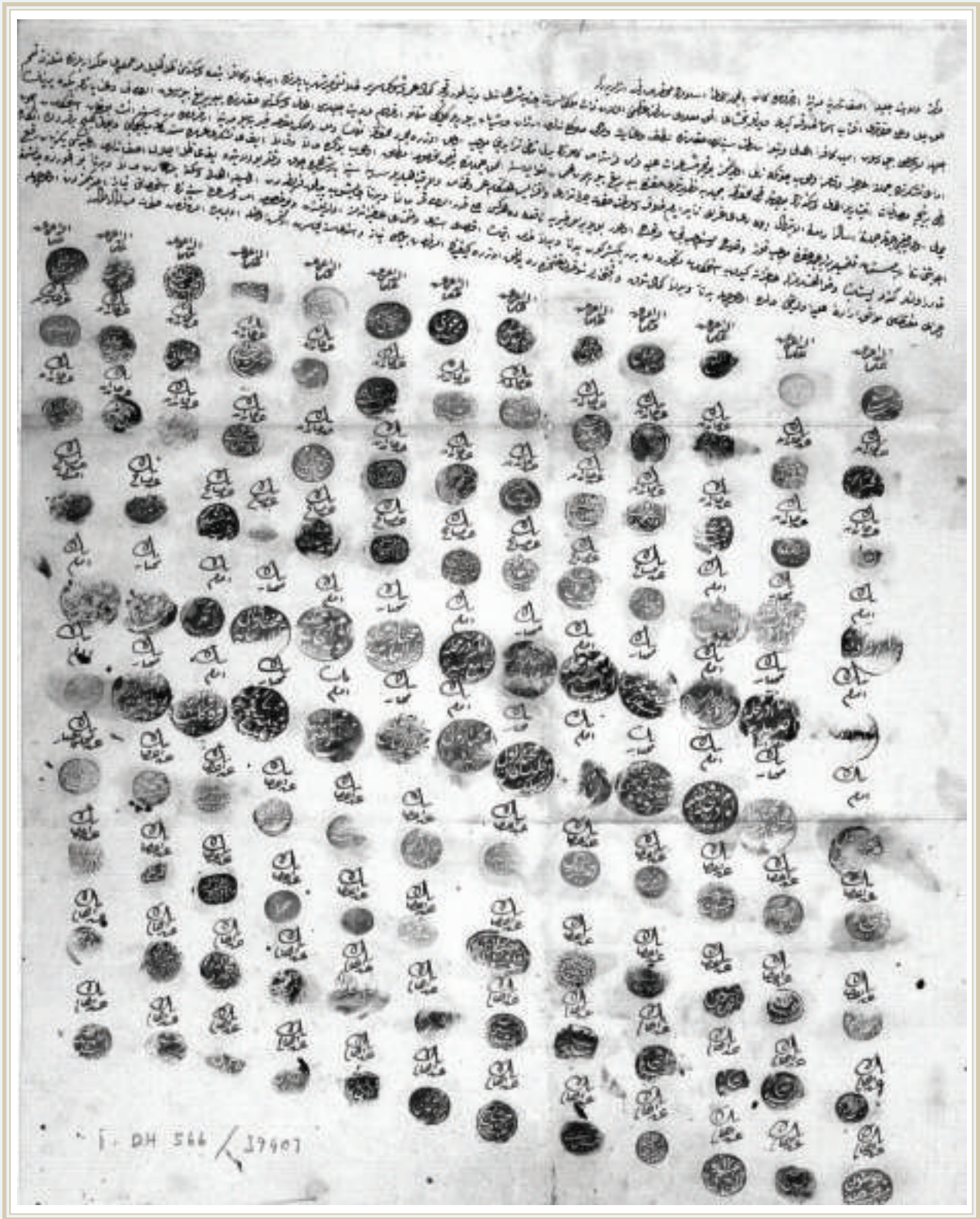
Ocak 1855'te Erzurum'a geldi. Vasıf Paşa, tabya ve istihkâm çalışmalarına hız verdi. Osmanlı Ordu-su'nda "ferik" unvanı almış olan İngiliz General Fenwick Williams, Başkomutan Vasıf Paşa ile işbirliği halinde projelerin hazırlanmasında büyük emek harcadı. İtalyan mühendis Calandrelli de istihkâmın yapımına canla başla nezaret ediyordu.

Yapılan istihkâmlara Erzurumlular her gün 1.000 gönüllü ile yardım ediyorlardı. Önce, Kiremitlik ile Topdağı arasında bulunan bölgede, şehrin güney tarafını koruyan toprak tabyalar inşa edildi. Önlerinde hendekler bulunan toprak tabyaların yüksekliği, yer yer 10 metreyi aşıyordu. Fakat bu tip istihkâmlar da şehir savunması için yeterli değildi. Yeni top mermileri, bu tip istihkâmlarla muhafaza edilmek istenilen şehrin içine düşebiliyor ve halkı tedirgin ediyordu. Bundan dolayı, şehirden uzak yerlerde münferit taş tabyalar yapılmaya başlanmıştır.

İşte bu çalışmalar sonucunda Gez Mahallesi'nin batısında ve güneyinde "Arap Tabya" ve "Gez Tabyası", Alipaşa Mahallesi'nin güneyinde "Bostan Tabya", Çaykara'nın batısında "Ömer Paşa Tabyası", şehrin güneybatısında "Kiremit Tabya", bu tabya ile şehir arasında, bir diğer ifadeyle Köşk civarında "Vilyams Paşa Tabyası", Gavurboğan Mahallesi'nin kuzey ve kuzeydoğu yönünde "Kumlu Tabya" ve "Gavurboğan Tabyası", Demirayak Mahallesi'nin doğusunda "Tepe Mezarlık Tabyası", Höllük Mahallesi'nin hemen doğusunda "Top Tabya", Kavak Mahallesi'nin doğu ve kuzeydoğusunda "Vasıf Paşa Tabyası" ve "Karabaş Tabyası", Topdağı'nda ise "Mecidiye Tabyası" inşa edildi. Böylece, 1855 yılı itibarıyla şehrin çevresinde 14 tabya mevcuttu. Günümüzde bu tabyalardan sadece Kiremitlik ve Mecidiye Tabyaları ayakta. Bu tabyaların yapımında, kale surlarından sökülen taşlar kullanıldı. Bu surların kapılarında bulunan Bizans, Selçuklu ve Osmanlılardan kalma kitabeler, gelişigüzel sökülerek ortadan kaldırıldı.

İstanbul'da çıkmakta olan Ceride-i Havâdis gazetesi, Erzurum'da yürütülen tabya inşaatları hakkında şu bilgileri veriyordu: "Vasıf Paşa ve Vilyams, Mart 1855'ten itibaren Erzurum tabyalarının yapımına gayret etmektedirler. Erzurum ahalisi de bu inşaatla gönüllü olarak çalışmaktadır. Üç tabyanın yapımı sona ermiştir. En büyüğüne Mecidiye, ikincisine Vasıfiye, diğerine de Vilyams isimleri verilmiştir. Bu tabyaların açılışı Mayıs 1855'te dua ile yapılacaktır."

Erzurum tabyalarında çeşitli sınıflardan halkın canla başla çalışmaları, ilgililer tarafından takdir edilmekteydi. 4. Ordu-yı Hümayun Kumandanı tarafından bu durum merkeze bildirilmiş ve 21 Mayıs 1855'te Erzurum'a gönderilen cevapta, Erzurumluların fedakarlıklarının Padişah tarafından takdir edildiği bildirilmiştir.

Müslüman Ahalinin Tabyalarda Gönüllü Çalışmak İstediklerine Dair Yazıları

93 Harbi Öncesinde Yapılan Tabyalar

4. Ordu Müşirliğine ve Erzurum Valiliğine tayin edilen Fosfor Mustafa Paşa nezaretinde 1865-77 yılları arasında yapılan tabyalarda da Erzurum halkının büyük emeği vardı. Tabyaların yapımına başlandığında, Erzurumlulardan 3.000 gönüllü amele tedarik edilmişti. Fakat bunların yeterli olmayacağı anlaşıldığından, çevre vilayetlerden, ücretli amele tedarikine başlandı.

Düşman işgalinin acısını çok iyi bilen Erzurum ahalisi, tabyaların yapımında topyekün çalışma konusunda azmetmişlerdi. Erzurum istihkâmlarının kendileri için "büyük bir nimet" olduğunu belirten Hristiyan Katolik, Hıristiyan Rum, Hıristiyan Ermeni ve Müslüman milleti ayrı ayrı dilekçe yazmışlar ve tabyalarda çalışmak istediklerini belirtmişlerdi. Bu yazılarda ahali, şimdiki kadar Sultan ve Halifenin çeşitli lütuflarına mazhar ol-

duklarını, şimdi ise can ve mallarının korunması için bir hayli masraflar yapılarak istihkâmlara başlandığını; bütün bunlara karşı şükranlarını sunmak için istihkâmlarda bedenen ve malen çalışmak istediklerini belirtmişlerdi. Hatta, bu konuda daha izin çıkmadan, halkın takım takım ve mahalle mahalle inşaatlara gidip canla başla çalıştıkları görüldü. Erzurum halkının bu hareketi 4 Eylül 1867 tarihli iradeyle takdir edilmiştir.

Erzurum'da çıkmakta olan *Envâr-ı Şarkiyeye* gazetesinin 15 Temmuz 1870 tarihli nüshasında anlatıldığı üzere, 27 Haziran-7 Temmuz arasındaki 10 gün içinde 2.931 Erzurumlu tabya yapımında gönüllü olarak çalışmıştı. Her gün birkaç mahalle birleşiyor, liderleri öncülüğünde bayrak açarak, "Padişahım Çok Yaşa" nidaları ve davul zurnalar eşliğinde inşaat mahalline gidiyor ve akşama kadar çalışıyorlardı. Sonraki bir hafta boyunca ise, yine çeşitli mahallelerden 1.850 kişi tabya yapımında çalışmıştı.

Envâr-ı Şarkiyeye Gazetesi'nin 15 Temmuz 1870 tarihli nüshasında yer alan aşağıdaki pasaj, halkın tabya inşasına yaptığı katkıya en güzel örnektir:

"Erzurum mahalleleri ahalisi inşa olunmakta olan cebâh-ı istihkamiyede birer gün gidip meccanen çalışmaktadır. Bunların mahalleleri ve miktarı İstihkamât Komisyonundan alınan malumat üzerine ilan olunmuştur. Erzurum ahalisi geçen Haziran'ın 27. Gününden başlamak üzere, vatan ve memleket uğruna memleketin ileri gelenlerinin liderliğinde bayrak açarak "Padişahım Çok Yaşa" dualarıyla ellerinde aletler ve davul zurnalarla birlikte inşaat mahalline giderek sabahdan akşama kadar birer gün meccanen hizmet ettikleri Anadolu İstihkamât Riyasetinden işar olundu-

ğundan, bunların mahalleleri, miktarları ve kemiyetleri aşağıda iftiharla belirtilmiştir:

Meclis-i Temyiz-i Liva azasından İsmail ağa ve Hanedandan Hacı Şerif Ağa maiyetiyle belirtilen günde Çırçır cephesine giden Lalapaşa Mahallesi ahalisinden 44, Kabe Mescidi Mahallesi ahalisinden 15, İbrahim Paşa Mahallesi ahalisinden 33, Kuloğlu Mahallesi ahalisinden 15, Caferiye Mahallesi ahalisinden 182, Camiikebir Mahallesi ahalisinden 132 ki ceman 321 nefer ve 28. Pazar günü Divan-ı Temyiz azasından Şükrü Efendi maiyetiyle aynı cepheye giden Kara Kilise Mahallesi ahalisinden 74, Boyahane Mahallesi ahalisinden 47, Bakırcı Mahallesi ahalisinden 36, Çortan Mahallesi ahalisinden 21, Çukur Mahallesi ahalisinden 12, Caferzade Mahallesi ahalisinden 16, Sivas Mahallesi ahalisinden 5, Hanım Hamamı Mahallesi ahalisinden 21, Akmescit Mahallesi ahalisinden 13, Ayaspaşa Mahallesi ahalisinden 62 ki ceman 307 nefer ve 29. Pazartesi günü Divan-ı Temyiz azasından Osman Bey maiyetiyle aynı cepheye giden Mirze Mehmet Mahallesi ahalisinden 32, Feyziye Mahallesi ahalisinden 22, Gez Mahallesi ahalisinden 162, Mumcu-i Süfla Mahallesi ahalisinden 100, Zeynelabidin Mahallesi ahalisinden 7 ki ceman 323 nefer ve 30. Salı günü Meclis-i Temyiz-i Liva azasından Emin Bey maiyetiyle aynı cepheye giden Mumcu-i Ulya Mahallesi ahalisinden 60, Murat Paşa Mahallesi ahalisinden 190, Dere Mahallesi ahalisinden 144 ki ceman 394 nefer ve Temmuz ayının birinci Çarşamba günü Ticaret Reisi Hacı Lütfullah Bey maiyetiyle zikredilen cepheye giden Taş Mescit Mahallesi ahalisinden 170, Veyis Efendi Mahallesi ahalisinden 111 ki ceman 281 nefer ve ikinci Perşembe günü Hanedandan Kotan Bey maiyetiyle aynı cepheye giden Hacı Cuma Mahallesi ahalisinden 91, Habib Efendi-i Ulya Mahallesi ahalisinden 68, Habib Efendi-i Süfla Mahallesi ahalisinden 107 ki ceman 266 nefer ve dördüncü cumartesi günü Hanedandan İbrahim Efendi

Onur ÖZSOY / Ahali Tabya

maiyetiyle aynı cepheye giden Mehdi Efendi Mahallesinden 180, Mamervan(Narmanlı) Mahallesinden 35, Emir Şeyh Mahallesinden 46 ki ceman 257 nefer ve beşinci Pazar günü Veli Paşa hafidi İbrahim Bey maiyetiyle aynı cepheye giden Kadana Mahallesinden 126, Kemhan Mahallesinden 55, Ali Paşa Mahallesinden 100 ki ceman 281 nefer ve altınca Pazartesi günü Tüccardan Halil Efendi ve Hacı Dede Ağa ve Sadu Bey maiyetleriyle aynı cepheye giden Yeğen Ağa Mahallesinden 167, Kasımpaşa Mahallesinden 43, Köse Ömer Ağa Mahallesinden 30, Dervişağa Mahallesinden 77 ki ceman 277 nefer ve yedinci Salı günü Nüfus Mukayyidi Ali Rıza ve Osman Efendiler maiyetleriyle aynı cepheye giden Şeyhler Mahallesinden 30, Vani Efendi Mahallesinden 134, Çırçır Mahallesinden 60 ki ceman 224 nefer, yani toplamda 2931 nefer Çırçır cephesine giderek hizmet ifa etmiştir.

Aferin vatandaşlar aferin... İşte vatanperverlik böyle olmalıdır ki, sizlerin din ve devlet ve vatan ve memleket uğrunda vaki olan işbu hizmetleriniz Allah ve nas indinde makbuldür ve böyle sıtk-ı hizmetten Velinimetimiz Padişahımız Efendimiz Hazretleri dahi memnun olacağı şüphesizdir.”

Sonraki günlerde de Erzurum ahalisi akın akın tabyalara giderek inşaatta bilfiil çalışmışlardır. 22 Temmuz tarihli Envar-ı Şarkıye Gazetesindeki habere göre; Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere birer gün çalışmak üzere Yukarı ve Aşağı Yoncalık, Sultan Melik, Kırmacı, Hasanıbasrı, Kavak, Abdurrahman Ağa, Emin Kurbu, Topçuoğlu, Gürcü Kapı, Cedid, Yukarı Mumcu, aşağı Mumcu, Alipaşa, Gez, Çırçır, Kadana, Veyis Efendi mahallelerinden toplam 1850 nefer istihkam mahalline gitmişti.

Sonuç

Ortada bir içkale, etrafında iki kat sur ve surların dışında derin bir hendekten oluşan klasik Erzurum Kalesi, asırların getirdiği yorgunluğu artık kaldıramayınca, 16. yüzyıldan itibaren yerini tabyalara bırakmaya başlamıştır. Yani, Erzurum'da yapılan ilk tabyalar, 16. yüzyılın ürünüdür.

Tabya ve kışlaların yapımına, 19. yüzyılda hız verilmiştir. Bu yüzyılda, Rusları durdurmak amacıyla, Erzurum Kalesi birçok kez tahkim edilmiş, eski kale surlarının işe yaramayacağı görülünce, yeni savunma hatları oluşturulmuştur. Ayrıca bu geniş hatları savunmak maksadıyla, Erzurum'a çok sayıda asker yığılmıştır. Erzurum Anadolu'daki en önemli ordu merkezi haline getirilmiştir. Şehrin bu askerî görünümü, II. Dünya Savaşı sonrasında, hatta günümüze kadar devam etmiştir.

Erzurum'da yapılan tabya ve kışlalar, Erzurum halkının hayatına “kalıcı bir şekilde” müdahale etmiştir. Erzurumlular, savaşın soğuk rüzgarını her gün yüzlerine çarpan bu devasa binalarla yaşamaya zaman içinde alışsalar da, bunun getirdiği maddî ve maneî zorlukları hep hissetmişlerdir.

Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, gerek tabya ve kışlaların yapımında gerekse düşmana karşı savunulmasında Erzurumlular, maddî ve manevî büyük fedakarlıklar göstermiştir. 93 Harbi'nde Aziziye'de, I. Dünya Savaşı'nda ise özellikle Çobandede Tabyası'nda yazılan destanın izlerini, bugün dahi görmek mümkündür. Bu yazıyı okuyanlar, Erzurumluların din, vatan ve millet uğruna yapmış oldukları fedakarlıkları, çekmiş oldukları sıkıntıları bir kez daha takdir edeceklerdir.

Bu gelivlik genç kızlar, İsviçre erkekler ve kadınlar,
kendü namusları ve Türk milletinin
şan ve şerefi için saldırdılar, dövünüler ve öldüler.
Şimdi Türk milletinin kalbinde yattılar.
1876

Talat UZUNYAYLALI

Yeni bilgiler Işığında Azîziye

Azîziye'de 'azîzleşen ecdadımızın'
hatırasını korumalı ve daima
minnetle yâd etmeliyiz.

Efsane Kadın Nene Hatun romanını yazarken Erzurum'un değerli bir ağabeyi olan ve Ankara'da yaşayan, hukukçu ve gazeteci, dönemin tanığı, Veysi Salman Bey'den Aziziye Anıtı ve Nene Hatun'la ilgili bilgilerini paylaşmasını rica etmiştim.

Kendileri, ilerlemiş yaşına rağmen, hatıralarını el yazısıyla yirmi sayfa civarında yazmış ve Nene Hatun'la ilgili yine kendisinin çektiği birkaç fotoğrafı 26 Şubat 1996 tarihli mektubuyla göndermişti.

Fotoğrafları romanın albüm bölümüne koyarken hatıralarını romanda kullanma imkânım olmamıştı. Kısmet bugüne imiş. Şimdi aşağıda okuyacağınız yazıyı Erzurum'da gazete sahipliğinin yanı sıra uzun yıllar Anadolu Ajansı Erzurum temsilciliğini yapmış olan Veysi Salman Bey'in ilk kez yayınlanacak olan hatıralarını, kütüphanemdeki el yazması notlarından, kendi üslubuyla, takdim ediyorum:

Veysi Salman Bey'in mektubu: Aziziye ve Nene Hatun meselesi!

Yazıyı okuyanlar, şayet şimdi arz edeceğim mucip sebepleri öğrenmemiş olurlarsa, muhtevası bu olan bir yazıya bu başlık mı konulurdu? diye düşünebilirler.

Nene Hatun, Erzurum'un Mahallebaşı semtinde doğmuş, o muhitte yaşamış ve hali hazırda müze olan tek katlı evde (şayet bir tadilat yapılmadıysa) irtihal-i dar-ı beka etmiştir.

Bu satırların yazarı bendeniz, o hanımı işitir ve fakat tanımazdım; ancak 1950 yılında yüz yüze tanışmak mukadder oldu. Tanışmamızın tafsilatını daha sonra arz edeceğim.

Şimdi, Nene Hatunu mesele olarak takdim edişimin mucip sebeplerini anlatacağım:

Tarih şuuru teşekkül etmemiş bazı kimseler 93 Harbinde yararlılık gösteren Nene Hatun'un 'bu Nene Hatun olmadığı' yolunda bir takım mesnetsiz iddialar ileri sürmekte idiler. Bu nevi desteksiz ifadelerin sebep olduğu spekülasyonların cereyanı, hali muamma bir mesele haline getirmişti.

Uzun zamandır Erzurum'dan ayrı düştüğüm için meselenin nasıl bir hal suretine bağlandığını doğru su takip edememişim.

1994 yılının haziranında Doğu Anadolu Projesi'nin ihtiva ettiği sektörleri tanıtmak maksadıyla düzen-

lenen toplantılara katmak üzere heyet halinde Erzurum'a gittik.

DAP görüşmeleri devam ediyordu ki, Aziziye Şehitlerini anma törenleri gelip çattı; 3 Temmuz!

Askerî ve mülkî erkân, rektör, üniversite mensupları, Erzurum'un ileri gelenleri hep birlikte o sabah kendimizi Aziziye Tabyalarında bulduk.

1877-78 Türk-Rus Savaşı'nın sureti cereyanı hakkında o güne kadar yayınlanmış belgelerin muhassalasını, bir ağacın altında, takkiye sanatının ruhlara inşirah veren üslubuyla anlatan zatı büyük bir zevkle dinledikten sonra, yanımdakilere kim olduğunu sordum. Prof. Dr. Enver Konukçu dediler; gidip kendisini tebrik ettim.

İkinci olarak genç bir subay elindeki notlara bakarak, alelade ve şehitliğin tanzimi hakkında bir kaç söz söyledi. Bu sözleri dinlerken, anladım ki, tarihe karşı olan vazifemizi yapmamışız. Ve bunun birinci derecede mesulü de işte bu notların yazarıdır.

Şimdi, genç subayın notlarında yer alan hususların hepsinde imzam vardır.

Bununla beraber anlatılan o hususlar tarihin aydınlanmasına hizmet edecek derecede sarih ve tatmin edici değillerdi. Zihnimde bu hesabı yaparken, kalabalığın içinden bir ses, o subaya hitaben:

-Komutanım! Anlattığınız hususların içinde bulunmuş olan arz edeceğim Veysi Bey buradalar, Aziziye meselesini müsaade ederseniz o anlatsın.

Komutan bu teklif karşısında, 'Buyursunlar' demez mi?

Buyurduk...

Hem hazırlıksız, hem aradan 45 yıl geçmiş! Zaman, ruhî faaliyetlerimizin en azizi, hafıza melekemize ne enteresan atraksiyonlar yaptırıyor; yaşamayan anlamamaz. Bu hengâmede hep isimler de aradan kaynayıp gidiyor... Nefi'nin varya:

Ya Rab dilimi sehv ü hatâdan sakla

Endişemi tezvür ü riyâdan sakla

Basdım reh-i va'di-i rüba'ye kadem

Ta'n-ı har- nâdân-ı dî-pâdan sakla...

Bizde reh-i va'di-i tarihe sehv-ü hatadan çekine çekine girdik. O andaki konuşmamda hûlasaten dedim ki:

'Önünde bulunduğumuz abidenin inşa şerefi bir tek isme aittir: 3. Ordu Müfettişi (o tarihte kumandanın resmi sıfatı buydu) Orgeneral merhum Nurettin Baransel.'

Efendim; 1950 yılının üç Temmuz'unda mutat oldu-

ğü üzere Azîziye şehitlerini anmak üzere protokol mensupları ve bir kısım Erzurumlularla beraber tabyaya vasil olduk.

Birde ne görelim? Orgeneral Baransel de orada!

Bendeniz o tarihte hem mahalli bir gazeteyi çıkarıyor, hem de Anadolu

Ajansı'nın temsilcisi bul-

nuyordum ve tabii çok gençtim. Bu meşgalem hasebiyle, diğer gazeteci arkadaşlarla birlikte, Sayın Generali Erzurum'a ilk geldiği günlerde ziyaret etmiş ve bu suretle tanışmıştım. Tabyada görünce musahafa için arkadaşlarla birlikte yanına gittik. Bizden izahat istedi.

'1878-1950 ne eder? 73 yıl. Biz bu 73 yılda Azîziye şehitleri için ne yapmışız? Hiç!... Abidenin karşısına isabet eden kuzeyde, bir kısmının taşları da bulunmayan 18-20 kadar mezar! Daha? Daha başka bir şey yok!...'

Merhum Baransel, büyük bir hüzne kapıldı! Teessürü o anda her haliyle ayan beyan gözüküyordu.

93 Harbinde Anadolu Ordusu Başkumandanı Gazi Müşir Ahmet Muhtar Paşa bu cephede General Loris Melikofla savaşırken tarih, netice-i harpten ziyade, bir kumandanda aranılan vasıfları Ahmet Muhtar Paşa'nın şahsında müşahede ettiğini, bütün ayrıntılarıyla tespit ve tescil etmiştir.

Harbin hangi şart ve noksanlar içinde cereyan ettiği, kahraman Türk askerinin bu şart ve imkânlarla rağmen, gösterdiği celâdet, o anda merhum Baransel'in gözleri doldu ve dedi ki:

-Biz, vatan ve millet uğruna canlarını feda eden evlâtlarımızı ihmal edemeyiz; buna hakkımız yoktur. Gelecek nesillere nasıl hesap vereceğiz?

Bu sözlerden sonra hepimiz büyük bir ye'se kapıldık.

Aslını sorarsanız o günkü anma merasimi nasıl devam etti ve nasıl bitti, farkında olamadım. Ertesi sabah beni, sonradan Yassı Ada kumandanı olan Yüzbaşı Tarık Güryar aradı; 'Paşa hazretleri sizi bekliyor!' demez mi?

Gittim; Yüzbaşı Güryar beni önce Merhum General Ragıp Gümüş Pala'ya götürdü (R.Paşa o tarihte 3.Ordu'nun kurmay başkanı idi.) ve paşanın emrettiğini söyledi. Kısa bir istirahat sonra paşa ile birlikte ordu müfettişliği makamına girdik.

Muhatabım bir gün önceki teessürünü muhafaza ediyordu ve bu ruh hâleti içinde hislenirken dedi ki:

-Ben vali Cemal Dinç Bey'le görüştüm. Azîziye'ye, o

mevkiin namına büyük bir abide yapacağız. Basının da bu ulvî maksada hizmet edeceğinden eminim. Vali Bey'e gidin, vakit kaybetmeden işi başlatalım.

Böylece mukaddes bir vazifeyi cana minnet bilerek, derhâl vilâyete gittim. Vali Bey, bu iş için hemen bir komisyon kurulması fikrini söyledi. Fikir o gün kuvveden fiile geçirildi.

Netice: Komisyon üç kişiden teşekkül etti. 3.Ordu Kurmay Başkanı Korgeneral Ragıp Gümüş Pala, Belediye Reis Muavini Cemal Bey ve bendeniz.

Üçümüz aramızdaki müzakere neticesinde ertesi günü Cemal Bey'le, öncelikle Müftü merhum Solakzade Sadık Efendi'yi ziyarete gittik ve olanı anlattıktan sonra kabirlerin yeni yere naklinde bir mahsur olup olmadığının istizan ettik.

Cevabı şu oldu: 'Abide işi ikmal edilir münasip bir saha hazırlandıktan sonra o sahanın sağ tarafına kabirler kazmak ve dinî merasimle cesetlerin naklinde mahsur yoktur.'

Merhum Solakzade bize, ayrıca, Mareşal Çakmak Hastanesi'nin imamına lâzım gelen tembihlerde bulunacağını ve kendisiyle temasımızı da söyledi.

Görüştük ve bütün bu vukuatı merhum Baransel'e arz ettik. O da bir proje müsabakası açtığını netice alınır alınmaz inşaata başlanacağına söyledi.

İmamı Belediyeye davet ettik ve yazılması lâzım gelenleri birlikte koştuk. Netice: Kabirlerde ne kadar şehit cesedi olduğunu bilmediğimize göre 70 den fazla kefen sipariş ettik. Suretle hazırlıklarımızı tamamlayarak, abidenin inşasını bekledik. Müsabaka neticelendi, inşaata başlarken kısa bir açıklama yazılı kâğıdı imzalayarak temele bıraktık. Abidenin inşası biter bitmez, bizim de hepsi rahmet-i Rahmana kavuşmuş olan Solakzade, Gümüşpala, Cemil Bey, birkaç da imam efendi ile 5, 6 da mezarıcı bir nolu tabyaya giderek, kabirleri açtırdık.

Cesetler tabii ki, çürümüştü; yalnız bazı kız çocuklarının kafataslarında saç vardı, dokunur dokunmaz dökülüyordu. Birde küpe ve yüzükleri pek bozulmadan cesetlerin yanındaydı. Hafız Efendilerin Kur'an-ı Kerim tilâvetleri, tekbir ve dualarla cesetler torbalarına konuldu; çocuklar, kadınlar ve erkekler olmak üzere torbalar kazılan mezarlara yine tilâvet-i Kur'an ve tekbir sedalarıyla defnedildi.

Vukuat-ı Aziyeye bundan ibarettir.

Resmi merasim ertesi yıl ricali devletin Erzurum'a teşrifleriyle icra edilmiş, 93 Harbinin Aziyeye sahifesi de tarihe bu suretle intikal etmiştir.

Bütün bu olup bitenler bir zabıtlarla tespit edilerek vilâyete verilmiştir.

1994 yılının 3 Temmuz'un da Azîziye'de sivil ve askerî erkân ile üniversite mensuplarının huzurunda da söylediğim söz şudur:

'Ben, bir asker evlâdı Erzurumlu olarak, Azîziye, bugün, kemal-i ihtiramla ziyaret edilerek, tarihin o nefhasını bihakkin idrak edebilmek imkânını bize merhum Orgeneral Nurettin Baransel'in hediye ettiğini söylemeyi ifası vacip bir vazife, bir vefa borcu olarak görüyorum.'

Nene Hatun'la tanışmam

'Beyaz İhtilâl' yâd edilen 27 Mayıs 1950 seçimi neticelenmiş; Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidar olmuştu. Temmuz sonlarında yeni seçilen mebuslar Erzurum'a gelmiş teşekkür için ilçeleri ziyaret ediyorlardı. Bir öğlenden sonra Erzurum Lisesi'nde Fransızca hocamız olan merhum Bahadır Dülger'le Cumhuriyet otelinin lobisinde oturmuş sohbet ediyorduk. Lâf bir ara döndü dolaştı Nene Hatun'a geldi. O güne kadar Nene Hatun ile yüz yüze gelmemiştim; sadece belediyeden ufak bir yardım yapıldığını biliyordum. Merhum Dülger, bu nev'i meselelerde son derece hassas bir kalbe sahipti.

"Olur mu?" dedi. "Sahip çıkmalıyız."

Hemen o gün Belediye Başkanına telefon ederek, Nene Hatun'un ev adresini aldık. Yine Erzurum mebusu Memiş Yazıcı ve Bahadır Dülger'le birlikte verilen adrese gittik. Mahallebaşı semtinde dar bir ara sokağın içinde tek katlı kerpiç bir ev. Bizi, uzun boylu sakallı bir adam karşıladı. Meğer Nene Hatun'un oğlu Durak'mış, içeri girdik. Nene Hatun'u bir yer minderinde oturur bulduk. Hoş beşten sonra, halini hatırını sorduk. Belediyenin sadece günde bir somun ekmekle ayda da üç beş kuruş verdiğini söyledi.

Vakit ilerleyip söz 93 Harbine geldiğinde Nene Hatun'un o günleri gözleri dolu dolu, hislenerek şöyle anlattığını hatırlıyorum;

'Daha yeni gelindim; kucağımda altı aylık bir çocuk vardı. O sabah, Moskof'un Azîziye Tabyalarına yaklaştığını, minarelerden durmadan haber veriliyordu. Müezzinler, eli silâh tutan Azîziye'ye, Azîziye'ye diye feryat ediyorlardı. Çocuğumu kaynanama emanet ederek elime geçirdiğim kazma ile herkes gibi bende Azîziye'nin yolunu tuttum. O sabah Erzurumlu sel gibi Azîziye'ye akıyordu. Kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk bütün ahali tabyalara tırmanıyordu. Çocukların bir takımının ellerinde su güğümleri, bir kısmında ekmek, bazılarında da tütün paketleri vardı.

Allah inandırın o gün ortalık bir ana baba günüydü.'

Evet, Nene Hatun'un hikâye ettiği bu macerayı dinledikten sonra Allahaismarladık deyip oradan ayrıldık. İşte bu tanışıp görüşmemizden sonradır ki, o kahraman kadına maaş bağlatıldı. Bugün müze olarak ziyarete açılan ev yaptırıldı; dahası o tarihlerde Erzurum'a gelen yerli yabancı birçok devlet adamı, asker, Nene Hatun'u ziyaret ederek elini öpmüşlerdir.

Ben bu zevatın hepsiyle birlikte Nene Hatun'u ziyaret etmiş ve birlikte fotoğraf çektirmişizdir. Fotoğrafları Tabyadaki Merkez Kumandanlığına teslim ettim; ziyaretçiler görüp fotoğraflardakilerin kimliklerini öğrenebilirler, diye.

Sırası gelmişken söylemeliyim: 1957 yılı bütçe müzakereleri sırasında, rahmetli H.Suphi Tanrıöver, ettiği nutukta şu tarihi vakayı anlattı:

'Bugün bir İngiliz dostum şarkiyat profesörü ile İstanbul'u gezerken Fatih camiine geldik; dostum caminin haziresindeki türbeyi göstererek, 'türbede yatan kimdir?' dedi. Benim cevabıma fırsat kalmadan oracıkta oynayan çocuklar demez mi ki:

-Fatih dede!...

-Hoppala!

Bu söz üzerine dostum;

-Tarihi olmayan milletler kendilerine sun'î tarih yaparlarken, siz, tarihte devir açmış, devir kapamış bir kumandanı nasıl olur da ihmal edersiniz, dedi.

O gün tâbi türbe kapalı, pencereler de örümcek tutmuştu. Ne diyeyim? Dedim ki:

-Efendim biz bir müddet-i muvakkate mazi ile alakamızı kesmek mecburiyetindeydik de....

Olduysa mübarek olsun. (Bu sözler meclis tutanaklarında vardır.)

İşte bu noktadan Nene Hatun meselesine ilerleyerek, Azîziye Şehitleri ve Nene Hatun'la ilgili, tarihe karşı hangi tavrı sergilediğimiz bir vicdan muhasebesine tabi tutulmalıdır, temennisiyle sözlerime nihayet veriyorum / 26.2.1996 Ankara, Hukukçu ve Gazeteci Veysi Salman."¹

Azîziye Anıtı'nın görsellerini kim tasarladı?

Belirttiğimiz gibi, 93 Harbi şehit ve gazileri anısına yaptırılan Azîziye Anıtı 3. Ordu'nun girişimi sonucu vücut bulmuştur. Asker sanatçılarımızdan **Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal** anıtı gerçekleştirmiştir.

Engin Sarıkartal Demirkollu babası Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal ve anıt hakkında şu bilgileri vermektedir:

¹ Sayın Salman'ın el yazısı bu notları kişisel arşivimde bulunmaktadır. (Uzunyaylalı.)

"Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal Bulgaristan sınırları içinde olan Cumaibala kasabasında, 1911 yılında dünyaya gelmiştir. Annesi Fatma Kevser, Babası Jandarma Yüzbaşılığından emekli Ethem Hüsamettin'dir. Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal, Bulgaristan'da doğmuş olmakla beraber, Türkiye'de Zonguldak ili nüfus kütüğüne yazılmış ve çocukluğunun, en tatlı çağları da bu yeşil yurttta geçmiştir. İlkokula burada başlamış ancak, savaş sebebiyle öğrenimine 2 yıl ara vermek zorunda kalmıştır. İlköğrenimini, 1925 yılında İstanbul'da Kılıçali-Barbaros ilkokulunda tamamlamıştır.

Baba mesleği onu çekmiş, ortaokul çağında Kuleliye girerek, o şanlı üniformayı, daha çocuk yaşlarında sevgiyle taşımaya başlamıştır. 1930 yılında Kuleliyi bitirerek, İstanbul Harp Okuluna geçmiş, 1932 yılında burada ki öğrenimini tamamlayarak, muhabere subayı olmuştur. Yine bu yıllarda, müziğe olan merakı onu kemanla tanıştırmıştır. İstanbul'da kaldığı süre içinde konservatuara devam ederek keman çalmayı öğrenmiştir.

Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal, Fen Tatbikat Okulu öğrenimini de başarıyla sonuçlandırarak görev dağılımı için yapılan kurada, İstanbul'u çekmiştir. Ancak, çok sevdiği Türkiye'sine daha faydalı olacağını düşündüğü için, arkadaşıyla anlaşarak, çektikleri kura kâğıtlarını değiştirmiş ve Diyarbakır iline gitmeyi tercih etmiştir.

Diyarbakır'dan sonra sırasıyla, İstanbul, Edirne (Süloğlu), İzmir, Balıkesir (Kepsut), Ankara, Erzurum, Çorlu'da muhtelif muhabere birliklerinde ve teşkilâtlarında, kıt'a hizmetleriyle geri hizmetlerinde bulunmuş, binlerce muhabereci ere öğretmenlik yapmıştır.

Bu arada iki kere Dersim, bir kerede Sason askeri harekâtına katılmış, Ankara'da Mamak Muhabere Okulunda Tekâmül ve Oryantasyon kursları görmüş ve aynı okulda öğretmenlik yapmıştır. Almanya'da Göttingen'de 8. Amerikan Tümeninde ve Fransa'da Paris'te, Shape karargâhındaki kursları ve konferansları izlemiştir.

1958 yılında tekrar Ankara'ya dönerek, Genelkurmay Başkanlığı Şifre Sistemleri Müdürlüğü ile Plân Prensipler Şube Müdürü olarak görev yapmıştır.

1960 yılı Ağustos ayında, Kıdemli Albay rütbesiyle emekli olduktan sonra, İzmir'e yerleşmiştir. İzmir-Karşıyaka'da, eşi ve çocuklarıyla, emekli yaşamını sürdürürken zaman zaman, tercümeler yapmış ve bazen de Ege Telgraf Gazetesi'nde yazılar yazmıştır.

Resim alanında ise, âdeta meçhul bir kahramandır o. Kara kalem çalışmaları ve yağlı boya resimleri onun sevdiğine bıraktığı mirasın küçük bir parçasıdır. En büyük mirasını yine çok sevdiği Türkiye'sine bırakmıştır. Erzurum'da, Azîziye Tabyasına dikilen Şehitler Anıtı'nda yer alan (Nene Hatun Anıtı) rölyefleri, onun as-

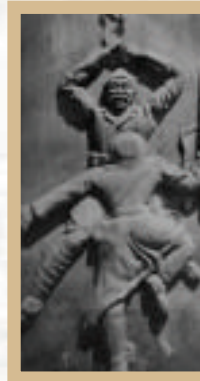

Sanatçı ve Babası Emekli Yüzbaşı Ethem Hüsamettin

ker ruhunun tüm şahlanişını aktardığı eşsiz eseridir. Bu rölyefleri seyreden her Türk, Moskof'a karşı bu cesur direniş ve saldırıda, kendini kahraman Türk askerinin yerinde görür. Bu değerli rölyefler, daha sonra PTT tarafından pullara da konu olarak seçilmiş ve dünyanın dört bir yanına yayılmıştır.

Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal, 07 Ocak 1982 de aramızdan ayrılmıştır."

Azîziye Tabyası Anıtı Rölyefleri

Sanatçının sitemi

Azize Tabyası Anıtı Rölyeflerinin yapılışı ve bu konuda Ahmet Ziyaeddin Sarıkartal'ın verdiği uğraş takdire şayandır. Ne var ki, Azize Anıtı'nın açılışına sanatçı davet edilmemiştir. Yine oğlunun yayınladığı makalede bu durumun sanatçıda üzüntüye sebep olduğu ifade edilmekte ve şu bilgilere yer verilmektedir:

Sanatçıya gösterilen vefasızlık!

“Sanatçı bir mektubunda Azize Anıtı rölyefleriyle ilgili şu sitemlerde bulunmaktadır: (İzmir-Karşıyaka / 04 Mayıs 1968 Tarihli Mektuptan alıntı):

“Bu eser, Erzurum'da ki, Nine Hatun Abidesinde ki 3 rölyeftir...”

Kısaca hikâyesi şöyle:

Rahmetli Orgeneral Nurettin Baransel ve Korg. Ragıp Gümüşpala'nın ısrar ve yardımları ile inşa edilmesi plânlanmış olan Nine Hatun Abidesine, olayı canlandırır üç rölyefin maketini tahta üzerine oyarak hazırladım. Eser beğenildi ve Kayseri'ye gönderilerek Tunçtan döktürüldü. 1952.

Ancak ben tayinen Balıkesir'e geldiğim için sonuçtan haberim yoktu.

28/Eylül/1952 de, Erzurum Amerikan Eğitim Kurulu üyelerinden Amerikalı bir yarıbaydan aldığım İngilizce mektupta şunlar yazılıyordu: (Tercümesi);

“ Tepedeki Abidenin açılış törenine davet edildim. Tepenin adını 99beceremiyorum. Fakat abide, rölyeflerini yaptığımız abidedir. Açılış görmek üzere davetli olmayışınız bir utançtır.”

“Amerikalının bu yazısı beni utandırdı... Müracaat ettim. Maksadım aksini başka şekilde is-

pat ederek, kırılan milli gururumu onarmaktı. Kara Kuvvetleri Kumandanlığı Ankara başlıklı bir emir çıkarıldı aynen şöyle;

04 Nisan 1958

Konu: Nine Hatun Abidesi Rölyefleri
Mu.D.3.Şb.Md.Muh.Yb.Ziyaettin Sarıkartal (932-15)'in Azize Tabyasındaki NİNE HATUN Abidesine yapmış olduğu rölyeflerin altına kendisi adını taşıyan bir plaka konulmasına E.U.Rs.nin 31 mart 1958 gün ve PER:3922-58 Mor sayılı emirleri ile uygun görülmüştür.

Mumaileyhe tebliği ile gereğinin yapılmasını arz ederim.

İmza,

Şükrü Kızıltuğ

Tuğg.

Personel daire başkanı”

Mektup şu satırlarla devam ediyor:

“Erzurum Azize Tabyası Zaferini simgeleyen ve 1952 de, Güzel Sanatlar Matbaası Ankara da basılmış olan ve benim rölyeflerim ve NİNE HATUN'un gençliği ile bir Rus eri ile savaşımı temsil edenine ait resmi taşıyan hatıra puluna baktım. Ve evet... bu da çok garip dedim. Yayınlanmış ve bütün dünya dillerine çevrilmiş, bütün pul koleksiyoncularının koleksiyonlarında yer ve değer taşıyan eserim. Altında adım yok... Bütün gayretlere, ikazlara, hüsnüniyetime rağmen yok işte.”

Ve mektup şöyle bitiyor: “Şiir, müzik, resim ve heykel bana daha kesin ifade geliyor. Ancak bunlardan hangisinde bir değer olduğumu kendim kestirecek durumda değilim henüz. Bütün bunların dışında felsefi düşüncelerimin isabetine sarsılmaz bir kanaatim vardır. Zaman bunu er geç ispat edecektir. Yeter ki ömrüm yetsin, kendi eserlerimi yayınlamak imkânı bulayım. Hükmünü verir, damgasını kor milli vicdan. Bana söz gerekmez.”

1968 de yazılmış bu mektup, ölümünden birkaç yıl önce...

1958 de Rölyeflerin altına Ziyaettin Sarıkartal'ın ismi yazılın emri ne yazık ki 1968 yılına kadar henüz yerine getirilmemişti...

Bugün Rölyeflerin altında ismi yazıyor, biz çocukları onunla gurur duyuyoruz.”²

² (http://www.evetbenim.com/haber/haberdetay/14993-Ahmet_Ziyaeddin_SARIKARTAL:Asker_Sanatcilarimizdan) (20.08.2015 tarihinde ulaşılmıştır.)

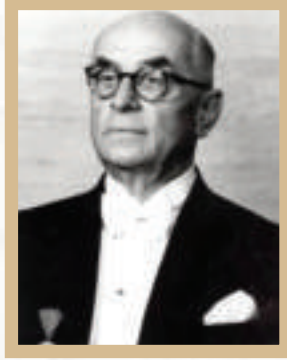
Azîye Anıtı'nın açılışını TBMM Başkanı Refik Koraltan yaptı: O dönemin Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku hatırı kitabında Azîye Anıtı'nın açılışına gelen protokol ve açılış tarihiyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

"30 Ağustos 1952 tarihinde Azîye Tabyasında yapıldı. Açıldığı tarih itibarıyla 75 sene harap ve metruk bir halde bırakılmış olan Azîye Tabyasının bu vesileyle ilk tamir ve restorasyonu da gerçekleştirmiş oldu. Toprak ve sancak sevgimizin yüksek heyecanını gelecek nesillere devir ve emanet edecek olan bu abidenin açılış törenine TBMM Başkanı Refik Koraltan, beraberinde Meclis Başkanvekili Ankara Milletvekili Celâl Yardımcı, İstanbul Milletvekili A.H. Başar ve Erzurum Milletvekili olarak ben Emrullah Nutku, katıldık. Erzurum'a 30 Ağustos 1952'de uçakla beş saatlik bir uçuştan sonra saat 10.10'de geldik.

3. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın girişimi sonucu yaptırılan Azîye Şehitleri ve Nene Hatun Abidesinin açılış törenine Celâl Bayar katılmadığı için yerine Meclis Başkanı Refik Koraltan katılmıştı. 30 Ağustos günü abidenin açılış töreni yapıldı.

Koraltan ve bazı hatipler dokunaklı konuşmalar yaparak halkın milli duygularına ve coşkusuna tercüman oldular. Ordu Komutanı Baransel Paşayı bu eserinden dolayı tebrik ettik ve aynı uçakla Ankara'ya döndük."³

Koraltan'ın Azîye Anıtı'nın açılışında yaptığı konuşması: Nene Hatun'un da davetliler arasında bulunduğu Azîye Anıtı'nın açılışını TBMM Başkanı Refik Koraltan 30 Ağustos 1952 tarihinde yapmış ve aşağıdaki konuşmayı gerçekleştirmiştir:

"Aziz ve kahraman Erzurumlular;

Kahraman milletimizin bağrında yetişen ve onun tarih boyunca şanlı mümessili olan ordunun aziz çocukları. Büyük komutanlar, hemşireler, analar, kardeşler, huzurunuzda böyle tarihi bir günün manasını belirtmek benim için müstesna bir mazhariyet oldu. Ben bu duygu ile ve sizlerin şu anda göklere yükselen milli gururumuzun ferdi heyecanlara tercüman olarak konuşmak fırsatını buluyorum. Bu anlayış ve duyuşla hepimizi sevgi ve saygıyla selâmlarım.

Sözlerimize başlamazdan evvel, bir vazifeyi yapmakta fayda görüyorum. Sayın Cumhurbaşkanımız Celâl Bayar ve Başbakan Adnan Menderes

zaten daima sizlerle beraber olan bu millet çocukları sizlerin böylece mesut günlerinizde Erzurum'u ziyaret etmeyi çok arzu ediyorlardı.

Fakat hepinizin takdir edeceği memleket işleriyle uğraşmak mecburiyeti ve bir vazife toplantısı yüzünden aramızda bulunmak şerefinden mahrum kaldılar. Ben onların gönüllerinin şu anda sizinle beraber olduğuna ve sizlerin heyecanını duyduklarından emin bulunuyorum. Onların sevgilerini ve şimdi burada canlanan tarihi bir hatırıya kattıklarını söylerken şerefli bir vazifeyi ifa etmiş oluyorum.

Kahraman Erzurum'un aziz çocukları:

Her milletin hayatında kötü ve iyi günler vardır, eğer milletler tarih ve kaderin icabı olarak karşılaştıkları zorlukları milli varlıklarının ve şereflerinin mahfuz kalması için karşılamayı bilmişlerse ebedileşen tarih odur. Ve bütün milletler karşısında takdir duygularını harekete getirecek varlık yine odur. İşte bugün yetmiş beş yıl evvel burada tekevvüm eden tarihi ve hamasi bir destanın ifadesini yapmak üzere toplanmışken ecdadınızın gerektiği zaman neler yaptığını duyuyor ve biz de o ecdadın torunları olarak sanki asırların ve nesillerin sizin için hazırladığı büyük şereflere katılmak için ruhlarınızda o büyük mananın azametli varlığını hissediyorsunuz.

Bahtiyar o milletlere denir ki tarihleri ne kadar çetin ve zorlukları ne kadar ağır olursa olsun milli varlık ve şereflerinin insanlık hasiyetinin korunması için gerektiği zaman mübarek kanlarını dökmekte asla tereddüt etmezler.

Türk milleti tarih boyunca kendi şerefini korumak için olduğu kadar bütün insanlığın hürriyetini, hakkı ve adaleti korumasını bilmiş, bahtiyar ve kahraman bir millettir.

Şöylece etrafıma baktığım zaman ben tarihin yüriyen azametli seyrini görüyor ve bu büyük milletin çocuğu olmanın gururunu duyuyorum.

Biraz evvel söyledim; her milletin hayatında ve tarihinde kara günler vardır, onlar da kendi tarihlerini ve varlıklarını muhafaza etmek için kendi hesaplarına da fedakârlıktan geri durmamışlardır.

Fakat bugün insanlık tarihi bilir ve takdir eder ki Türk milleti en az üç yüz yıl kadar haksızlığa uğramış, zulmün karşısında yüz binlerce evlâdını ideali için feda etmekten geri durmamıştır. Zulme karşı durmak, zulmü durdurmak, hasmı yenmek her babayiğidin kârı değildir. O ancak büyük hâdiseler içinde büyük olarak yetişen kahraman Türk milletine yaraşır.

³ Emrullah Nutku, Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958), İstanbul 1970, s: 20

Bitaraf tarihçiler, eğer tarihi vakaları tahrif etmişlerse Türk milleti, bütün kudretine, azametli ruhuna rağmen, hiçbir milletin hakkına ve şerefine tecavüz etmemiştir. Eğer istilâ devrinde ileri doğru hamleler yapmışsa, eğer hudutlar aşarak milletlerin hayatına sulh, saadet ve adalet getirmişse, o zamanın şartlarına göre, bu Türk milletinin büyük ruhundan doğan, insanlığı ve milletleri koruma arzusundan ileri gelmiştir. Ve yine bütün milletler bilirler ki, Türk milleti Doğu'dan gelen ve asırlar boyunca hakka ve adalete inanmayan ve isnat etmeyen istilâcı bir

politikanın müdafii olan bir kuvvetle tam üç yüz sene çarpışmıştır. Bunun sebebi var, çünkü Orta Anadolu'dan Avrupa'nın da içlerine doğru giden büyük Türk kitleleri, herhangi bir haksızlığı gerektiği zaman yılmadan göğüslemesini bilmiştir. İstilâları durduran ecdadımız, ancak istilâ devresini yaşamış ve medeniyeti tahrip eden sürü ve dalgaları önlemesini bilmiştir.

Politikaların yalan tecellileri olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğunun tevcih edilen husumetler, ya kayıtsız ve sükûtle karşılanarak, Türk milleti yalnız bırakılmasaydı, 1. Dünya Harbi olmazdı. O acı felâketten sonra eğer Türk milletinin yok yere ecdadından mavruz kalan kıtalar üstündeki devrine son verilmeseydi eğer, istilâcılarının önünde, üç yüz sene çelik kale gibi mukavemet eden Türk milletine suikastlar tertip edilmeseydi, 2. Dünya Harbi de olmazdı.

Azîz, kahraman Erzurumlular:

Şimdi sizlerin hislerinize tercüman olarak söylüyorum; Türk milleti medenî ve hür milletlerin müşterek emniyeti davasını kendi milli şeref ve milli varlığı gibi üzerine aldıktan sonra medenî âlemde istilâcılara karşı beliren müdafaa ruhunun saflarına katıldıktan sonra ve nihayet hür, medenî milletlerin müşterek müdafaaasını deruhte ettikleri barışın korunması, sulhun temin edilmesi davasını üzerine aldıktan sonra, ben size temin ederim ki, dünyayı tehdit eden Komünizm belâsı olduğu yerde yok olmaya mahkûm olmuştur. Şimdi böylece şerefli tarihin çocuğu olan sizler bütün bu korkunç tarihin için-

Şehitlerin defni için kazılan mezarlar ve Aziziye Anıtı

de yere basmayan şerefli alınlarınızı dimdik tutarak bugüne kadar geldikten sonra ve böylece devirleri kapayıp sizin için, istikbaliniz için ve nihayet bütün medenî dünya için mesut bir devir açma vazifesini üzerine alan hür milletlerle yan yana bir safta vazife aldıktan sonra tehlikeler tamamen uzaklaşmıştır.

Şimdiden sonra medenî dünyayı ateşe vermek isteyen kim olursa olsun, hele insanlık, medeniyet ve vatan için belâ ve musibet olan Komünizm artık tehlikesini yaymaya muvaffak olmayacak ve mezarına gömülmeye mahkûm kalacaktır. Türk milletine şurasını bilhassa belirtmek isterim ki, bugün milli vahdeti de, çok sağlam esaslara bağlayan bir sistemin ve rejimin safında yer almış bulunuyoruz.

Bütün medenî dünyaya hayat, saadet ve servet vaat eden bugün ki demokrasi rejimine Türk milletinin inancı sayesinde ki, iki yıl gibi kısa bir müddet içerisinde, ileriyle doğru hamleler yapmak imkânını bulmuştur. Herkesçe bilinen eski sistem yüzünden zayıflayan ve iktisâdi bünyesi hemen hemen yok olan milletimizin yeni kararı ve demokrasiyle inanmış bir memlekette mesut bir devri açmış bulunuyor. Bütün Türk milleti bugünün hasretini çekerek yıllar boyunca çeşitli sıkıntılara katlanmasını bildi. Her büyük eseri gibi bu eseri de kendisine ve tarihine yaraşır bir adaletle tahakkuk ettirdi.

Şimdi kendi eserinin, kendisinin sahibi olarak ve onun başında bulunarak, milletçe manevî cepheden bütünlüğüne, mana ve kıymetini bile-

rek, ileriyle doğru süratle yürüyor. İktisâdi varlığı ve milli vahdeti, tesanütü bu kadar sağlamlaşan Türk milleti medenî âlemi tehdit eden hasmı önünde dahi dimdik durmasını bilecektir. Milli varlığımız ve iktisâdi bünyesinin sağlamlığı neticesinde ki, biraz evvel geçit resminde tunç gibi, çelik bir irade gibi, milli varlığı temsil eden ordunun kumanda heyeti başında bulunanlara: Ordu silahlanmış bir millettir. Millet; kendi şerefini, aziz varlığını korumak için elimize bu muazzam kuvveti tevdi etmiştir.

O şerefe lâyık olduğumuzu gördük. Ve bundan gurur duyduk, demiştik. Şimdi ordu komutanı Nurettin Baransel'in coşup taşan ve hepimizin hislerimizi birkaç kelimeyle ifade eden sözleri gibi, gerektiği zaman, Azîziye'de azizleşen ecdadımızın hatıralarını tazelemek, hatta onlardan daha ileri gitmek imkân ve kudretine sahip olduğumuza inanmış bulunuyoruz. Zengin bir millet, iktisâdi bünyesini sağlamlaştıran bir millet, ordusunu kuvvetlendirmekten asla çekinmez. Türk milleti öteden beri kendi varlığının timsali olan ordusuna varını yoğunu vermekten asla tereddüt etmemiştir.

Tekrar söyleyebiliriz ki ordu silahlanmış bir millettir. Bugün şerefli ordumuz büyük milletimizin bağrından haklı ve lâyık olduğu mevkii almış bulunuyor. İktisâdi gelişmesi tamamlanmış, milli vahdetine ve tesanütüne şeytan eli değmemiş Türk milletinin kalbine ve yurduna yad eller ve fena gözler değmeyecek ve bakamayacaktır. Hakikatte 22 milyonuz; fakat gerektiği zaman izafi bir kuvvetle, medenî dünyanın müşterek emniyetini kurtarmak, korumak için 222 milyon insanın yapacağı kahramanlıklar destanını yaratacağız. Şimdi müsterih olarak ve hepimizin hislerine tercüman olarak bunları söyleyeceğim. Yolumuz kurtuluş yoludur. Hak yoludur, medeniyet yoludur. Bu yolun kahraman yolcusu olarak daima ilerleyeceğiz. Medenî dünyanın ve hür milletlerin üzerine aldığı barış davasını, onlarla beraber korumak hususunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağız. Erzurum'u ve gerektiği zaman yurdun her köşesini medeniyet ve insanlık tehlikeye düştüğü zaman, bugün Kore'de nasıl şahamet ve hamaset destanları yaratıyorsak, medenî dünya cephesinde her yerde ve her

vakit, hürriyet, medeniyet ve sulh düşmanlarının karşısına dikileceğiz. Onlar karşılarında daima Türkleri bulacaklardır. Şimdi burada birçok hatipler konuşular, hele gençlerin heyecanlı duygularına yol açan, tercüman olan Kamuran, bütün ümidimiz olan, gençlik namına bugünün tarihi kıymetini canlandırdı. Ben bu gencin ağzından ordu mensuplarından kükreyen aslan kardeşlerimin ağzından, Bahadır'ın, bizim Kahraman Bahadır'ın dilinden, bu tarihin canlı olarak, manasını dinledikten sonra ne söyleyebilirim.

Ey Azîziye'nin azizleşen şehitleri; asırlar boyunca yere düşürmediğiniz, rengini kandan, remzini göklerden alan bu şanlı ve şerefli bayrağın yere düşmemesi uğruna döktüğünüz mübarek kanlarınız aziz olsun. Eminim ki şuanda yükselen ruhlarınız bizim sizin gibi kahraman ecdadın çocukları olduğunuzu bu sesleri duyarak anlıyor ve mübarek ruhlarımız şad oluyor. Milletın kalbinde ebedileşen hatıralarınızı daima ebediyete kadar ve ebedi olarak saklayacağız.

Burada sembolleşen asıl hatıralarımızı anarken, Malazgirt meydan muharebelerinden, alaylardan başlayarak, büyük bir neslin dalga gibi cihanı saran büyük ruhu önünde ve ruhunu muhafaza eden bu mukaddes şehitlerin önünde ve bizimle beraber, bizim safta bulunan, gazilerin huzurunda, o gazileri yetiştiren ninelerden 'Nene Hatun'un elini öperek, şehitlerin ruhunu şad ederek, Azîziye Abidesi'ni açıyorum.⁴

Büyük Millet Meclisi Başkanının bu nutku Azîziye kalesi sırtlarını dolduran on binlerce Erzurumunun sevgi ve tezahüratına ve alkışlarına vesile olmuştur.

1955 yılında vefat eden Nenehatun'un defin töreni

⁴ Tarih Yolunda Erzurum Dergisi'nin yayımlanmamış son sayısının dosya içeriğinden. (Dosya, özel arşivimde bulunmaktadır.)

Şehitliklerin Bulunmasından 9 Kasım Yürüyüşüne

Abdurrahman ZEYNAL

Tarihler ve Mekânlar bir birini tamamlar. Efsaneler, kahramanlıklar üzerine kurulur. O mekânlara ruh verenler tarihlerini ölümsüzleştirirler.

Erzurum, mekânları, masalları, efsaneleri, ilim adamları ve kahramanlarıyla tarihe damgasını vurmuş bir şehirdir. Hiç şüphesiz şehre ruh katan tarihi geçmişi yaşanan sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri faaliyetlerdir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve **Aziziye Destanı** bunun bir göstergesidir.

Tabyalar Yapılmaya Başlanıyor

1853 Kırım Savaşı sırasında yapımına başlanan Mecidiye, Aziziye, Ahali, Küçük ve büyük Kiremitlik tabyaları taşıdıkları anlam itibarıyla önemli oldukları gibi günümüzde birer marka değer olmaları itibarıyla, bizi tarihin o acılı yıllarına götürmeleri nedeniyle önemlidirler. Muhtemel bir Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli görev üstlenecekleri aşikar olan bu mekanlar zamanla bu görüşü haklı çıkarır.

1877-1878 Osmanlı-Rus(93 Harbi) Başlıyor

24 Nisan 1877 yılında Rusların Arpaçay'ı geçip Osmanlı'ya savaş ilan etmeleriyle başlayan süreç 9 Kasım 1877 günü sona yaklaşır. Kars yaylalarında başlayan, Soğanlı Dağları'nda devam eden, Horum Düzü'nde şiddetlenen, Aziziye Tabyaları'nda noktalanan savaşlar sonucu Osmanlı Ordusu geri çekilerek 4 Kasım 1877 tarihinde tabyalara yerleşmiş, artık geri çekilme sona ermiştir.

Rus komutan şehrin teslim edilmesini Gazi Ahmet Muhtar Paşa'dan isterken, gerek sivil ahali, gerekse askeri komutanlık şehrin Ruslara teslim edilmeyeceğini ve savaşacaklarını karşı tarafa iletmışlerdi. Şehir her an meydana gelecek saldırıya karşı hazırlanmış, her Erzurumlunun bedeni bir tabyaya dönüşmüştür.

Aziziye Destanı

Ancak 8 Kasım 9 Kasımı bağlayan gece Ermeni gönüllüler Osmanlıya ihanet ederek tabyalara giden patika yolları, nöbet yerlerini ve tabyalara nasıl girileceğini Ruslara haber vererek casusluk yaparlar. Ruslar bir gece baskınıyla Aziziye -3 tabyasında bulunan

nöbetçilere parolayı söyleyerek buradaki askerleri şehit ettikten sonra tabyaya girmiş, uyumakta olan 1300 veya 1600 arasındaki Mehmetçikleri süngüleyerek şehit etmişlerdi. Ruslar buradan Aziziye-2 tabyasına yönelir. Buradaki çatışmalar Aziziye -1 tabyasındaki askerlerin uyanmasına ve **Yarbay Bahri Bey'in** kahramanca savaşıp yaralanmasına sebep olurken Ruslar Aziziye-1 tabyasına ulaşamadan durdurulur. Tabyalardan şehre gönderilen asker haberi ulaştırırken ilk duyan Ayazpaşa Cami müezzini **Abdullah Efendi'nin** olur. Müezzin davudî sesiyle okuduğu Ezan ve sonrasında halkın tabyalara koşarak gelmesi, savaşmakta olan Mehmetçiğe yardıma çağırmasıyla birlikte kadın, erkek, dede, nine, gelin, çocuk ellerindeki ilkel silahlarla üç kilometrelik dağ yolunu aşarak tabyalara ulaşmış, Rus ordusuyla göğüs göğüse savaşarak öğleye doğru düşmanı tabyalardan atmış, Tarihe "**Aziziye Destanı**" olarak geçen kahramanlığı sergilemiş, sivil ahali 500 civarında şehit vermiştir.

Ruslar geri çekilmiş, şehitler tabyalardaki vatan toprağına tevdi edilmiş, çok az Erzurumlu sivil şehit şehre getirilerek defnedilmişti. Aradan 135 yıl geçmiş gerek doğal olaylar, gerekse ihmaller ve alanın ağaç dikme işine kurban gitmesiyle şehit mezarları kaybolmuştu.

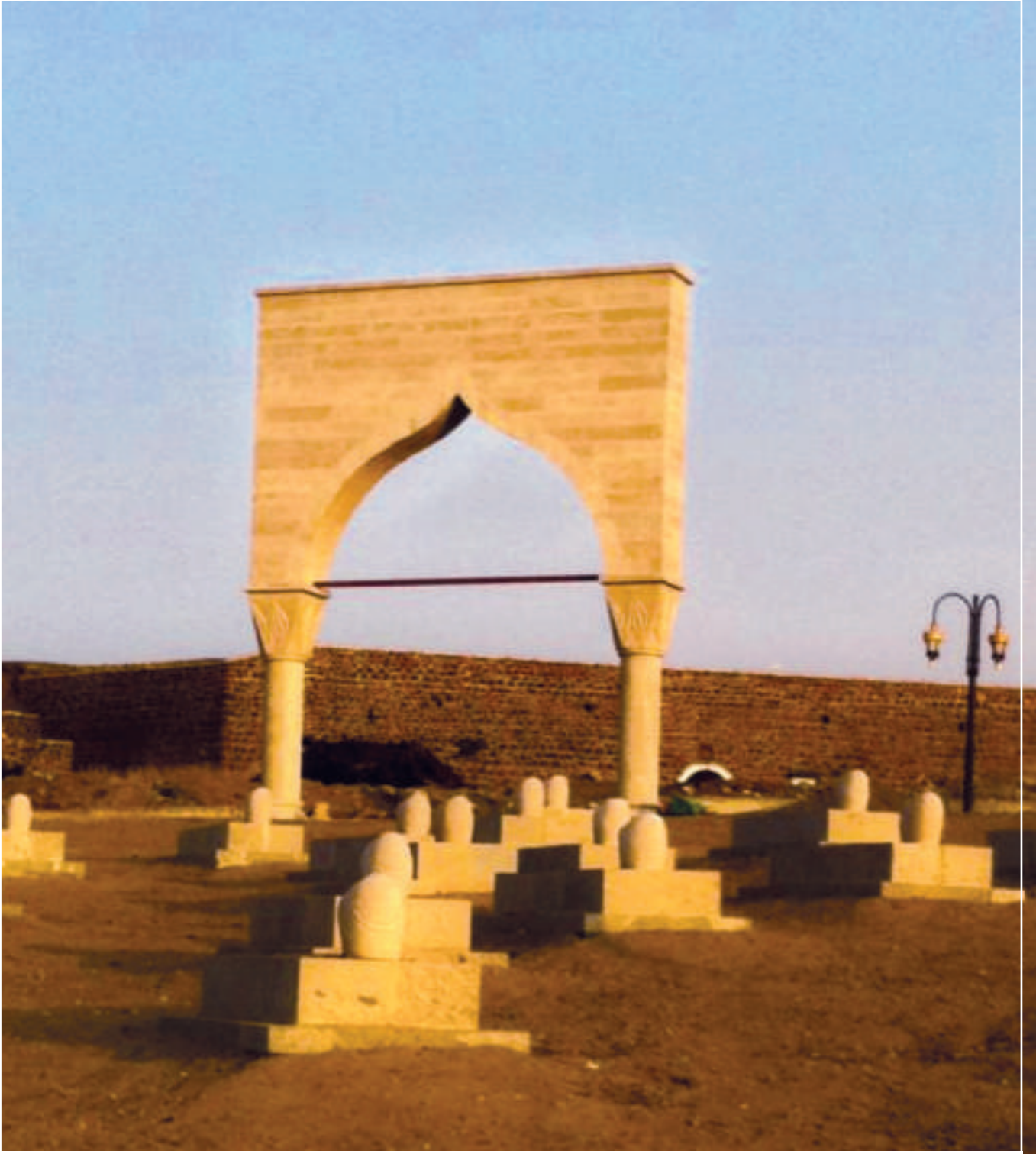
Şehit Mezarlarını Bulduğum An

Aziziye Tabyaları'ndaki mezarların ve şehitliklerin nerede olduğu 2003 yılından beri düşündüğüm ve

bir türlü cevap bulamadığım bir konuydu. Tabyalara her gittiğimde insanlar şu soruyu soruyordu: "Bu savaşta şehit olanların mezarları nerede?"

Gelen sorulara tam cevap verememek içimi acıtıyordu. Öyle ya nerede bu mezarlar? Konula ilgili görüştüğüm yaşlı insanlar şöyle diyordu: "**Aziziye de savaşan Erzurumlular şehitlerini şehre götürerek kendi mezarlarına defnettiler.**" Ancak bu cevap konuyu izah edemiyordu. O zaman şehit olan askerler nereye defnedildi? İşte cevaplanması gereken soru buydu! Sadece 1911 yılında Erzurum Valisi Mehmet Emin Yurdakul "Aziziye Tabyası Önünde" adlı yazısında duygularını şöyle ifade ediyordu. "*Ben bu azizi vücutların kemiklerinin gömülü olduğu bu kutsal yere gittim. Baktım çıplak ve sade mezarlar, içlerinde vatanlarının şereflerine yaraşan mezarlar..... Vatan toprakları, vatan parçaları olan mezarlar ki, hak ve hürriyetleri, şeref ve namusları için kanlarını döken ve canlarını veren Erzurum'un kahraman şehit kadınlarına, "Geliniz" diye başlıklarını açarak bunları kollarına almış ve onlara "siz bizimsiniz, sizin yeriniz burasıdır, sizi artık bizim kollarımız arasından hiç bir kuvvet alamayacak ve uykunuzu hiçbir düşman rahatsız edemeyecek!" diyorlar gibiydi.* İşte o gün var olan mezarlar geçen süre içinde kar, tipi, sel, yağmur gibi nedenlerle kaybolmuş veya kaybolmak üzereydi.

2012 yılının güneşli bir Ağustos gününün de tabyalara gidip açık alanlarda gezmeye başladığımda yıllardır aradığım soruların cevabını bulmuştum. İşte onlar-

ca mezar karşımda duruyordu. 135 yılın hasretiyle mezarların baş uçlarına gidip Fatiha okumaya başlamış, yosun tutmuş taşları, sahihsiz mezarlarla karşılaşmış, olmanın sevincimi anlatamam.

Tabyalardaki mezarlıklardan biri Aziziye Tabyası'nın 150 metre doğusunda, diğeri Aziziye-3 Tabyası'nın 100 metre batısında , üçüncü şehit mezarları da Aziziye-1 Tabyası'nın Güzey-Batısında idi. Ancak üçüncü şehit mezarları ağaçlandırmak için açılan hendekler ile tahrip edilmişti. (O yıllar fidan dikmek için çalışanların beyanları bunu doğruluyordu.)

9 Kasım 2012 Yılında Şehitlik Mezarları Dünyaya İlan Ediliyor

Üç ayrı yerde tesbit ettiğim şehit kabirlerini 9 Kasım 2012 tarihinde 'DHA' dan Kerim Burucu ve Pusula Gazetesinden Cengiz Durular'ı alarak tabyalar gitmiş 14.00 sularında bulduğum kabirleri göstermiş onlar tarafından fotoğraflanmalarını sağlamıştım.

Aynı gün akşam üzeri DHA, IHLAS haber ajansı şehitlik haberini servis edince iş kontrolden çıkmış,

Orman ve Su İşleri Bakanlığından gelen telefonlara muhatap olmuştum. Gerekçe, şehit kabirleri üzerinde hayvan sürülerinin otlaması ile ilgili bir fotoğrafın yayınlanmış olması ve haberin son paragrafındaki ifadelerdi! İşte Tam burada farkındalık başladı. Bakanlıktaki ilgili birimler derhal tedbir alma yoluna gitmiş, tabyalarda yapılacak olan düzenlemeler hız kazanmıştı.

Erzurum Valisi Ahmet Altıparmak'a Tabyalarda Brifing

Aradan birkaç ay geçmişti. 13 Temmuz 2013 Cumartesi günü Valilik özel kaleminden aradılar. Şu an Valimiz tabyalarda sizi bekliyor deyince, evden çıkıp kısa zamanda Aziziye tabyasına ulaşmış, Sayın Valimiz, kıymetli eşleri ve Valilik görevlileriyle buluştum.

Sayın Ahmet Altıparmak'a 1828-29 Osmanlı Rus harbinden başlayarak özet bir şekilde gelişen olayları anlatmış, Aziziye destanı ve kahraman Erzurumlu kadınları anlatmış, Aziziye-3 Tabyası'nı gezdirmiş, burasının kültürel toplantılarda kullanılacağını ifade etmiş, 2012 yılında yolu olmaya, gözlerden irak şehit mezarlarına götürmüştüm. O gün Gerek velimiz, gerekse hanım efendi orada göz yaşlarını tutamamış duygu yüklü birer Fatiha okuyarak şehit mezarlarından ayrılmıştık. Bu arada sayın va-

limize 9 Kasım olayını etraflıca anlatmış, geçmişte Erzurumluların 2 defa günün anlam ve önemi için yürüdüklerini izah etmiş, şehre dönmüştük. Aynı gün Sayın Valimiz attığı "tivit" ve paylaşım basın bildirisi ile kamuoyu aydınlatılmıştı.

Şehit Dul ve Yetimlere Aziziye-3 Tabyası'nda İftar Yemeği

20 Temmuz 2013 tarihinde valilikten aranmış, valiliğe gelmem istenmişti. O yıl şehit dul ve yetimleri için verilecek İftar yemeğini sayın valimiz Aziziye-3 tabyasında yapılması yönünde karar vermiş, ilk kez tabyalara iftar yemeği verilmiş, günün anlam ve önemiyle ilgili konuşmayı da ben yapmıştım.

Okullar Açılırken İlk Ders Tabyalarda Verildi

Zaman ilerlemiş, okullar açılacağı gün tabyalarda ilk kez eğitim ve öğretimin yapılması sağlanmış, kapanış konuşması da acizane bana verilmişti. Beş gün boyunca 4000 öğrenci tabyalarda gezdirilmiş, tarih anlatılmıştı.

9 KASIM TABYALAR YÜRÜYÜŞÜ BAŞLIYOR

Ekim ayının ortalarında valilikten aranmış, gelmem istenmişti. Valilik salonunda öğleden sonra yapılan toplantıda "**9 Kasım Platformu**" oluşturulmuş ve

gelenekselleşen tabyalar yürüyüşünün ilkinde karar verilmişti. O gün Yakutiye Emniyet Müdürü “kaç kişi katılır hocam” diye sorduğunda 10.000 civarında olacağını söylemiştim.

İlki 1935 yılında yapılmış, ikinci yürüyüş ise ancak 1952 yılında gerçekleştirilmişti. Erzurumlular 9 Kasım 2013 tarihinde üçüncü yürüyüşe artık hazır halde idiler.

Beklenen gün gelmiş , sabah salalarıyla yediden yetmişe Erzurumlular muhteşem bir yürüyüşle tabyalara gelmiş, dualar edilmiş, 135 yıl sonra torunları dedeleriyle buluşmuş, ecdadımız yad edilmişti.

Bu arada KUDAKA Turistik bir otelde tabyalarla ilgili bir çalıştay düzenlemiş, o toplantıda bende tabyalarda bulduğum Şehit mezarlarıyla ilgili bir sunum yapmış, katılımcıları bilgilendirmişti. Fakat katılımcılar tabyalarda mezar olmadığını ısrarla ifade etmiş benimde üzülmemeye sebep olmuşlardı. Tam bu sırada aynı masada yan yana oturduğum çalışmada arkadaşımız “ ben Çanakkale Milli Parklar Müdürüyüm, elimizde yerin 70 metre altını gösteren röntgen cihazları var, isterseniz gelip analiz yapabiliriz demişti.

2014 Eylül ayında Çanakkale’den beklenen cihazlar gelmiş, yer altı taraması yapılmış üç yerde şehit mezarları tespit edilmiş ve Milli Parklar Müdürlüğü’ne rapor sunulmuştu. Bu arada Erzurum’daki ilgili birimler tabyaların restorasyonu için çalışmalara başlamışlar ve gereken peyzaj çalışmaları yapılmış, ödenekler gelince yapım çalışmaları başlamıştı.

İlgililere şehitlikleri sorduğumda unuttuklarını ama işleme alacaklarını söylemişlerdi. Bende boş durmamış Başata Valimiz Ahmet Bey olmak üzere ilgililer basın yoluyla, şifahi yollarla, elektronik yollarla bilgi sunmuş nihayetinde amacıma ulaşmış, şehitliklere anıt mezarların kararının çıkmasına vesile olmuşum.

Şehitlikler Yapılıyor

Milli Parklar Müdürlüğü, 2017 yılı çalışma takvimi içine şehitliklerin anıt mezara dönüştürülmesini başlatmış, alanda üç ayrı yere şehitlikler yapılmıştı. Ancak bu düzenleme yapılırken eski mezarlar orijinal halleriyle bırakılması kanaatimce daha uygun olur, zamanın ruhunu yansıtır diye düşünmekteyim.

Sonuç olarak 2012 yazında tesbit ettiğim şehit mezarları 2017 yılı sonunda anıtmezara dönüştürülmüş olması hem beni hem şehrimi sevindirdiği gibi inanıyorum ki bu vatan uğruna canlarını seve seve

veren şehitlerimizin ruhunu da şad etmiştir.

11 Kasım 2017 tarihinde ise yedinci kez Tabyalara Erzurumlu vatandaşlarımız yürüyerek 140 yıl sonra ecdatlarını bir kez daha anmış olacaktıdır.

31/ 10/ 2017 Erzurum

**SARIKAMIŞ'IN
GÖRÜNMEYEN YÜZÜ**

FES

Prof. Dr. Bingür SÖNMEZ

SARIKAMIŞ-KAFKAS CEPHESİNDEN SONRA YERLİ HALK VE ESİRLERİN DURUMU

GİRİŞ

Yirmi iki Aralık 1914 de başlayıp 05 Ocak 1915 de yıldırım hızı ile biten Sarıkamış Meydan Muharebesi ve Çevirme Harekâtı, Ocak sonuna kadar geri çekilme ile devam etmiştir. Üçüncü Ordu'nun "Sarıkamış Meydan Muharebesi" veya "Sarıkamış Çevirme Harekâtı" olarak tarihe geçen büyük savaş, aslında 4 yıl süren Kafkas Cephesidir. Doğu Cephesi Birinci Dünya Savaşı'nda ilk açılan ve elemle kapanan bir cephe dir.

Birinci Dünya savaşında Almanların bizi müttefik olarak kabul etmelerinin en önemli nedeni dönemin Alman Merkez Bankası müdürü olan Dr.Paul Rohrbach'ın şu cümlesinde özetlenmektedir: "Wo ist die Zukunft von Deutschland? Im Osten... In der Türkei... im Mezopotamien... in Syrien - *Almanya'nın geleceği nerededir? Ortadoğu'da... Türkiye'de... Mezopotamya'da... Suriye'de...*"¹

ARFET

Görüyoruz ki bugün de değişen bir şey yoktur. Yüz yıl sonra bile dünyanın geleceği aynı coğrafyadadır. Tanrının bize bağışladığı bu kutsal jeopolitik yapıyı hiçbir zaman gereği gibi kullanamadık.

Tamamen yardımsız kalan ve bir çıkış yolu bulmak isteyen tüm ülkeler ile yapılan görüşmelerden sonuç alınamayınca kabine üyeleri, Almanya'dan borç istenmesini gündeme getirdiler, belki de uzatılan tek el Almanya'dan oldu. Almanya, 19 Temmuz 1914 tarihinde teklifini Başbakan Said Halim Paşa'ya bildirir. Yirmi iki Temmuzda bir anlaşma imzalanır ve Almanya Devleti Türkiye'ye % 6 faizle 5.000.000 lira borç vermeyi kabul eder. Fakat 5.000.000 lira borç karşılığında girdiğimiz Dünya Savaşı'nın Osmanlı'ya maliyeti dört yıl boyunca 398,5 milyon altın liraya mal olmuştur.²

On altı Ağustos 1914 te yapılan toplantıda seferberlik tamamlanınca savaşa girilme kararı alındı. Alman Orduları Marn'da Fransızlara yenilmişti, Almanların acelesi vardı. Başlangıçta bizimle muhatap dahi olmayanların Almanlar bizim tarafımızdan açılacak bir Kafkas cephesine ihtiyaçları olduğu için müttefikimiz oldular. İttihat Terakkinin kurmayları bizim yenilmekte olan bir ülke ile ittifak yaptığımızı ancak 4 yıl sonra Malta sürgününde öğrendiler. Yirmi dokuz Ekim 1914 de, Rus Liman Kentlerini bombaladık.³

Bir Kasım da Rusya Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan etti ve Doğu Anadolu ya saldırıya geçti. Türk harekât planının esasları: Batı Cephesinde Almanya'nın yükünü hafifletmekten oluşuyordu. Bunu açılan diğer cepheleler takip etti ve kendimizi birden 9 cephede savaşırken bulduk. Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral von Moltke, Enver Paşa'ya gönderdiği telgraflarda; "Mümkün olduğu kadar çok Rus ve İngiliz kuvvetlerinin bağlanması, İslam fanatizmini harekete geçirmesi için mümkün olduğu kadar kısa sürede Kafkasya'ya ve Mısır'a karşı Harekete geçilmesini" istiyordu.⁴

Sarıkamış Dramını esir düşen askerlerin döndükleri zaman yazdıkları anılar ile mükemmel bilgiler edinen günün gününe takip edebiliyoruz. Ama Os-

manlı'nın 5 Ocak ta geri çekilmesiyle geri dönen Rusların, girdikleri her köyde "Siz yıllarca tabyalarımızda barınıp Rus ekmeği yediğiniz halde, Osmanlı ordusuna yardım ettiniz" diyerek yüzlerce insana karşı giriştikleri soykırım düzeyindeki katliam pek gündeme getirilmemiştir.⁵ Bir ay içinde 12-85 yaş arasındaki erkek nüfusun zulüm düzeyinde Sibiryaya sürgün edilmelerinin nedeni, bu yerli halkın, Rus vatandaşı olmaları nedeniyle vatan haini ilan edildikleridir. Bu nedenle yargısız infazlara uğramışlar, gittikleri yerlerde askeri statüleri olmadığı için, can güvenlikleri olmadığı, İsveç, Danimarka gibi tarafsız, Türk Kızılay'ı ve Alman Kızılhaç'ı gibi taraflı Kızılhaçlardan yardım alamadıkları, hiç bir zaman gündeme getirilmemiştir.⁶ Resimde Kafkas cephesinde esir alınan Türk Subaylar gözükmektedir (Prof. Dr. Bingür Sönmez'in özel arşivi). (Resim:1)

Bolşevik Devriminden sonra esirler serbest bırakılınca olay başka bir boyut kazanmış ve Kızılhaç servisleri askerlere yardım ettikleri gibi, sivil esirlere yardım etmemişlerdir. Serbest kalan sivil esirlerin büyük bir bölümü Rusya'nın karışık döneminde kendi imkânları ile yola çıkmayı göze alamadıkları için orada kalmayı tercih ettikleri gibi, yola çıkanların birçoğunun yollarda yaşamlarını yitirdikleri, seyahatlerinin yedi yıla kadar çıkabildiği hiç konuşulmamıştır.

Tannenberg Muharebesi, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki en kesin zaferi olup, 23-30 Ağustos 1914 tarihinde 150.000 kişilik Rus ordusu Tannenberg bataklıklarında bir çevirme hareketi ile imha edilmiştir. Enver Paşa'nın, onu Hindistan ve Afganistan'a kadar götürecektir. Napoleonvari projeleri başarısızlıkla sonuçlandı ve umulan "Osmanlı Tannenberg'i" büyük kayıplar getirdi. Sarıkamış Meydan Muharebesi ve Çanakkale Boğazı Savunması o kadar çok askerin canına mal oldu ki, sonraki savaş yıllarında ancak kötü donanımlı, zorlukla askere alınmış birliklere el atılabildi.⁷

Her savaşın bittiği yer esir kamplarıdır. Bu vahşi coğrafyada esirlerin nakli tam bir dram haline gelmiştir. Sivil esirler çoğunlukla yürütülerek, trene binebilenler ise hayvan vagonlarında bir, bir buçuk ay yolculuklarından sonra Sibiryaya da bulunan esir kamplarına ulaşabilmişlerdir. Seyahat boyunca günlerce vagon kapıları açılmamış, esirler insan dışıkları ve cesetler ile birlikte, aç, susuz olarak günlerce seyahat etmek zorunda kalmışlardır.

Enver Paşanın ilk karargâh kurduğu ve geri çekilirken de önemli bir karargâh olan Bardız (Gaziler) Köyünden Rafet Şeki Bey Osmanlı tamamen çekildikten sonra yaşadıklarını şöyle anlatıyor: *“Zakim ve Göreşken köylerinden topladıkları yediden yetmişe kadar sivil halkı, kurşuna dizmek üzere Kolordu Çeşmesi'nin bulunduğu boğaza doğru götürüyorlardı. İçlerinde ben de vardım. Yolda, karşımızdan seyisi ile gelmekte olan atlı bir Rus zabıtine rastladık. 197 kişilik masumlar kafilesini çeviren 35 Rus askerinin başında bulunanlar aralarında şöyle bir muhavere geçti:*

- Bunları nereye götürüyorsunuz?
- Kurşuna dizmeye!...
- Biraz bekleyin burada.

Zabıt atını mahmuzlayarak yanımızdan ayrıldı. Üç saat kadar bir zaman ecel teri dökerek bekledik. Nihayet haber geldi. *“Geri dönün”* deniyordu. Sonradan adının Aydemir olduğunu öğrendiğimiz Türk asıllı bu zabıt, hayatımızı kurtarmıştı. Fakat bizi serbest bırakmadılar. Eski Sarıkamış'a götürülüp bir ahıra tıkdık. Gece yarısından sonra oradan çıkarılarak, yine itile kakıla tren istasyonuna götürüldük. Ebubekirgilin Mehmed, hasta olan ağabeyi Muhiddin'i sırtında taşıyordu. Biraz sonra öldüğünü anladığımız ağabeyini yere bırakmasını söyledikse de o razı olmadı. Gecedeki bekleyen Rum ve Ermeniler tekrar etrafımızı çevirmişti. Bir kısmı Mehmed'i döerken, biri de sopasını sırtındaki ölüye vura vura trene bindirip Kars'a götürdüler. Şehirde, kapatıldığımız yerde bizlere yiyecek verilmiyordu. Parasız olanınkini elinden almışlardı. Üç gün sonra içine tuz doldurulmuş siyah çamur gibi 150'şer dirhem çavdar ekmeği verdiler. Bu defa susamıştık. Aksakallı ihtiyarlarımızla, yedi yaşını doldurmamış yavrularımızın, *“Ne olur, bir damla su!”*... diye yalvarmalarına karşı, Kars Çayı'nın tezekle bulanmış kısmına müsaade edildi. Temiz suya koşanlarımız, süngülerinin ucu ile dürtülüyordu. Aramızda hastalık baş göstermiş, bu yüzden altı arkadaşımızı kaybetmiştik. Hastalananları Tiflis'te indirdiler. Biraz iyiye yönelenler, Bakü'de ki Nargin Adası'na sürüldü. Tiflis'ten sonra-

Trenler dolusu Türk esiri karantina var diye buldukları hayvan vagonlarında kilidli kapılar altında haftalarca aç ve susuz bırakılmış hepsi açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan ölmüş gitmişlerdi.

ki yolculuğumuzda hastalananların bir kısmı Rostof'ta bırakıldı. Böylece kırılı kırılı Ukrayna'nın Harkof şehrine varabildik. Burada da kaldığımız bir yıl içinde 74 kişi firar fırsatını buldu.”⁸

Kafkas Cephesinde Ruslara esir düşen Hüsamettin Tuğaç, esirlerin Rusya'ya nak-

ledilişleri esnasında yaşadıkları olayları şöyle anlatmaktadır: *“Bin dokuz yüz on beş yılının ilk ayının ikinci haftasında idik. Şimdi Kubişef adını taşıyan Samara istasyonuna gelmiştik. Bir Rus askeri doktoru vagonumuza geldi. Hasta olup olmadığımızı sordu. Şehirde tifüs hastalığı salgın halinde imiş. Esir trenlerini karantina altına almışlardı. Sonradan Rus gazetelerinden öğrendik ki, o sıralarda bu istasyonda müthiş bir dram oynanmış. Trenler dolusu Türk esiri karantina var diye buldukları hayvan vagonlarında kilitli kapılar altında haftalarca aç ve susuz bırakılmış hepsi açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan ölmüş gitmişlerdi.”⁹* Bu olay, 3. Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Guse'nin bir Alman gazetesine yaptığı röportajda aynen anlatılmıştır: *“Bin dokuz yüz on dört-1915 kışında Türk savaş esirlerinin kamplara taşınmaları sırasında yük vagonlarına tıka basa istif ediliyorlardı. Yük vagonlarının içinde ne olduğu unutulunca soğuk kış şartlarına bir o yana bir bu yana gönderilen vagonlar fark edilip açılınca içinde sadece üst üste yığılmış cesetler vardı.”¹⁰*

Buna benzer bilgileri Rus Bilim Akademisinden Prof. Dr. Alfina Tahirovna Silbgatullina'dan alıyoruz: *“Kafkas cephesindeki askeri harekâtın başlangıcından bir hafta sonra ilk parti Türk Askeri esirler gelmeye başladı. Sarıkamış operasyonu sonrası ise (1914 sonu - 1915 başında) askeri esir sayısı defalarca artmıştır. Rus imparatorluğu topraklarında onları trenler ile Tiflis ve Bakü'ye naklediyorlardı. Burada sağlık tarama noktaları, lazaretler (sahra sıhhiye birlikleri, hastaneler bulunuyordu). Hasta ve yaralıları bir süreliğine bu şehirlerde bırakarak, sağlıklı olanları ülkenin içlerine veya Sibiryaya gönderiyorlardı. Bin dokuz yüz on dört-1915, tıka basa esir dolu yük vagonlarından oluşan çok uzun buharlı trenler ardı ardına geliyordu.”¹¹*

Tiflis ve Bakü halkı, garlara ilk parti gelen esirlerin kötü genel durumunu görünce dehşete kapılmışlardı. Birincisi; kış mevsimi olmasına rağmen, çok hafif giyimliydi. Giysileri birbirlerinden farklıydı; çünkü Türk ordusunun herkese verebilecek üniforması yoktu. Sınıra yakın bölgelerden orduya katılan acemiler kendi giysileriyle gelmişlerdi ve bu giysiler dağlardaki zorlu operasyonlarda neredeyse pılı pırtı

haline gelmişlerdi. İkincisi; askerler çok yorgun, aç ve tükenmiş görünüyorlardı. Birinci Dünya savaşında Türk Asker esirlerin kaderi Rus ve Türk tarih biliminin yeteri kadar araştırılmamış konularından birisi olduğu gibi, sivil esirler hiçbir zaman yeterli ilgi görmemişlerdir. Çoğu zaman trenin durduğu her şehirde, Türkler gösteriş için "Bunlar Türk esiridir"

diye teşhir edilmek için dolaştırılıyorlardı. Bit istilasına uğramış hasta esirlerin durumu tahammül edilemeyecek haldeydi. Hastanedeki hastabakıcılar anlatıyor; "Türk esirlerin kirli ve yırtık elbiselerini yakarken ateşten, yanmakta olan parazit böceklerden sanki barut tozu atılmış gibi öylesine güçlü çıtırtı sesleri çıkıyormuş."¹²

Lev Kapitani (Kafkas'ın Sözü gazetesi muhabiri) izlenimlerini şöyle aktarıyor: "Esir düşen yaralı Türkleri tamamen kapalı kafes vagonlarda uzun süren yolculuğun sonunda getiriyorlardı. İçeride kafesler dolusu insanların kimisi ateşli silahla, kimileri süngü, kılıç yaralarıyla çoğu pansumansız, uzuvları donmuş, aç, ıstırap içinde insanlar tek bir kitle gibi sıkıştırılmış, kanlar içinde inleyen insan varlıkları, küçücük pencerelere uzatılmış yalvaran eller. Ve böylece trenlerle naklediliyorlardı."¹³

Başka bir Kafkas'ın Sözü gazetesi muhabiri tifo lazaretini ziyaret etmiş: "Hasta Türkler çok acınaklı bir görüntü sergiliyor. Zayıf, takatsiz, ateş gibi gözleriyle, inlemeleriyle, tüm barakayı dolduruyorlar. Türk hastaların arasında birçok aksakalları uzamış yaşlılar da bulunuyordu. Bunlar Rusya sınırındaki bölgelerden sivil halktan Rus ordusuna karşı silah ile çıkmış olanlar. Onların hepsi sessizce yatmaktaydı, inlemeden sabırlı, sakin..."¹⁴

Nargin Esir Kampı

Esirlerin ilk uğrak yeri olan Azerbaycan'da Bakü şehrinin Hazar/Kaspi Denizine uzanan Zih Burnu'nun hemen karşısında 900 dekarlık bir alana sahip olan Nargin Adası, Rus hükümeti tarafından I. Dünya Savaşı'na kadar ağır suçlular için hapisane olarak kullanılıyordu. Hiç bir su kaynağı ve bitki örtüsüne sahip olmayan adanın en meşhur yönü hemen sahiline çıkılınca görülen yüzlerce yılanı idi. Bu yönü dikkate alınarak Nargin'e "Yılan Adası" da deniliyordu. Esaretlerini burada her türlü zorluk ve mahrumiyet içinde geçiren Türk esirlerinin adaya taktığı isim ise "Cehennem Adası" idi. Doğal bir hapisane görünümünde olan ada, 1915 yılının baha-

Kızılhaç yetkilileri, Türk esirleriyle de görüştiler. Bermutad ekseriyet sesini çıkarmadı. Susmayı tercih ettiler. Akıllılık ediyorlardı. Ne çıkardı şikâyetten? Kızılhaç ne yapacaktı şikâyet edilse bile? Amma Mülazım Ahmet Efendi, belki sesimizi dış dünyaya duyururuz diye Rusların yaptıkları kötü muameleleri, bakımındaki eksiklikleri, beynelmilel anlaşmalara aykırı davranışları dile getirdi, şikâyet etti.

rında Prens Oldenburg'un inisiyatifini ile harp esirleri için bir kamp durumuna getirilmişti. Bölgenin ikliminin Türkiye iklimine yakın olması sebebiyle buradaki kampın özellikle Türk esirleri için uygun bir kamp olması düşünülmüştü. Bu meyanda her biri iki katlı olmak üzere 40 tahta baraka inşa edilen Nargin Kampı'nda, her koşušta 125 esir yerleştirmek suretiyle toplam 10.000 esir is-

kân edilmesi tasarlanmıştı. Kampın barakaları tahattan yapılmış olup, döşemesizdi. Duvarlar ise her türlü dış tesire açık, örtüsüz ve kireçsizdi. Bu sebeple şiddetli rüzgâr bu barakaları kısa sürede örselemiş, pencerelerde kırılan camların yerine kâğıt parçaları ve paçavralar sokuşturulmuştu. İklim şartlarına uygun çatılar yapılmadığı için yağmur ve şiddetli fırtınalar esnasında yağmur suları ve aşırı miktarda kum, açık yerlerden içeri girerek koşuşların her tarafına nüfuz ediyordu. Geceleri petrol lambaları ile aydınlatılan kampın müstakil bir yemekhanesi ve çamaşırhanesi yoktu. Bu sebeple esir subaylar yemeklerini yattıkları yerde pişirmek ve yemek zorunda kalıyorlardı. Bundan dolayı kamp her türlü haşerat ve farelerin istilasına uğramıştı. Bu durumlarda periyodik olarak yapılması gereken tathirat/dezenfeksiyon işlemi yapılmadığından, kamp sıhhi şartlardan son derece uzaktı. Doktor Aleksantrov bu durumu; "Pek kuvvetsiz ve ölüme yakın olan esirlerin üzerinde milyarlarca sinek vardı" şeklinde ifade etmektedir."¹⁵

Amerika Birleşik Devletleri Kızılhaç'ından bir heyet gelmişti ve Rusların elindeki esirlere nasıl muamele ettiğini teftiş ve tahkik ediyordu. Kızılhaç yetkilileri, Türk esirleriyle de görüştiler. Bermutad ekseriyet sesini çıkarmadı. Susmayı tercih ettiler. Akıllılık ediyorlardı. Ne çıkardı şikâyetten? Kızılhaç ne yapacaktı şikâyet edilse bile? Amma Mülazım Ahmet Efendi, belki sesimizi dış dünyaya duyururuz diye Rusların yaptıkları kötü muameleleri, bakımındaki eksiklikleri, beynelmilel anlaşmalara aykırı davranışları dile getirdi, şikâyet etti. Hem de apaçık. Adaya gelen Kafkas Cephesi komutanı Nikolay Nikolayeviç "Haşmetli Çar'ımızın, müsamahasına hayatını borçlu olan sizler, Kızılhaç heyetine haşmetli çarımızı ve ordumuzu şikâyet etmişsiniz. Bu ne büyük nankörlüktür. Sizi eğer haşmetli Çar'ım yaşatmamak istese, onun elinden kim kurtarabilir? Kızılhaç mı? Yoksa başka bir devlet mi? Her ne kadar bu nankörler her türlü en ağır cezayı hak etmiş bulunmaktılarsa da, yine haşmetli Çar'ımızın merhameti galip gelmiş ve bu iki kendini bilmeze kırk gün katık-

sız hücre hapsi verilmekle iktifa olunmasını uygun görmüştür.” Kararın böylece bildirilmesinden sonra, 40 gün katıksız hapis cezası alan suçluların açıklanmasına sıra gelmiştir. Bütün esirler de suçluları merak etmektedir. Bir nefer ileri çıkmış ve iki isim okumuştur: Ahmet İzzet, Hakkı Burhaniye.¹⁶

Neriman Nerimanov, Hümnet gazetesinde; “Her türlü açlık, sefalet ve hastalığın yaşandığı bu adada, yaşı 80’i geçmiş ya da 2 yaşından 15 yaşına kadar çocuklar nasıl mahkûmluk hayatı yaşayabilirlerdi?” demektedir. Neriman Nerimanov değişik zamanlarda yazdığı makalelerde: “Keşke bu cezireye gitmez olaydım. Keşke bir deri bir kemik bedenleri, fersiz gözleri, ah u zar eden bu insanları görmez olaydım. Keşke, “Efendim, su!”, “Efendim, yemek!”, “Efendim, giyecek” sözlerini işitmez olaydım. Keşke, çıplak, dudakları soğuktan titreyen, yüzleri morarmış anasız babasız çocuklarla konuşmamış olaydım. Keşke hastanede, başları kerpiç üstünde can veren yiğitlere rast gelmemiş olaydım. Bin iki yüz insan evladı şu anda ölüm nöbetinde bekliyor. Altı bini de bu nöbete hazırlanıyor. Tifo mu, veba mı ya da bulaşıcı olmayan başka bir hastalık mı bunları adaya kurban edecek olan acaba? Yok, yok! Açlık! Susuzluk ve soğuk! ; asıl felaketi getirecek olan.

Müslümanlar, ... Size bakan, sizi düşünmeye çağırın bu gözlerde, bu sözleri okuyabiliyor musunuz? Okursanız yüreğiniz daralır, gözleriniz gayri ihtiyari yaşla dolar. Ben ağladım. Ben, hastalık ve marazlar içerisinde kıvranan, duçar oldukları türlü türlü hastalıkların pençesinde inleyen insanların ah u zarlarını işitip, birçoğunun hayattaki son anlarına şahit olunca dayanamayıp gayri ihtiyari ağladım. Ağlamamak mümkün mü? Zamanında ana babasının

göz nuru ve sonra çocukların nezdinde bir saygı abidesi ve daha sonra da vatan kahramanı olan bir insan, şimdi iskeletler meskeni olan susuz bir cezirede can verirken, susuzluktan kuruyup yarılmış dilini çıkarıp diyor ki: “Efendim su, efendim yemek, giyecek”.

“Bu, gözyaşı döktüren cezire sizi bekliyor, size ümit bağlıyor. Emin olunuz, siz de benim gördüğümü görse idiniz ve elinizden bir şey gelmeyeceğini düşünseydiniz, siz de benim söylediklerimi söylerdiniz: Keşke, bu cezireye gitmeyeydim!”¹⁷

“Ben sağlamlar için pişirilen yemeği gördüm: İtini seven bir insan itine vermez. Burada çoğu zaman su da bulunmaz. Burada insanlar susuzluktan can vermekteler.”¹⁸

Profesör Musa Qasımlı, Rusların Nargin adasını, neden yeniden eski işlevine dönüştürüp esir kampı hâline getirildiklerini şöyle izah eder: “Osmanlı esirleri Güney Kafkasya’ya getirildiklerinde, Rusya İmparatorluğu’nun Nakil ve Sıhhiye Yüksek Komiseri A.P. Oldenburksi, hem onların ağır vaziyetinden hem de halk arasında meydana getirebileceği tesirden rahatsız olmuştu. Bunun için de, Çarlık yönetimi, Türk esirlerinin tutulacakları kampları halkın gözünden uzakta inşayı tercih etti.”¹⁹

Esirler, en çok da bir içim suya muhtaçtı. Öyle zamanlar oluyordu ki, esirlere altı gün hiç su verilmiyordu. Şehirden kayık ve gemilerle gönderilen suyu ise, öncelikle esir kampından sorumlu Ruslar kendileri kullanıyorlar, su ancak onlardan arta kalırsa esirlere dağıtılıyordu. Yiyecek durumu da tam bir facia manzarası arz ediyordu. Günde, yalnızca, içerisinde yağ ve et olmayan, kaynar sudan ibaret çor-

ba ve 100 gram kara ekmek veriliyordu. Çok geçmeden, ekmek istihkakı da yarı yarıya azaltılacaktır.²⁰

Bakü'de yaşayan varlıklı insanlar (şehir milyonerleri), zaman zaman adayı ziyaret ederek, hafta sonları evlerine davet ederek, onların ihtiyaçlarını karşılayarak yardımcı olmaya çalışıyorlardı.

Nargin adasında bulunan esirlere yardım eden kişi ve aileler (Prof. Dr. Bingür Sönmez'in özel Arşivi)²¹:

- Hacı Zeynelabidin Tagiyev
- Topçubaşı Ali Merdan Bey
- Topçubaşı Ali Merdan Bey'in, Hacı Zeynelabidin Tagiyev'in kızları
- Ayşe Hanım, Aziz Bey
- İsrail Gacırof'un zevcesi Seniha Hanım
- Dr. Nerimanov ile Dr. Anebikyan
- Abdülbaki Mehmedov
- İsmail Bey Sefer Aliyev (Alebeyov)
- Gence Belediye Reisi Halil Bey
- Naki Keykurun,
- Mehmet Emin Resulzade
- Ağa Mehmet İbrahimov,
- Mürselov
- Hacı Aslan Mecidova,
- Murtuza Muxtarov,
- Acar Aşurbeyov ve hayat yoldaşı Sona Hanım Hacıyeva
- Ejder Aşurbeyov
- Oruç Orucov
- Hacı Ali Emircanov
- Melik Mehemedoğlu
- Haydar Zeynelov
- Ağabala Guliyev
- Genceli Alekber Refibeyli
- Mehmet Yusuf Caferov
- Mehmet Emin Resulzade
- Mehmet Hasan Hacinski
- Hosrov Paşa Sultanov
- Halil İbrahim

Nargin adasında bulunan esirlere yardım eden cemiyetler (Prof. Dr. Bingür Sönmez'in özel Arşivi)²²:

- Hilal-i Ahmer Cemiyeti
- Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi
- Bakü Müslüman Milli Komitesi
- Bakü Müslüman İnas (Kadınlar) Cemiyet-i Hayriyesi
- Kafkas Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi

- Gence Milli Müslüman Komitesi ve Gence Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi
- Necat Cemiyeti
- Neşr-i Maarif Cemiyeti
- Safa Cemiyeti
- Erivan Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi
- Amele ve Saldat Vekilleri Şûrası'nın Hususi Komitesi
- Muhtaçlara Kömek Cemiyeti
- Kardeş Kömeği Cemiyeti
- Türk Esirlere Yardım komitesi

Esirler, 1916 sonlarında, Rusların cephelerde yediği ağır darbeler sebebiyle cephelerin çökmesi, Rus Çarlık İdaresine Bolşeviklerin yarattığı merkezi sarsıntıların devamında gelen ihtilal sonucunda Rusya'nın birçok yerleri ve bilhassa Sibirya kendi başlarına kalmıştı. Bu sebeple Sibirya'dan Kafkasya'ya doğru bir esir akını başlamıştı. Esirlerle ilgili faaliyetler, yalnızca Bakü'de Nargin Adası'ndaki esirlere yardım çalışmalarından ibaret değildi. Azerbaycan'ın diğer şehirlerinde özellikle de Gence'de birçok Sibirya'dan kaçarak gelen Türk esir askerlerine yardım için her türlü çaba gösteriliyordu. Başta Sarıkamış olmak üzere çeşitli cephelerde esir düşüp, Sibirya'ya sevk edilen Türk subay ve erleri Kafkasya'ya doğru yola koyulmuşlardı. Bunların önemli bir kısmı da Gence'ye geliyordu. Naki Keykurun'un bildirdiğine göre, Sibirya'dan Gence'ye gelen ve sayıları oldukça kabarık olan Türk esirleri, burada "Milli Komite" ve "Gence Gençlik Teşkilatı" tarafından ihtiyaçları karşılandıktan sonra, Türkiye'ye gönderiliyorlardı. Esirlerin Türkiye'ye gönderilmesi güzergâhı da Merkez Gence, İkinci durak Yulak İstasyonu, Üçüncü durak Karabağ, Dördüncü durak Hudafirin Köprüsü, İran ve Türkiye idi.

Her mıntıka, esirleri diğer mıntıkaya teslim edecek ve böylece bir hafta sonra Türkiye'ye ulaştıklarına dair haber alınabilecekti. Yine teşkilat gönderdikleri Türk esirlerinin içinde güvendiklerine hazırladıkları mektupları da veriyorlardı. Bu mektuplarda, Rusya'nın iç durumu, cephelerin son şekli, sosyalist teşkilatların Çar idaresine karşı faaliyetleri, gayri Rus milletlerin istiklal hareketlerini, Rus ordusunun askeri kıymetinin kalmadığını ve bütün Rus milletinin büyük bir moral bozukluğu içinde buldukları gibi istihbarat bilgileri bulunuyordu.

İrfan oğlu İsmail Efendi'nin esaret yılları hatıralarını beyan eden "Allahüekber Dağları'ndan Sibirya'ya" adlı kitapta, Vladivostok kamplarındaki esirlerin hayatı anlatılır. Rusya'da, ihtilalin patladığı günlerde diğer harp esirleri gibi vatana dönmek fırsatı buluyor. Bin dokuz yüz yirmi yılının ilkbaharında trenle

Kazan'a gelir. Burada Tatar Müslümanları Cemiyetini, camileri ziyaret eder, şehri gezer. Tatarlarla konuşur. Onlar, İsmail beye iç savaşı bitinceye kadar Kazan'da kalmasını tavsiye ederler. Kazan'dan Astrahan'a gelen İsmail Efendi orada da Tatarların ve hemşerilerin yardımına muhtaç olur. Sağladığı Acem pasaportla Bakü'ye gelir sonra, İran üzerinden büyük güçlüklerle Türk kesimine geçer.²³ Bardız köylüsü Rafet Şeki Bey, ise esaretten kurtuluşunu şöyle anlatıyor: “Bizleri, serbest çalışma yerlerinde çalıştırdılar. Bu hal 1916 yılının 16 Mart'ına kadar devam etti. Nihayet Bakü'de Medhi Bey başkanlığındaki “Müslüman Hayır Cemiyeti” vasıtasıyla, ben ve bir arkadaşımın elime verilen İranlı deveci vesikası ile yurdumuza dönebildik.”²⁴

Azerbaycan Türklerinin esir Türk kardeşlerine yardımları 1918 yılında Azerbaycan'ın istiklalini kazanmasından sonra da devam etmiştir. Azerbaycan halkının özellikle Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin şimdiye kadar sürdürdüğü esirlere yardım faaliyetlerini Azerbaycan Hükümeti üzerine almış, bu işlerle ilgili olarak “Umur'u Hayriye Nezareti” görevlendirilmiştir. Bununla birlikte Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Rusya'nın çeşitli yerlerindeki esir kamplarından Bakü'ye gelen Türk esirleriyle ilgilenmeye devam etmişti. Onları Bakü'de İsmailiye binasında misafir etmiş, ihtiyaçlarını karşılamış, Türkiye'ye gidebilmeleri için gerekli olan girişimlerde bulunmuş ve yol harçlıklarını dahi karşılamıştır. Aşağıda ki isimler, Azerbaycan Türkleri tarafından esir kamplarından kaçırılan esirlerin listesidir.²⁵ (Tablo: 1)

Bin dokuz yüz on beş yılının 2 Ocak günü, Sarıkamış'ta esir düşüp, Sibiry'a da esaretten firar ederek, Çin, Japonya, Pasifik, Amerika ve Atlantik yoluyla Avrupa'ya ve oradan Türkiye'ye dönen, 9. Kolordu kumandanı İhsan Paşa bir eserinde; “*Cehennem ateşi içinde ve şarapneller altında her saniye ölümle burun buruna gelmek ne beni ne askerlerimi yıldırılmamıştı. Ne var ki, tutsaklık hatır ve hayalimden bile geçmemişti. Böyle bir bela yıldırımına çarpılmak, beynimi, kişiliğimi ve varlığımı paramparça etmişti, tutsaklık ölümden çok beterdi!*”²⁶

Sarıkamış Dramı ancak 1919 yılında esaretten dönenlerin verdikleri bilgiler ile fark edilmiştir. Yaşanan açlık, dondurucu soğuk, moral çöküntü ve bozgunun etkisi, tıpkı Çanakkale gibi, derin bir uykuda bulunan ulusal bilincin uyanmasını sağlamış, direnme gücü canlanmış ve Kurtuluş Savaşı destanının yazılmasına büyük katkısı olmuştur.

“Sarıkamış bize büyük bir namus olduğu kadar, tarihimize parlak bir şerefli sayfadır.”²⁷

DİPNOTLAR

¹ Peter Hopkirk, İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun. Çev. Mehmet Harmancı, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1995, s. 5.

² Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999, Cilt: 2, s. 560-561.

³ Th.Kraus-Karl Dönitz, Yavuz Geliyor, Yavuz! Goeben ve Breslau'nun (Yavuz ve Midilli) Deniz Seferleri, Çev. Mustafa Haydar Cümbüş, Çığdem Kitap, İstanbul, 2007, s. 113-115.

⁴ Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 123.

⁵ İhsan Birinci, Sarıkamış Kahramanları, Hayat Tarih Mecmuası, Hayat Yayınevi, İstanbul, Sayı:1, Şubat 1967, s. 88.

⁶ Niva gazetesi, St.Petersburg, 1915, No 7, s. 129.

⁷ Klaus Kreiser ve Christoph H. Neumann, Küçük Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 290.

⁸ Birinci, 1967, a.g.m., s. 88-89.

⁹ Hüsamettin Tuğaç, Bir Neslin Dramı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975, s. 27.

¹⁰ Deutsche Allgemeine Zeitung, Dienstag, Berlin, 28 Juni 1921, Nr. 297.

¹¹ Alfina Tahirovna Silbgatullina, Uluslararası İlişkilerin Güncel Sorunları, Rus Bilim Akademisi, Bakü, 2008, Sayı:1, s. 65-69.

¹² Bakinets gazetesi, Azerbaycan, 05.01.1915, No: 2.

¹³ Kavkazskoe Slovo gazetesi, Tiflis, 17.01.1915, No: 13.

¹⁴ Kavkazskoe Slovo gazetesi, Tiflis, 1915, No:29.

¹⁵ Cemil Kutlu, 1. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyeti, Atatürk Üniversitesi. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü., Erzurum, 1997. (Yayınlanmamış doktora tezi)

¹⁶ Ergun Göze, Rusya'da Üç Esaret Yılı Ahmet Göze'nin Anıları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 69-70.

¹⁷ Nermin Nerimanov, Hümmet gazetesi, Bakü, 28 Kasım 1917, No: 21.

¹⁸ Nermin Nerimanov, Hümmet gazetesi, Bakü, 11 Aralık 1917, No: 23.

¹⁹ Musa Qasımlı, Azerbaycana Getirilmiş Osmanlı Harbi Esirlerinin Taleyi, Ayna gazetesi, Bakü, 2 Ağustos 2000.

²⁰ Akif Aşırılı ve Bingür Sönmez, Sarıkamış-Kafkas Cephesi Esirlerinin Dramı, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2013, s. 311.

²¹ Aşırılı ve Sönmez, 2013, a.g.e., s. 100-101.

²² Aşırılı ve Sönmez, 2013, a.g.e., s. 99

²³ Ahmet Rıza İrfanoğlu, Allahüekber Dağlarından Sibiry'a İrfanoğlu İsmail Efendi'nin Esaret Yılları Hatıraları, Tebliğ yayınları, İstanbul, 2011, s. 140.

²⁴ Birinci, 1967, a.g.m., s. 89.

²⁵ Aşırılı ve Sönmez, 2013, a.g.e., s. 103-107.

²⁶ Necdet Öklem, İhsan Paşanın Anıları 1. Cihan Savaşı ve Sarıkamış- Sibiry'a da Esaretten Kaçış, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985, II. bölüm, s. 1.

²⁷ Mustafa Görürılmaz, Birinci Dünya Harbi Başlangıcında 3.Ordu Sarıkamış Çevirme Manevrası ve Meydan Muharebesi; Em. Kur. Yrb. Şerif (Köprülü), Korza Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 262.

Tablo: 1

	Adı	Doğum Yeri	Kaçış Tarihi	Yaşı
1	Abdul, Tufan oğlu	Trabzon	6 Kasım 1915	-
2	Osman, Ahmet oğlu	İzmir	9 Kasım 1915	-
3	Dursun, Ahmet oğlu	Erzurum	-	-
4	İbrahim, Ahmet oğlu	Trabzon	-	-
5	Halil, Hüseyin oğlu	-	-	-
6	Hasan, Ali oğlu	Edirne	-	-
7	Halil, Hasan oğlu	Erzurum	1 Kasım 1916	-
8	Dursun, Hasan oğlu	-	-	-
9	Ali, Abdullah oğlu	İzmir	-	-
10	Ali, Bayburt oğlu	Van	12 Aralık 1916	-
11	Ahmet, Mehmet oğlu	Sivas	13 Aralık 1916	-
12	Mehmet, Edkal? oğlu	Trabzon	26 Aralık 1916	-
13	Halil, Mehmet oğlu	Ankara	-	-
14	Abdul, Resul oğlu	Erzurum	30 Aralık 1916	-
15	Osman, Mehmet oğlu	Trabzon, Rize	6 Ocak 1917	-
16	Kadir, Yunus oğlu	-	-	-
17	Tufan, Abdulhan? oğlu	-	-	-
18	Alif (Arif?), İsmail oğlu	-	-	-
19	İlyas, Salih oğlu	Trabzon, Rize, Onaer? Köyü	-	-
20	İsmail, Enes oğlu	-	-	-
21	İbrahim, Ahmet oğlu	Trabzon, Rize, Cecenba köyü	-	-
22	Mevlad (Mevlud?), İbrahim oğlu	Trabzon, Rize, Holide? köyü	-	-
23	Mustafa, Ali oğlu	İstanbul, Bursa	7 Ekim 1917	27-28
24	Ali, Hüseyin oğlu	Sivas	-	-
25	Vahab, Osman oğlu	Harput	-	23-24
26	Hacı, Ali oğlu	-	2 Ekim 1917	-
27	Şakir, Kurban oğlu	-	-	-
28	Ali, Mustafa oğlu	-	-	-
29	Ziya, Arif oğlu	Erzurum, Bayburt, Kitra? köyü	4 Eylül 1917	27-28
30	Halis, Ahmet oğlu	Erzurum, Nerdivan köyü	-	20-22
31	Aledi (Alaeddin?) Sadi oğlu	Erzurum, İspir, Vardenik? köyü	29 Eylül 1917	20-22
32	Ali, Kadir oğlu	Kanzat? Köyü	-	30-33
33	Teflid (Tevfik?)	Erzurum, İspir, Kıtık köyü	21 Eylül 1917	23-25
34	Reşid, İbrahim oğlu	-	-	25-26
35	Osman, Ali oğlu	-	-	38-40
36	Hüseyin, Veli oğlu	-	13 Eylül 1917	-
37	Zakir, Kadir oğlu	-	-	-
38	Nazım, İbrahim oğlu	-	18 Eylül 1917	35
39	Veli, Ahmet oğlu	Erzurum, İspir Paşaki? köyü	24 Eylül 1914	25-30
40	Hasan, Mehmet oğlu	Sivas	27 Eylül 1917	-

Azerbaycan Türkleri tarafından esir kamplarından kaçırılan esirlerin listesi.

KAYNAKÇALAR

Kitaplar

AŞIRLI, Akif ve Bingür Sönmez. Sarıkamış-Kafkas Cephesi Esirlerinin Dramı, Babiali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2013.

AYDEMİR, Şevket Süreyya.. Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.

GÖRÜRYILMAZ, Mustafa. Birinci Dünya Harbi Başlangıcında 3.Ordu Sarıkamış Çevirme Manevrası ve Meydan Muharebesi; Em. Kur. Yrb. Şerif (Köprülü), Korza Yayıncılık, Ankara, 2009.

GÖZE, Ergun Rusya'da Üç Esaret Yılı Ahmet Göze'nin Anıları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

HOPKIRK, Peter. İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun, Çev. Mehmet Harmancı, Gençlik Yayınları, İstanbul, 1995.

İRFANOĞLU, Ahmet Rıza. Allahüekber Dağlarından Sibiryaya İrfanoğlu İsmail Efendi'nin Esaret Yılları Hatıraları, Tebliğ yayınları, İstanbul, 2011.

KRAUS, Th. ve Karl Dönitz. Yavuz Geliyor, Yavuz! Goeben ve Breslau'nun (Yavuz ve Midilli) Deniz Seferleri, Çev. Mustafa Haydar Cümbüş, Çiğdem Kitap, İstanbul, 2007.

KREISER, Klaus ve Christoph H. Neumann. Küçük Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

KUTLU, Cemil, 1. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Savaş Esirleri ve Bunların Yurda Döndürülmeleri Faaliyeti, Atatürk Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müd., Erzurum, 1997. (Yayınlanmamış doktora tezi)

ÖKLEM, Necdet. İhsan Paşanın Anıları 1. Cihan Savaşı ve Sarıkamış- Sibiryada Esaretten Kaçış, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1985.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Sarıkamış Dramı, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006.

SILBGATULLINA, Alfina Tahirovna. Uluslararası İlişkilerin Güncel Sorunları, Rus Bilim Akademisi, Bakü, 2008.

TUĞAÇ, Hüsamettin. Bir Neslin Dramı, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1975.

Makaleler

Bakinets gazetesi, Azerbaycan, 05.01.1915, No: 2.

BİRİNCİ, İhsan. Sarıkamış Kahramanları, Hayat Tarih Mecmuası, Hayat Yayınevi, İstanbul, Şubat 1967, No:1.

Deutsche Allgemeine Zeitung, Dienstag, Berlin, 28 Juni 1921, Nr. 297.

Kavkazskoe Slovo gazetesi, Tiflis, 17.01.1915, No: 13.

Kavkazskoe Slovo gazetesi, Tiflis, 1915, No:29.

NERİMANOV, Nermin. Hümmet gazetesi, Bakü, 28 Kasım 1917, No: 21.

NERİMANOV, Nermin. Hümmet gazetesi, Bakü, 11 Aralık 1917, No: 23.

Niva gazetesi, St.Petersburg, 1915, No 7.

QASIMLI, Musa. Azerbaycana Getirilmiş Osmanlı Harbi Esirlerinin Taleyi, Ayna gazetesi, Bakü, 2 Ağustos 2000.

AY YILDIZ
SEVDALISI

ERZURUM'LU
SANATÇI

DOÇ. DR

**YAKUP
GÖKDAŞ**

Şehri kadim Aziziye; Sayın hocam izi tanıyalım. Yakup Göktaş kimdir?

Erzurum'un Şenkaya ilçesi, Şenpınar köyünde 1971 yılında doğdum. İlkokulu aynı köyde tamamladım. İlkokuldan sonra girdiğim devlet parasız yatılı sınavını kazanarak Erzurum merkezde yer alan ve o dönemlerin en gözde okulu Erzurum Lisesine kayıt yaptırdım. Ortaokul ve lise yıllarım yatılı olarak geçti. Lacivert ceket ve gri pantolonlarımızı devlet veriyordu. Ayrıca altı yıl boyunca saç tıraşımız üç numaranın üstüne çıkmadı. Saçı biraz uzayanlar, rahmetli Nusret emminin el makinasının hışımına uğradı! Bütün yemeklerimiz genelde konserve olsa da arkadaşlık bakımından oldukça güzel günlerimizin olduğunu söyleyebilirim.

Hayata dair öğrendiklerim genellikle ortaokul ve lise yıllarıyla sınırlı kaldı. Belki de bu sınırlılıklar bizleri motive eden, öğrenme konusunda merakımızı kamçılayan birer etken oldu. Tabiki öğrenim gördüğümüz lise sayısal ağırlıklı idi. Matematik programından mezun oldum. O dönemde yeteneklerimizi geliştirme konusunda fazla bir seçeneğimiz yoktu. Erzurumda güzel sanatlar lisesi ya da fakülteleri yoktu. Çok değerli resim ve müzik öğretmenlerimiz vardı. Ancak onların gayretleri de matematik dersinin hakimiyetini kırmaya yetmedi. Herkesin gözünde en önemli ders matematik ve sayısal derslerdi.

1987-1988 Liseden sonra eğitim fakültelerini bir puanla kaçırdığım için çok üzülmuştüm. Ancak kaderimi çizen sebebin bu olduğunu şimdilerde anlıyorum. Erzurumda meslek Yüksek Okulu, İnşaat Programını bir yıl sonra kazandığımda çok da fazla sevinememiştim. Ancak çok değerli hocalarla karşılaşmam bir dönüm noktası oldu. Matematik öğretmenimiz Adnan bey vardı. dersi, dolayısıyla öğrenmeyi sevmenin ne olduğunu diğer öğrenciler gibi kendisinden öğrendim. Bu motivasyonla yüksek okul bitince tekrardan sınavlara girerek bir sonraki yıl matematik öğretmenliğini kazandım. Ancak ailemin maddi durumu, başka bir ilde eğitim görmeme müsait değildi. Birazda zorunlu olarak Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinin resim yetenek sınavlarına girdim. Zorunlu diyorum; Çünkü o zamanlar resimle uğraşmak boş bir şey olarak görülüyordu. Ancak matematik öğretmenli-

ğini kazanarak kendimi ispatlamıştım!

Eğitim Fakültesinin resim bölümü açılalı daha iki yıl olmuştu. Üçüncü dönem bizler girdik. İyi bir eğitim aldığımızı düşünüyorum. Zaten ikinci üniversitem olması sebebiyle daha bilinçli çalışıyordum. Hatta çalışabilmek için okula yakın sobalı bir ev bile kiralamıştım. Her ne kadar kömürüm olmadığı için sobasını yakamasam da, resim yapmam için iyi bir fırsattı.

Resim sanatını isteyerek mi seçtiniz..İlk Serginizi nerede açtınız? Toplum öüne bir sanatçı olarak çıkmak nasıl bir duygu?

İlk kişisel sergimi dördüncü sınıfta iken, Havuzbaşındaki (şimdi meydan olan) Devlet

Güzel Sanatlar Galerisinde açtım. İyi bir ses getirdiğini düşünüyorum. Aynı yıl (1997) İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde yüksek lisans kazandım. Ancak öğretmenliğe atanınca bırakmak zorunda kaldım. Daha sonra Erzurum'da Güzel Sanatlar Fakültesinde yeniden kazanarak iki yılda tamamladım. Ardından o zaman Fen-Edebiyat Fakültesi sanat tarihi bölümü, Türk İslam Sanatlarında doktora başladım. Öğretmenlikle birlikte yürütmeyeceğimi anlayınca 2003 yılında Ağrı Eğitim Fakültesi Resim Bölümüne geçtim. 2010 yılında doktora tamamladım. 2012 yılında Y.Doçent, 2013 yılında ise Doç.Dr ünvanı aldım. Türk Sanatı, İslam Sanatı, resim, baskı, suluboya, heykel ve çevre sanatı konularında çalışmalarımı sürdürmekteyim.

Resim bölümünü seçmem bir tevafuktur. Çevremden insanlar her zaman resim konusunda çok yetenekli olduğumu söyleyerek bu yönde teşvik etmişlerdir. ancak okul ve çevrenin, başarıyı sayısal derslere odaklayan baskısı bir engel teşkil etmiştir. Ayrıca o dönemde resmin, sanatın ne olduğu konusunda bir bilgimiz de yoktu. Sınava girdim ve kazandım. Sanatın ne kadar önemli olduğunu sonradan anlamaya başladık.

Sanat nedir..Sanatla toplumu yön vermek mümkün mü? Ben bunun mümkün olduğunu sizin çalışmalarınızda görüyorum. Bayrak çalışmalarınız gibi..

Her milletin sanatı geçmişine ve öz'üne dayanır. Bu milletin bir ferdi olarak kendi alanımda bir şeyler

verme sorumluluğum olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda yabancı ülkelerin kendi gelecekleri için yaptıkları, kullandıkları yöntemler hepsi beni motive eden şeylerdir. İçeride kendi toplumumuza bir şeyler verirken, dışarıda bizi en iyi temsil edecek sanatsal üretimlerin adımlarını atmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda benim sanatım hizmet amaçlıdır denilebilir. Üstad Necip Fazıl bunu çok güzel özetlemiştir;

“Anladım işi sanat Allah’ı aramakmış
Marifet bu gerisi yalnız çelik çomakmış”.

Sanat bir dildir. Onunla ne söylediğiniz önemlidir. Sanat hem sanatçının kendisini yaşama olanağı vermeli diğer taraftan milletine bir şeyler katmalı, bir diğerinde kendi ülkesini temsil edecek eserler üretmenin bir aracı olmalıdır. Sanatımın gayesi budur. Bu nedenle değişik malzemeler, materyaller kullanmaktan çekinmiyorum. O an çalışmayı düşündüğüm konuya göre materyal de kendiliğinde şekilleniyor. O zaman ya fırçayı elime alıyorum, ya çekici, taş yontmak için ve ya hazır materyaller kullanarak çalışmalarımı oluşturuyorum. Bazen de şehrin, topluluğun can damarını yakalayabilmek için kentin göbeğini seçiyorum.

Havuşbaşındaki Ay-Yıldız çalışmasından bahsetseniz?

Havuşbaşındaki Ay-Yıldız çalışması gerek sosyal medyada gerek halkımız tarafından olduğu kadar, Türkiye'nin her yöresinden ve her kesimden büyük bir ilgi gördü. Bu coğrafya şehitlerin, gazilerin coğrafyasıdır. Bizim kuşağımızın dedeleri, neneleri ya şehittir ya da gazidir. Çocukluğumuz savaş anılarını, insanımızın çektiği çileleri dinlemekle geçti. Bu gün Irakta, Suriye’de ki insanların yaşadıklarını bizler milletçe yüzyıl önce yaşadık. Bu anlamda anılarımız tazedir ve taze tutmak gerekir. Aksi halde tarih tekerrür eder. Bir sanat bilinci ile ortak değerlerimizi, ortak duygularımızı yaşatmak benim sanatıma ayrıcalık katan özellik oldu. Milletimizin ortak değeri olan Ay-yıldızın, buz üzerine inşası, Sarıkamışta şehit olanlar kadar günümüzde vatanımızı korumak için canlarını siper eden vatan evlatlarının anılarını yaşatmak, yüreğimizde canlı tutmak için de bir anlam ifade etmektedir. Karlar içerisinde buz tutan atalarımızın bayrağımıza kattığı anlam ancak bu şekilde vurgulanabildi. Tarihi derinliği, milletimizin değerleriyle örtüşen yönü, hazırlandığı zemin ve şehrin göbeği olarak tarif edilebilecek kent meydanındaki büyük havuzda inşa edilmesi, çalışmanın başarı basamaklarını oluşturmuştur denilebilir.

Arayışlarımızın başı başta, bu çalışmanın başarı basamaklarını oluşturmuştur denilebilir.

Ay ve Yıldız seçmenizdeki amaç nedir?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti bayrağında yer alan hilal ve yıldızın, geçmiş kültürlerde kullanıldığına şahit olunmaktadır. İlk kez Sümerler(MÖ 4000-2015) döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Sümerlerde Ur şehrinin amblemi bir hilaldir.¹ İslamiyet’ten sonra özellikle devletlerin sayılarındaki artışa binaen İslam’ı benimsemiş devletler arasında birleştirici bir rol üstlenen hilal ve yıldız Gazneliler, Karahanlılar, Harzemşahlar ve Anadolu Selçukluları devirlerinin paralarında da kullanılmıştır.² Türklerde bayrak, güç ve bağımsızlığın sembolü olarak yüceltilmiş, koruduğu ve temsil ettiği değerler bakımından kutsal bir varlık olarak algılanmıştır.

Çalışmanızın size göre mesaj alanı nedir?

Sanatı icra ederken bir kentten yola çıkmak doğaldır ancak mesajın kapsadığı alan çok önemlidir. Bu alan bütün Türkiye’dir. Erzurum’la ilgili yapmış olduğum ve yapacağım diğer çalışmalarında da mesaj alanı sınırların ötesindedir. Sadece Erzurum’la ilgili değil, gittiğim her bölgemizde özellikleri, coğrafi yapısı, tarihi ve kültürlerle ilgili yapacağım çalışmalarını notlar halinde alırım. Yeri ve zamanı geldiğinde ve gerekli

¹ Fevzi KURTOĞLU, Sancağımızın Tarihi, Set Matbaası, İstanbul, 1934, s.9.

² Fuat KÖPRÜLÜ, Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri, İstanbul, 1981, s.158-159.

desteği gördüğünde hayata geçiririm. Havuz başındaki çalışmam bu çerçevede şekillenmiştir. Ancak bir sanat üretiminin mesaj alanı, onu talep eden ya da benimseyen kitleler, basın ve medya gibi birçok unsur tarafından belirlenir. Bu nedenle mesaj yönünü ve hedefleri siz belirlersiniz ancak alan konusu çok fazla size bağlı değildir.

Erzurum'daki sanat üretimleri ne aşamada. Sizce doğru işler yapılıyor mu?

Öncelikle sizce doğru olanın ne olduğu konusunda mutabık olmanız gerekir. Doğru nedir? Benim bu soruya verdiğim yanıt, öncelikle Türk kültürünün tanınması ve geçmiş kültürlerimizin bilinmesiyle alakalıdır. Bizim kültürümüz Altaylardan, Sibiryadan başlar, Çin'e, Japonya'ya, Afganistan, Pakistan, İran, Irak, Suriye ve Batıda Avrupa'ya kadar uzanır. İslamiyet'in kabulünden sonra ayrıca zenginleşmiştir. O halde kültürünüzün kaynakları bellidir.

Burada sorun şudur; bizler kendi öz kaynaklarımıza dayanarak sanatsal ve diğer üretimlerimizi yapıyor muyuz? Kurduğumuz kentler hangi kimliği yansıtıyor? Kentlerimiz bizim arzuladığımız birer yaşam alanını yoksa tüketim alanı olarak mı tasarlanmıştır? Bütün bu ve daha sorulmamış sorular, kentlerimizde yapılacak sanat eserlerinin niteliklerini belirlemektedir.

Sorunların kaynağı durumundaki kentlerde sorunlu sanat eserleri üretilebilir ve sanatçılar da bu kıstasta belirlenir! Nihayetinde Erzurum'a yapılan heykellere bakınız. Anıtlara bakınız, hatta üzümlere bakınız.

yorum şehit heykelleri adı altında yapılan ürünlere bakınız. Bunların hangi amaca hizmet ettiklerini anlayabilir misiniz? Ama nihayetinde bizim milletimize hitap etmedikleri açıktır. Peki, bunlar kimlere yaptırılıyor? Ve kimler bunları yaptırıyor?

Buradan şöyle bir sonuç çıkıyor; Türkiye'de son iki yüz yıla dayanan bir kimliksizleşme söz konusudur. Devletlerde ana omurga dediğimiz yönetim ve kurumsal yapının yönünü çizen elbette siyasi yönetimlerdir. Siyaset üzerinden gidersek; Türkiye'de sol, her ne kadar kapitalizme karşı olduğu tezini savunsa da, yerel ve öz'e dayanan sanat üretimlerini gerçekleştirmediği gibi, çağdaşlık kisvesi altında kapitalist sanat üretimlerinin tüketicisi olmuştur. Bu da yetmemiş; nesli tükenmiş ideolojilerin sanat ürünlerini pazarlamıştır. Sağ kesim ise her ne kadar milli söylemlerle yola çıksa da, bir Necip Fazıl Kısakürek'ten başka, görsel sanatlarda ise birkaç sanatçının dışında söylemini savunacak dava adamı yetiştirememiştir. Sinema sanatı buna dâhildir. O halde şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür; Türk siyaseti kültür, sanat alanında bizi temsil edecek sanatçı ve oluşumları sisteme dâhil etmekten uzak bir anlayışa sahiptir. Diğer bir söylemle bugün bizim sistemimiz özlenen kültür ve sanat anlayışlarını yaşatacak bir yapıdan uzaktır. Sayın Cumhurbaşkanı'nın söylediği gibi kültür ve sanat alanlarında istenen hamle gerçekleştirilememiştir. Bu duruma ufku olmayan, idareci sınıflarını ilave edersek, gerek Erzurum'da gerek tüm Türkiye'de öz'e dayalı bir sanat üretiminin olmamasının nedenleri ortaya çıkacaktır. Ortada olan bu boşluğu ise her dönemde olduğu gibi kendi çıkarını düşünen, her kılığa giren, batı sanatının kötü kopyacısı sözüm ona heykeltıraşlar, ressamlar doldurmakta gecikmezler. Bu anlamda idarecilerimizin bir sorumluluğu bir projesi olmalıdır. Elbette danışacakları sanatçıları özenle seçmeleri işin temelini oluşturmaktadır.

Bugün bir mimar Sinan'ı Kanuni Sultan Süleyman olmadan düşünmek mümkün müdür? Osmanlı Sarayında dışarıdan getirilen sanatçıları, onları padişaha tanıştıracak ve kabul görmesini sağlayacak ekipleri ve ideolojileri görmeden düşünemezsiniz. Saraya getirilen sanatçılara özel yerler tahsis edilmiş, kent içerisinde köşkler verilmiştir. Biz bugün benzer yaklaşımları yapıyor muyuz? Sorun buradadır.

Erzurum'la ilgili diğer çalışmalarınıza gelelim Oltu-Şenkaya civarında ki Ay-Yıldız çalışması nereden aklınıza geldi?

Erzurum'la ilgili en önemli çalışmalarım, Oltu İlçemizin Şenkaya çıkışı on beşinci kilometresinde yer alan arazi çalışmasının sözü edilebilir. Demir oksit yüklü kırmızı renkteki dağ silsilesine, beyaz renkte Ay-yıldız çalışması yapılmıştır. Arazinin tüm

özellikleri kullanılarak kendi ortak değerlerimizi yansıtan bir çalışma olmuştur. Tepeler arasındaki dalgalanmalar, ritimler, bayrağın dalgalanmalarıyla özdeşleştirilmiştir. Rengi ise bayrağımızın rengindedir. Basınla hiç paylaşmadığım için şu an fazla bilinmiyor. Ancak nasip olurda kalıcı olarak yaptığımızda hem Türk sanatı adına önemli bir basamak olacaktır diye düşünüyorum. Yine şehitleri konu edinen bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. İnşallah başka sohbetlerimizde onu da buradan yayımlama imkânımız olur.

Sizin ay-yıldızı gündeme getirmeniz, sanatta yeni bir bakış olarak yorumlandı. Bundan önce de bazı çalışmalarda yer almasına rağmen hem bu kadar geniş araziler üzerinde yapılmamıştı. Şehrin göbeğinde kitlelerin hayran bakışlarıyla buluşmamıştı. Bu çalışmalarınız Türk sanatına yeni bir boyut getirir mi?

Sanatın tarihi tek bir çalışmadan oluşmuyor ancak tek tek çalışmalardan oluşan bir bütünün süreç hali olarak gelişir. Türk Bayrağı üzerinde yer alan Ay ve Yıldızın, sanatın öznesi konumunda bu ölçekte kullanılması elbette bir yeniliktir. Arazide kullanılması kadar, buz üzerinde inşası da önemli bir yeniliktir. Ancak asıl getirdiği yenilik sanatsal algı üzerinde olmuştur denilebilir. Sanatı batı kaynaklı olarak düşünmeye alıştırılmış bir milletin ezberlerinin bozulması anlamına geldiği üzerinde durulabilir. Sanatsal özne ve nesnelerin kendi ortak değerlerimiz üzerinden seçilmesi bir yana bu derece kararlı, estetik ve büyük ölçekli olarak inşa edilmesi yaklaşımı, Türk sanatı algısına yeni unsurların katılacağı

anlamına gelecektir. Nihayetinde son zamanlarda özellikle Şehit temalı birçok anıt ve çalışmada Ay-Yıldızın estetik bir değer olarak, cesaretle kullanılmasının önünün açılmasında benim çalışmalarımın katkısından bahsedilebilir. Bu etki daha genişleyerek kendi ortak değerlerimizin sanatın öznesi ve nesnesi durumuna gelmesi elbette beklenen bir gelişme olur.

Özellikle şehit anıtlarında sizin çalışmalarınızın öznesi konumundaki Ay-Yıldızın kullanılması, sizin çalışmalarınızda olduğu gibi geniş alanlarda inşa edilmesi bir benzerlik oluşturur mu?

Bu benzerlik benim için bir sorun değil, aksine mutluluk kaynağıdır. İslam sanat düşüncesinde benlik yoktur. İlk ben yaptım, ilk ben düşündüm, en büyük benim çalışmam gibi bir algı yoktur. İslam sanatı Hak için ve hizmet amaçlıdır. Sanatçıya mutluluk veren şey, birlikte yürüdüğü sanatçı dostları ve halkın memnuniyet dolu tebessümüdür.

ESERLER

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitabında (Proceedings) basılan bildiriler :

B1. Y. GÖKDAŞ, I.Uluslararası Güzel Sanatlar Sempozyumu konferansı dahilinde "International Fine Arts Symposium" bildiri kitapçığındaki "Sanat Toplum Yakınlaşması ve Türkiye Örneği", 128-135 pp., Konya, Türkiye, Ekim 2011

B2. Y. GÖKDAŞ, I.Uluslararası Sanat Sempozyumu konferansı dahilinde "I.International Art Symposium" bildiri kitapçığındaki "Geleneksel Türk Sanatlarının Tanımlanmasında Kullanılan Dekoratif Kavramının Dış Odaklı Temelleri ve Yeni Yorumlar", 271-279 pp., Ankara, Türkiye, Ekim 2011

B3. Y. GÖKDAŞ, Avrupa'ya Türk Göçünün 50. Yılında konferansı dahilinde "Türkiye Avusturya İlişkileri Sempozyumu" bildiri kitapçığındaki "Halk Sanatında Soyut Düşüncenin Görselliği", 196-202 pp., Salzburg, Avusturya, Ekim 2011

B4. Y. GÖKDAŞ, Dünya Evliya Çelebi Yılı konferansı dahilinde "II.Uluslararası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön Veren Türk Büyükleri Sempozyumu" bildiri kitapçığındaki "Türk Resminde Gelenekselle Doğrudan Bağlar ve Bir Sergi Örneği", 145-154 pp., Köstence, Romanya, Ekim 2011

B5. Y. GÖKDAŞ, I.Uluslararası Sanat Sempozyumu konferansı dahilinde "I.Uluslararası Sanat Sempozyumu, Resim Çalıştay ve Sergisi" bildiri kitapçığındaki "Doğu'nun Batı Etkileşimi ve Osman Hamdi", 81-87 pp., Odessa, Ukrayna, Mayıs 2011

B6. Y. GÖKDAŞ, II.Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu konferansı dahilinde "II.Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu" bildiri kitapçığındaki "Görsel Sanatların Kalkınmadaki Rolü", 542-547 pp., Ağrı, Türkiye, Ekim 2008

C. Yazılan uluslararası kitaplar veya kitaplarda bölümler :

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :

D1. Y.GÖKDAŞ, "Türkiye'de Geleneğin Reddi ve Ortaya Çıkan Estetik Sorunlar", Ekev Akademi Dergisi (ISI) , 187-197 pp., 2012 , DOI: 1301-6229

D3. Y.Gökdaş, "Türk Resminin Oluşumunda Batılılaşma Dönemi Eğitim Kurumlarının Rolü (Sanayi-i Nafise'nin Kurulmasına Kadar)", Ekev Akademi Dergisi (ISI) , 223-235 pp., 2011 , DOI: 1301-6229

D4. Y.Gökdaş, "Sınıf Öğretmenliği Bölüm Öğrencilerinin Resim-iş Eğitimi Dersi Sonrası Resme İlişkin Tutumlarının İncelenmesi", Güzel Sanatlar enstitüsü Dergisi (ISI) , 93-106 pp., 2009 , DOI: 1300-9206

D6. Y.Gökdaş, "Siyahkalem Minyatürlerinde Gündelik Yaşamın Bir Ögesi Olarak At Tasvirleri 2153-(38a,84a,113a,118b)", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ISI) , 143-156 pp., 2008 , DOI: 1304-4990

D7. Y.Gökdaş, "Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı, 2153-b Sayfasında, Mehmed Siyahkalem'e Ait At Tasvirlerinin Desen Özellikleri Açısından İncelenmesi", A.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (ISI) , 113-116 pp., 2007 , DOI: 1302-2938

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

F. Diğer yayınlar :

ULUSLAR ARASI RESİM ÇALIŞTAYI SERGİLERİ

F1. Y.Gökdaş, 2012 - I. Uluslar arası Kitap Sanatları Ebru Çalıştayı Sergisi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Antalya/ TÜRKİYE

F2. Y.Gökdaş, 2011 - 1. Uluslar arası Odessa Resim Çalıştayı Sergisi - Odessa/ UKRAYNA

F3. Y.Gökdaş, 2010 - 1. Uluslar arası Erzurum Resim Çalıştayı Sergisi - Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Erzurum / TÜRKİYE

ULUSLAR ARASI SEMPOZYUM SERGİLERİ

F4. Y. Gökdaş, 2012 - 1. Uluslar arası Kitap Sanatları Sempozyumu Sergisi - Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Antalya /TÜRKİYE

F5. Y.Gökdaş,2011 - Uluslar arası Türkiye Avusturya İlişkileri Sempozyumu Sergisi - Salzburg /AVUSTURYA

F6. Y.Gökdaş,2011 2. Uluslar arası Ahmet Yesevi'den Günümüze İnsanlığa Yön veren Türk Büyükleri Sempozyumu Sergisi - Köstence / ROMANYA

F7. Y.Gökdaş, 2011 - 1. Uluslar arası Sanat Sempozyumu Sergisi - Ankara/ TÜRKİYE

F8. Y.Gökdaş, 2011 - 1. Uluslar arası Güzel Sanatlar Sempozyumu Sergisi - Konya /TÜRKİYE

F9. Y.Gökdaş, 2008 - 2. Uluslar arası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu Sergisi , Ağrı /TÜRKİYE

ULUSLAR ARASI GRUP SERGİLERİ

F10.Y.Gökdaş, 2012 - III. Uluslar arası Türk Şöleni Resim Sergisi - Erzurum / TÜRKİYE

F11. Y.Gökdaş, 2011 - I. Uluslar arası Türk İslam Sanatları Sergisi, Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Antalya/TÜRKİYE

F12. Y.Gökdaş, 2009 - II. Uluslar arası Türk Şöleni Resim Sergisi / Erzurum / TÜRKİYE

F13. Y.Gökdaş, 2007 - I. Uluslar arası Türk Şöleni Resim Sergisi - Erzurum / TÜRKİYE

F14. Y.Gökdaş, 2003 - Uluslar arası 6. Türk Dünyası Resim Sergisi - Bursa / TÜRKİYE

ULUSAL GRUP SERGİLERİ

F15. Y.Gökdaş, 2011 - Grup Sergisi - "İzler/ İzlenimler", Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi öncülüğünde - Ankara /TÜRKİYE

F16. Y.Gökdaş, 2011 - Grup Sergisi - "Düşler/Düşünceler", Gazi Üniversitesi , Güzel Sanatlar Fakültesi öncülüğünde / Ankara /TÜRKİYE

F17. Y.Gökdaş, 2010 - Karma Sergi, İstanbul 2010 / İstanbul / TÜRKİYE

KİŞİSEL SERGİLER

F18. Y.Gökdaş, 2012 - "Ortak değerler I: Ay-Yıldız ", Arazi Üzerine Düzenleme, Oltu - Erzurum / TÜRKİYE

F19. Y.Gökdaş, 2012 - "Ortak değerler II: 1914 Kafkas Cephesi Anıtı ", Arazi Üzerine Düzenleme, Horum Köyü, Horasan- Erzurum / TÜRKİYE

F20. Y.Gökdaş, 2012 - "Ortak değerler III: Zivin Şehitler Anıtı", Arazi Üzerine Düzenleme, Zivin, Sarıkamış - Kars / TÜRKİYE

F21. Y.Gökdaş, 2010 - "Mavi- Beyaz" -Cadde Üzerine Sanatsal Düzenleme, Adnan Menderes Caddesi, Erzurum /TÜRKİYE

F22. Y.Gökdaş, 2010 - "Yenilenen Gelenek" - Tarihi Medrese İçine Sanatsal Düzenleme & Alan Kurgu, Çifte Minareli Medrese, Erzurum /TÜRKİYE

F23. Y.Gökdaş, 2006 - " Atatürk ve Erzurum", Atatürk Evi Sergi Salonu - Erzurum / TÜRKİYE

F24. Y.Gökdaş, 2006 - "Doğu 3" -Mavi Salon Galeri, Ağrı / TÜRKİYE

F25. Y.Gökdaş, 2005 - "Doğu 2" -Doğubayazıt Kültür Merkezi, Ağrı / TÜRKİYE

F26. Y.Gökdaş, 2004 - "Doğu 1" -Doğubayazıt Kültür Merkezi, Ağrı / TÜRKİYE

F27. Y.Gökdaş, 2003 - "Postmodern Sanat Bağlamında Modernizmin Eleştirisi", Performans - Erzurum / TÜRKİYE

F28. Y.Gökdaş, 2002 - "K'& III Yorum" - Devlet Güzel Sanatlar Galerisi - Erzurum / TÜRKİYE

F29. Y.Gökdaş, 2002 - " Modern Sanat Bağlamında İletişimsizlik ve Çöp Ev", Performans - Erzurum / TÜRKİYE

F30. Y.Gökdaş, 2001 - "Kimliğimi Kaybettim Hükümsüzdür", Billboard -Cumhuriyet Caddesi, Erzurum /TÜRKİYE

F31. Y.Gökdaş, 1997 - Kişisel Sergi - "İçsellikler" - DGS Galerisi, Erzurum/TÜRKİYE

SILANIN ŞAVKI

(Gurbette Tüten Baba Ocağımız)

Burhanettin KETECİ

*“Senden ayrı gurbet elde yıllardır,
Hasretini çekip durdum Erzurum.
Bir damla suyunda bin şifa vardır,
Ana yurdum, baba yurdum Erzurum”
Halide Nusret ZORLUTUNA*

Yakın akrabalarımızla hasret gidermek, biraz da gezip eğlenmek için gittiğimiz Hasankale, Ilıca, Çöğender, Ağcalar gibi kasaba ve köyler mi çocukluğumun gurbetiydi anlamıyordum, bilmiyordum... İlkokuldan Üniversiteyi bitirinceye kadar geçen talebelik yıllarım ve kırk iki yıllık meslek hayatım süresince Erzurum'dan ayrı bulunduğum, gurbeti iliklerime kadar yaşadığım yerlerde hep Erzurumluları aradım; bulduğum zaman da Refik Halit Karay'ın (Eskici) hikâyesinde ki küçük Hasan ile Eskicinin heyecanını yaşadığımı anlayacaktım zaman içinde. Anlayabilmiş miydim, gurbetin ve hasretin ne olduğunu öğrenebilmiş miydim?

Eğitim veya başka sebeplerden Erzurum'dan ayrılanın hayatındaki bilinmezlerini ve "Sıla" - "Gurbet" çemberinin heyecanını pek çoğunuz iliklerinize kadar hissetmiş ve yaşamışsınızdır mutlaka. Radyolardan dinlediğimiz "Gurbet elde bir hal geldi başıma" türküsüne veya "Gurbet elde her akşam / Battı bağımda güneş" şarkısına hangimiz eşlik etmemiş veya mırıldanmamışızdır. Gelin şimdi göz pınarlarımızdan süzülen yaşları, binlerce hatırayı saklayan o sınımsız yaşları silip; gurbetteki tü-

ten baba ocaklarımızdan; hangi merhalelerden geçip günümüze ulaştıklarından ve bugünle- rinden bahsedelim. Hem hatıralarımızı tazeleyelim, hem de emeği geçenleri, içlerinden ebedî âmele edenleri hür-

met, minnet, rahmet ve Fatihalarımızla yâdederek vefa borcumuzu ödemeye gayret edelim.

GURBET YOLU: (GÖÇLER YOLA DİZİLDİ)

Bazı kaynaklar 20.yüzyılın başlarında Erzurum'un nüfusunun yüz bin civarında olduğunu gösteriyor. Ancak asrın ilk yıllarıyla başlayan Trablusgarp, Balkan, Yunan, 1.Cihan ve ardından zaferimiz ile noktalanan İstiklal Harplerindeki şehitler ve ağır yaralı gazilerle büyük kayıplar veren şehir, çoğunluğunu kadınların, çocukların ve yaşlıların teşkil ettiği on beş - yirmi binlik bir yer haline gelmişti. 93 Harbi, (1877-78) yaklaşan son Rus işgali ve Ermeni Mezâlimi (1916-1918) sebebiyle şehirden göç edenlerde (bir kısmı daha sonra dönmüştür) nüfus azalmasının bir başka sebebiydi.

Şehir yavaş yavaş toparlanmaya, eğitim öğretim faaliyetleri de canlanmaya başlıyordu. Ankara ve İstanbul gibi illere giden yüksek tahsil talebeleri ve ticaret erbabının gurbette "Sıla" hasretini söndürecek bazı çalışmalar yapmak ihtiyacı Erzurum ateşini körüklüyordu.

Cumhuriyetimizin 10.nuncu yıl kutlamaları çerçevesinde, Ankara'da Erzurum Kurtuluş Gecesi'nde kutlama çalışmaları başlar ve Ankara'da bulunan, siyaset, bürokrat, talebe, tüccar, tacir erbabı Erzurumlular, Erzurum Belediye Başkanı Durak Bey'den (Sakarya) Dadaş topluluğunun Ankara'ya getirilmesini, Erzurum Barları'nın sergilenmesini böylece "Sıla" hasretinin giderilmesini rica ederler. Durak Bey isteği yerine getirir ve Abacı İsak, Kunduracı Efendi (Vahap Türkkal), At Canbazı Tayyar (Bolçay), Öznülü Efendi ve Zurnacı Ramiz Baba Ankara'ya giderler. Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum; ekiple davulcu yok. Ankara'dan bulunur derler, lâkin ne mümkün, bando takımından bir asker davul çalar(!) ve ilk gün "zurna çok gürültü eder" diye klarinet ile barlar tutulur. Acemi davulcu ve klarinet iyi netice vermez ve ikinci gece zurna ile barlar tamamlanır.(1) Rahmetle andığımız dadaşların barlarımızı Erzurum dışında sergileyen ilk ekip olarak gönül tah-tımızdaki yerleri bakidir.

Ekip Ankara'da gösterisini yaptıktan sonra Erzurumlular tarafından İstanbul'a davet edilir. İstanbul'da nerede ve hangi vesile ile bar tuttuklarını bilmiyoruz ama, İstanbul'daki hemşerilerimizle Dadaş kıyafetleri ile çekilen bir fotoğraf bizde mutlaka bir gösteri yaptıkları kanaatini pekiştiriyor. Eminönü Halkevinde belki Taksim Belediye Gazinosu'nda belki de başka bir mekânda. Nur içinde yatsınlar.

1- Abacı İshak Bey, 2- Ramis Baba,
3- Öznülü Efendi, 4- Vahap Tükkal (Efendi),
5- Tayyar Bolçay

Ankara "Başşehir" olmanın imtiyazıyla "Kurtuluş Geceleri" düzenleyip Bar ekibini Erzurum'dan getirirken; Ankara'dakinden daha fazla Erzurumlu'nun yaşadığı İstanbul'da ne oluyor, neler yapılıyordu?

Yıldız'da okuyan (şimdiki Yıldız Teknik Üniversitesi) ve Erzurum hasreti ile kavru lan Hulki Taftalı Amcamız (D.T 1921) bakalım o günleri nasıl anlatıyor:

"Ben ve benim gibi Erzurum'u özleyen arkadaşlarım Celal Enkavi ve Sakıp Hatunoğlu ile beraber Eminönü Halkevi'ne gider, Tarık Zafer Tunaya başkan, o zaman; sohbetlere ve muhabbetlere katılırdık. Öyle gün gelirdi ki hafta sonunu zor beklerdik. Yine bir gün Dr. Şerif Beyin oğlu Ziya Soylu dedi ki; Erzurum'un kurtuluş kutlamalarını nasıl yapacaksınız? Hepimiz gönüllü olduk ve 12 Mart'ta Eminönü Halkevi'nde çok güzel bir "Başak Gecesi" yaptık. O zamanlar Kurtuluş Gecesi ifadesi yoktu, bu tür gecelere Başak Gecesi denirdi." (2) "Başak Gecesi"nde Hulki Tafta'lının da yer aldığı Erzurum Bar Ekibinin gösterisi büyük bir heyecan ile seyrediliyor, gözyaşları ve alkışlarla dadaşlara eşlik ediliyordu.

CEMİYETLER KURULUYOR:

Zaman zaman farklı mekânlarda bir araya gelen Erzurumluların, özellikle öğrencileri daimi bir adreste toplamak ve diğer hemşehriler ile irtibat sağlamak için İstanbul'da Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu'nu gayret ve himmeti ile (Ord.Prof.Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, D.Erzurum 1901 - Ö.İstanbul 16.11.1974) "Erzurumlular Cemiyeti" kurulur, başkanlığına da Z.F. Fındıkoğlu getirilir. Fatih'deki yurttan önce, Beyazıt'ta altı kahvehane, üstü yurt olan ve belediyeye ait bir yer, sonradan satılincaya kadar hem Erzurumlular Cemiyeti'ne hem de öğrencilere ait bir merkez durumundadır.

Bir çok faaliyet cemiyet ve yurt işbirliğiyle senelerce devam eder. Başak Gecesi adı altında kurtuluş şenlikleri yapılır ayrıca Başak adlı bir dergi çıkarılır. "Herfene" günleri de çeşitli vesilelerle yapılan eğlence faaliyetlerinden biridir. Gülhane Parkı'nın ana girişinde sol taraftaki binalardan birinde (veya bir odasında) dernek faaliyetleri yürütülür; Başak Dergisi'de burada hazırlanırdı.

Sonraki yıllarda adı "Erzurumlular Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti" olarak değiştirilen cemiyette Z.F. Fındıkoğlu hocamızdan sonra Reşat Aksoy, Cevat Ulubaş, Cemil Topalak, Ahmet Mustafaoğlu, Yaşar Elmalı, Sadrettin Uluşu, Mustafa Yıldız, Hüsnü Alsunğur gibi Erzurumlular bu cemiyetin başkanlığını yapmışlar veya yönetiminde bulunmuşlar. Hayatta olan asırlık dadaşlarla sağlık konuları dolayısıyla görüşme imkânı bulamadım.(Sadrettin Uluşu, Hüsnü Alsunğur)

Cevat Ulubaş hakkında oğlu Ahmet Seçkin ve torunu Ali Cevat Bey'den bilgi alabildim. "1962 - 1969 seneleri arasında Erzurumlular Cemiyeti Başkanlığı vazifesini yürüten Cevat Ulubaş Bey (1925-1979) Erzurumluları bir araya getirecek organizasyonların yanında, Fatih' de bulunan Erzurum Talebe Yurdu için maddi kaynak oluşturulmasında da yardımcı olmuştur." Bu bilgileri benimle paylaşan Ahmet ve Ali Cevat Ulubaş ve ayrıca; Yurtlar ve Cemiyetler hakkında benimle tafsılatlı bilgilerini paylaşan Kadir, Besim ve Rasim Cinisli Beyefendilere de teşekkür ediyorum.

Hazır yeri gelmişken, cemiyete sunulan bir imkânı da hatırlatmadan geçemeyeceğim. Dr. Fahri Atabey'in (1913 - 1994) İstanbul Belediye Başkanı olduğu dönemde (1968 - 1973) karşılıklı samimiyet ve dostluklar vesilesiyle "Erzurumlular Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti"ne Vatan Caddesi üzerinde (Şimdiki İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu yer) on dönümlük bir arsanın bilâ ücret tahsisi yapılmış. Ancak zamanında yapılamayan işlemler sebebi ile değerlendirilemeyen arsa Belediyeye iade edilmiş veya tahsisi iptal etmiş. Böylece sunulan bu büyük imkân hebâ edilmiş. Yazık olmuş. (Bu konu ile ilgili olarak aksini de düşünüp bilgi paylaşmak isteyenlere peşinen memnuniyetimi ifade ediyor ve teşekkür ediyorum. B.K.)

50'li yılların başlangıcında Ankara ve İstanbul'da Erzurum İl Özel İdaresi'nin öncülüğünde Erzurum Talebe Yurtları hazırlıkları başlar ve kısa sürede tamamlanır. Ankara Cebeci'de, İstanbul Fatih' de faaliyete geçen yurtlar (1951-1952) maksada uygun hizmetleri ile, ayrıca sıladan gezmeye gelenlerinde uğrak ve buluşma noktasıdır. Artık "Sıla'nın Şavkı" ruhları ve gönülleri aydınlatmaya buralardan devam ediyordu. Cemiyetlerle beraber yürütülen bar ve müzik çalışmaları, diğer kültür ve sanat faaliyetleri, düzenlenen Herefeneler ve her yıl Mayıs ayının son Pazar günü Küçük Çamlıca' da yapılan Erzurum Günleri, tabii Kurtuluş Şenlikleri'nin yaşattığı mutluluk anlatılamayacak güzellikleri yaşıyordu. Yurtlar ve Dernekler Erzurumluların hayatında farklı bir yere sahiptiler. Özel İdarelerin mülküyetinde olan Yurtlar Erzurumluların vazgeçilmezlerinden biriydi.

Bu arada yurtlarla alakalı tatlı "Şehir Efsaneleri" de anlatılıyordu. İlk yurt hayatımı lise son sınıfta yaşadığım Ankara'daki yurt için anlatılan ne güzel bir hikâyedir o yurt sakinleri için. Yurdun yapılmasında hizmetleri inkâr edilmemesi gereken, Yurt Başkanlığı' da yapan Erzurum Milletvekilleri Sabri Erduman, Mustafa Zeren ve diğerlerini rahmet ile anarak kısaca o Şehir Efsanesini kısaca hatırlayalım: Yurt bitmiş, her şey hazır, açılışı yapılacak ama bir noksan var. Yurdun "bayrak direği" yok. Çare; bitişindeki inşaattan (muhtemelen hastane) temin edilecektir. Gece vakti Sabri Erduman Amcamız bazı öğrencilerle inşaattan aldıkları (!) demir Bayrak direğini yurdun önüne dikerler. Ta ki o direk yıllar sonra yurdun satılmasına (hem de hastahaneye) kadar Arif Nihat Asya'nın şiirindeki gibi rüzgâr bekleyen şanlı Türk Bayrağımızı dalgalandırır.. Yurda girişimizde başımızı kaldırıp Bayrağımızı selamlar ve dudaklarımızda oluşan tebessüm ile o macerayı hatırlardık. Direğin izinsiz(!) olarak alınması karakola intikal ediyor, faili milletvekili. Helalleşilmiş ve iş tatlıya bağlanmış. Hatırlanmaz mı?

Büyüyen ve nüfusu hızla artan İstanbul'da Anadolu Yakası ve özellikle Kadıköy'de yaşayan Erzurumluların da sayıları çoğalmaya başlamıştı ve Avrupa yakasındaki Cemiyet yavaş yavaş yerini Kadıköy'e terk etmeye hazırlanıyordu.

Kadıköy'de hız kazanan çalışmalar neticesini veriyor; 1974 yılında "Erzurumlular Derneği" kuruluyordu. Yıllardır devam edilen Diyarbakırlıların kahvehanesindeki asma kat Dernek Merkezi olarak seçilmişti. Artık hemen hemen bütün Erzurumluların uğrak ve devamlı bir yeri vardı. Akşam üzerleri ve bilhassa hafta sonları o büyük mekânda yer bulmak tatlı bir sıkıntı yaşıyordu. Muhtar Dursunoğlu, Ahmet Hulusi Seven, İhsan Ertugay, İhsan Taffalı, Cafer Sadık Oltuluğil, Burhan ve Bahattin Merdal kardeşler, Mehmed Sırrı Günay.... gibi. "Ak Saçlı" büyüklerimizin de devam ettiği, tecrübelerini ve hatıralarını aktardığı sohbetlerin ise tadına doymuyordu. Kurtuluş Şenlikleri, Küçük Çamlıca'daki Erzurum Günleri, Herif Herife (!) toplantıları ile canlılık hız kesmeden devam ediyordu. Ak saçlılarla genç nesil arasında faaliyetler konusunda oluşan tatlı rekabet ayrı bir üslub lezzeti taşıyordu. Zaman zaman anlatılan hatıralar tebessümle ama hüzünle dinleniyordu.

60'lı yılların sonlarına doğru başlayan öğrenci hareketlerinin, 70'li yıllarda hızla artması, siyasetin ısınması, farklı dünya görüşleri ve ideolojik kavgalar toplumda sert kırılmalara sebep olurken yeni arayışlara da zemin hazırlıyordu. Hadiseler yurtları bile ayırışma noktasına, hatta bazı yurtları "Üs" haline getiriyordu. (Resmi, özel bütün yurtlar) Hafızalarda binlerce hatıraları yaşanan Şehir Yurtları da diğer

yurtlar gibi güzel günlerine isteksizce “veda” etmeye hazırlanıyordu. Nasıl vedalaşılacağı şimdilik meçhuldü ***

70’li yılların sonları 1980’nin ilk aylarında artmaya başlayan anarşi, terör, kutuplaşmalar, iyice gerilen siyaset, “olgunlaşması” (tırnak içindeki ifade darbeci komutanlara aittir) beklenen anlayış ile günde ortalama 15-20 cana kıyılmakta fakat, ülkede daha önceden ilan edilmiş olan sıkı yönetim yetkilerini (hükümetin verdiği yetkiler dahil) kullanamıyor veya kullanmıyordu. (O günlere ait hatıralar, gazeteler ve T.B.M.M tutanakları v.s.) Ürküten sahneler nihayet (olgunlaşma tamamlanınca!) 12 Eylül 1980 günü Askeri Darbe ile bitirilmek isteniyordu ve yönetime el konuluyordu. Artık darbe hukuku hakimdi; yıldırım hızı ile verilen kararlar ve getirilen yasaklardan yurtlar ve dernekler de nasibini alıyor ve kapatılıyorlardı. “Meçhul” *** aşikâr olmuştu. Faaliyetlerine son verilip kapatılan siyasi partilerden yurt ve derneklere kadar kuruluşların menkul ve gayrimenkullerine de el konuluyordu. (bazıları hariç)

.....

7 Kasım 1982 günü yapılan oylamada kabul edilen yeni Anayasa ile siyasi partilerin kuruluşuna izin veriliyor veya verilmiyordu. Yavaş yavaş sivil hayatta görülen canlanma ve benzeri çalışmalarla ülkede normale dönüş başlamıştı. 6 Kasım 1983 günü milletvekili seçimlerinin yapılmasıyla da siyasi hayatta ayrı bir heyecan yaşanıyor, yaşatılıyordu. Sivil hayatta kavuşabilmenin heyecanı dernekler ve cemiyetlerde de hissediliyor yeniden kuruluş çalışmaları hız kazanıyordu. Benzer çalışmalar Erzurumluların uzun bir süredir yeni bir buluşma noktası olan Rıhtım Caddesi, Reşit Efendi Sok/ Kadıköy’de işletmeciliğini hemşehrilerimizin (Cemal Yungul) yaptığı Marmara Cafe’ydi. Burada yapılan heyecan yüklü sohbetler ve fikir alışverişleri neticesinde hazırlıklar tamamlanıyor ve 1983 yılında Erzurumlular Derneği kuruluyor ve başkanlığına da İbrahim Ethem Seven getiriliyordu. Erzurum ve Erzurumluluk heyecanı coşku ile devam ederken dernek için yer aranır ve aynı sokakta bir daire kiralanır. Yönetim, çalışmalarını burada sürdürürken, lokal ihtiyacı Marmara Cafe’de giderilmektedir.

Yıllar akıp gidiyor, darbenin yaraları yavaş yavaş iyileşiyor, günlük hayat eski canlılığına kavuşurken dernek ve cemiyetlerden farklı olarak vakıf çalışmaları da hız kazanıyordu. Hemen her çeşidine rastladığımız vakıfların asıl amacı dışında faaliyet gösterenleri de oluyordu ne yazık ki. Uzmanların tesbitiyle bir “Vakıf Medeniyeti” olarak da bilinen Osmanlı İmparatorluğu’nda vakıfların kuruluş gayelerinden bir ikisini yerli gelmiş iken hatırlayalım. Mesela:

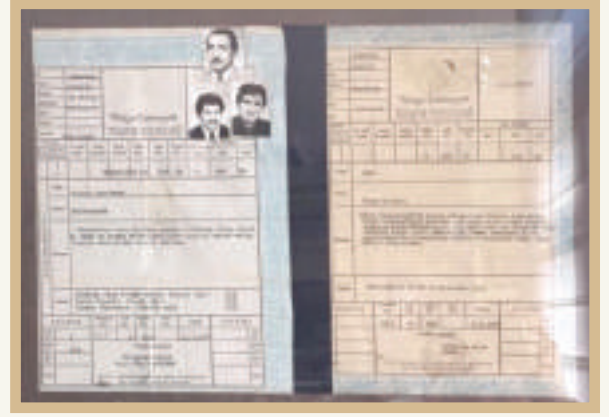
Devletin kuruluş yıllarında fethedilen topraklara Türklerin yerleşmesini ve buraların Türkleşmesini sağlamıştır;

Şehir, kasaba ve köylerin büyümesinde, bayındır hale getirilmesinde büyük rol oynamıştır;

Bütün eğitim ve sağlık kuruluşlarının maddi ihtiyaçlarını sağlamıştır;

Şehirlerin ticari faaliyetlerinin kolaylaşmasında en büyük rolü oynamıştır.....

Konumuz vakıflar olmadığı için, bazı vakıflarla günümüzde ticari merkezler haline gelenlerden vakfımızın farkını kısaca belirtmek istedim. Çünkü vakıf; bir kimsenin malının bir kısmını veya tamamını hayır işine, dini veya iştimai bir hizmete ebediyen tahsis etmesidir ve vakıflar aynı zamanda karşılıksız hizmet etme yerleridir. Unutmayalım.

VAKFIMIZ (Baba Ocağımız)

Erzurumlular Derneği faaliyetlerini hız kesmeden sürdürürken, vakıf kurma düşünceleri de yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştı. Öncelikle bir yer bulunmalıydı Kadıköy’de. Uzun aramalardan sonra Rıhtım Caddesi, Nemlizâde Sokak, 13 numaralı bina uygun bulunmuştu. Yapılan pazarlıklar sonrasında Moda’da ikamet eden gayrimüslim vatandaşlarımızın 2.derece tarihi eser olan 3 katlı evin 50 milyon TL karşılığında pazarlığı yapılmıştı. Günün şartlarında (1987) büyük bir meblağdı ve kısa sürede temin edilmeliydi. Ama nasıl? Hummalı ve hızlı çalışmalarla Suadiye Otel’inde bir Erzurum Gecesi düzenlenir. Barlarıyla, türkülerıyla Erzurum’a, Erzurumluya yakışan gecede hamiyetperver Erzurumluların ve Erzurum sevdalısı dostların destekleriyle 80 milyon TL gibi büyük bir miktar bağış toplanır. Onlara şükranlarımızı sunuyoruz. Artık binanın mülkiyetini alabiliriz. Kısa sürede işlemler hızla tamamlanır 12 Şubat 1987 günü mülkümüzün tapu senedini alıyoruz. Herhangi bir menfi durumla karşılaşmamak (12 Eylül 1980 darbesi gibi) için tapu İbrahim Ethem Seven, İlhami Özyuvalı, Cemal Yungul

adına tescil edilir. (Vakıf resmen kurulduktan sonra aynı kişiler tarafından mahkeme kararı ile bilaücret vakfa bağış yapılır ve bağış sonrası tapu vakıf adına tescil edilir. 06.12.1989)

Sıra ihtiyaca ve günün şartlarına göre binada düşü-

nülen değişikliklere gelmiştir. Fakat ikinci derece tarihi eser olması işleri zorlaştırıyordu. O yıllarda İ.B.B Başkanı Sn. Bedrettin Dalan'ın çabaları ile Anıtlar Kurulu'ndan aslına uygun şekilde yapıma izni çıkarılır. Hiç zaman kaybedilmeden bina yıkılır, Erzurum Milletvekilleri, Mülki ve İdari Amirler, Bürokratlar ve heyecan yüklü hemşehrilerimizin katılımıyla büyük bir topluluk tarafından temel atma töreni gerçekleştirilir.

Çok hızlı bir şekilde devam eden inşaat kısa sürede tamamlanır düzenlemeler ve tefriş işleri yapılır. Bu arada vakıf kuruluş çalışmaları neticelenmiş adı "İstanbul Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı" olarak tescil edilmiş; Kurucular Kurulu kararı ile İ.Ethem Seven Kurucu Başkan seçilmiştir. (Vakfın resmi senedi yıllar içinde ihtiyaca göre yapılan değişikliklerle son halini alacaktır. 2013) Heyecanla beklenen vakfın açılış töreni de çok yüksek heyecanların, duygu dolu anların çok yoğun olarak yaşandığı, gözyaşlarının sel olup aktığı, duaların arşıâlâya yükseldiği sahnelerle gerçekleştiriliyordu. Bu konularda bilgilerinden istifade ettiğim Vakıf Müdürü ve aynı zamanda Kurucular Kurulu Üyesi de olan Cemal Yungul Bey'e de ayrıca teşekkür ediyorum.

SILANIN ŞAVKI

Herkeste büyük bir mutluluk ve huzur vardı. Yıllar sonra bizim olan bir tesise kavuşmuş, bodrum katları ile birlikte farklı çalışmalar yapacağımız büyük bir mülkümüz olmuştu. Artık "Silanın Şavkını" yanıtabilirdik.

Yıllar yılları kovalıyor hizmet aşkı ile yanıp tutuşan gönüller ellerinden gelenin fazlasını gerçekleştirebilmek için var güçleri ile çalışıyorlardı. Sosyal ve

kültürel faaliyetler artan bir hızla devam ederken, rutin çalışmalarda aksatılmadan yürütülüyordu. Geleneklerin yaşandığı, yaşatıldığı yuvamız artık İstanbul'da yaşayan Erzurumluların vazgeçilmeziydi. Erzurum'dan gezmek veya iş için gelen hemşehrilerimiz de mutlaka vakfımızı ziyaret ediyor, hasret kaldığımız sızamızdan ılık rüzgarlar estiriyorlardı. Canlı tutulmaya azami gayret edilen Erzurumluluk şuuru büyük heyecanları beraberinde taşıırken zamanda hükmünü yürütüyor, yönetim kademelerinde değişiklikler yapıyordu. Yapılan kongrelerde yönetimler değişiyor ama hizmet aşkı aynı hızla devam ediyordu. Bu vesileyle; Vakıf Başkanlarımız, İ.Ethem Seven, Metin Üğdül, Mete Kılıç, Gani Hamutçu, A.Hadi Atalar, Mehmet Seven ve yönetimlerini rahmet ve hürmet dileklerle anıyorum.

Sayısı iyice artan Erzurumluların talepleri doğrultusunda yeni vakıflar ve dernekler kuruluyor, hizmet heyecanı eksilmeden devam ediyordu. Maltepe, Beyoğlu ve Kartal Vakıfları; Pendik, Avrupa Yakası Erzurumlular Dernekleri bunlardan bazılarıydı. Bugün itibarıyla kasaba ve köy dernekleriyle birlikte sayısı yüzleri bulan vakıf ve dernekleri bir araya getirebilme, koordinasyonunu sağlama şartlarını düşünmek ve yeniden gözden geçirmekte fayda var kanaatindeyim.

Çıkarılan dergiler, yapılan sayısız sempozyum ve konferanslar, anma merasimleri, sohbet toplantıları, televizyon programları, elbette ki Kurtuluş Şenlikleri ve diğer faaliyetlerle yaklaşık otuz yaşında bir "Serdengeçti" olan vakfımızın bugünlerini İstanbul Erzurumlular Kültür ve Dayanışma Vakfı Başkanı

A.Hadi Atalar kısaca şöyle anlatıyor:

"Yıllar süren fedakarlığın, azmin, gayretin ve çalışmanın sayesinde kurulan vakfımıza bu güne kadar hizmet eden bütün başkan ve yönetimlerinin gayesi Erzurum'u yaşamak, yaşatmak, mahalli kültürümüzü yeni nesillere özellikle İstanbul'da doğup büyüyen gençlere aktarmak ve onları geleceğe hazırlamaktır.Vakfa hizmeti Hakk'a hizmet olarak bilen bir gelenekten geliyorum. Bu anlayışla icap eden ne ise mutlaka yapılmalı ve Baba Ocağımızın ateşi şimdiye kadar olduğu gibi yanmalı ve devam ettirilmelidir. Bu vesile ile bir dizi çalışmalar içindeyiz. Yönetim olarak ilk hedeflerimizden biri sosyal ve kültürel çalışmaları artan hızla devam ettirmek, her ay iki faaliyetle hemşehrilerimize sunmak istiyoruz. Lokalimizi sıradan bir kahvehane görünümünden kurtarıp, "Kıraathane" konumuna da getirme düşüncemiz var. Vakıfları bir arada toplamak mevzuata uygun değil. Ancak koordinasyon çalışmaları hızla neticelendirilip farklı bir "çatı" oluşturup hüzünlü gurbet hayatını, sevinç içinde yaşanan gurbete dönüştürebiliriz. Gayretimiz bu yöndedir. Olmazsa olmazlarımızdan biri, hatta öncelikli olanı "Burs" konusudur. Yıllardır binbir fedakarlıklarla yürütülen "Burs" geleneğimiz 2017-2018 eğitim-öğretim yılında 230 öğrenciye ulaşmış bulunmaktadır. Şimdilik sadece üniversite öğrencileri için verdiğimiz bursları, yardımsever hemşehrilerimizin sayesinde çoğaltmak arzusundayız. Birde şunu hatırlatmak istiyorum; biz Erzurum'a ve Erzurumluya hizmet aşkı ile doluyuz. Vakfımızın kapıları bütün hemşehrilerimize açık. Buyurun gelin, hasret giderelim, bir olalım, birlikte olalım."

Düşüncelerin gerçekleşmesi dileğiyle Vakıf Başkanı Sn. A.Hadi Atalar'a çok teşekkür ediyor, Ağlayanı bahtiyar şehir İstanbul'u ve Vakfımızı ziyaret edecek olan Erzurumlulardan, bizlere biraz "Erzurum" getirmelerini rica ederek yazıyı noktalıyorum.

O çay ağır akar, yorgun mu bilmem,
Mehtabı hasta mı , solgun mu bilmem,
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem,
Yüce dağ başında siyah tül vardır.

Rıza Tevfik BÖLÜKBAŞI

Yüce dağ başlarında ak tülleriniz eksik olmasın aziz Erzurumlular...

Kaynak

Sebahattin Bulut, Kuşaktan Kuşağa Erzurum Folkloru
Neslihan Arzu Keteci, Beyazşehir Palandöken Dergisi - Sayı 4
Erzurum dışındaki dernek, cemiyet ve vakıflarla ilgili bilgi, belge paylaşmak ,isteyenler 0 532 224 19 68 numaralı telefona bilgi verirlerse mutlu oluruz.

**“ERZURUM
YAYLASINI
YALNIZ TÜRKÜLERİNDEN
TANIYORUM...”**

NAZIM HİKMET

Erdal GÜZEL

Taşıdığı fikirler yüzünden ömrünün en güzel 13 yılını hapisane köşelerinde geçiren ve çok sevdiği ülkesinde değeri bilinmeyen Nâzım Hikmet Türkçenin en büyük şairlerinden biridir.

Uluslararası bir üne sahip olan Nâzım Hikmet'in kendi ülkesinde anlaşılammaması ve çeşitli bahanelerle hapisanelerde tutulması baskıcı ve otoriter bir yönetim anlayışının utanç verici uygulamasıdır.

Bursa, İstanbul, Çankırı ve Ankara hapisanelerinde uzun yıllar yatan Nâzım'ın mahpusluk hayatına ait çok sayıda hatırası bulunmaktadır.

Komünist yaftasından dolayı mahpusların uzak durduğu Nâzım, her türlü olumsuz şartlara rağmen bulunduğu ortamı etkilemeyi bilmiş, özellikle uzun süre yattığı Bursa Cezaevini bir okula, atölyeye çevirmiş, İbrahim Balaban gibi bir ressamı ve Orhan Kemal gibi ünlü bir yazarı sanat ve edebiyat dünyasına kazandırmıştır.

Kendi ülkesinde vatan haini muamelesi yapılan Nazım Hikmet'in yurt dışında özellikle de Sovyet Rusya'nın esareti altında bulunan Türk Dünyasının da en büyük milli şair olarak bilinmesi izahı güç bir çelişkidir. Vatandaşlıktan çıkartılan Nazım Hikmet'in yıllar sonra tekrar vatandaşlığa kabul edilmesi bu çelişkinin somut bir göstergesidir.

Bursa Cezaevindeyken teftişe gelen bir müfettişin Nâzım ile arasında geçen konuşma o günlerden bu güne gelinen nokta açısından Nâzım'ı haklı çıkaran güzel bir hatıradır.

Müfettiş, Nâzımı makamına çağırıp, alaycı bir tavırla "Nazım Hikmet sen misin?" der ve ona küçümseyici bir şekilde bakar, ayakta bekletir. Bu durumu hazmedemeyen Nazım "Ömer Hayyam'ı tanıyor musunuz? diye sorar. müfettiş "Ömer Hayyam'ı kim tanımaz, elbette ki tanıyorum" diye cevap verince, Nazım: "Ömer Hayyam zamanında İran Hükümdarı kimdi? biliyor musunuz" diye sorar. Müfettiş cevap veremez. Nazım: "Sanatçıyı hatırladınız ama hükümdarı hatırlamadınız. yıllar sonra dünya beni unutmayacak ama sizi ve adalet bakanını asla hatırlamayacak!" der ve arkasını dönüp odadan çıkar.

Zaman, Nâzımı haklı çıkarmış ve yıllar sonra yaşanan bu sahne gerçek olmuştur. Bursa Cezaevi'nde bulunduğu sırada Erzurumlu mahkumlardan Erzurum hakkında bilgi sahibi olan Nâzım'ın şiirlerinde Erzurum'u defalarca gören biri gibi anlatması onun sanatçı sezgisini göstermesi açısından çok anlamlıdır.

Kuvâyi Milliye Destanı isimli eserinde Erzurum'dan ve Erzurumludan övgü ile bahseden Nâzım Hikmet "Erzurum yaylasını türkülerinden tanıyorum" diyerek görmediği Erzurum'u anlatır.

Anadolu da yakılan türkülerin mana derinliklerinde kültür birikimlerinin bir nevi genetik şifreleri gizlidir. Hülâsa türküler ürettiği coğrafyanın kültürel özelliklerini taşıyor ve anlatırlar.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Erzurum türkülerinin son derece zengin olduğu görülmektedir ki Nâzım "Yürek boynun bükür Erzurum türkülerine" diyerek bu konudaki düşüncesini dile getirir ve haklı olarak Erzurum'u türkülerinden tanıdığını ifade ederek Erzurum türkülerinin taşıdığı kültürel zenginliğe vurgu yapar.

Bilindiği üzere Erzurum Milli Mücadele yıllarında adından sıkça bahsedilen illerin başında gelmektedir.

23.Temmuz Erzurum Kongresi ile Bağımsız Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atıldığı, Erzurum, Nâzım'ı etkilemiş, Kuvayı Milliye Destanı'nda bu düşüncelerini çok güzel bir şekilde dile getirmiştir.

"919 Temmuzunun 23'üncü günü
Pek mütevazi bir mektep salonunda
İn'ikad etti Erzurum Kongresi.

**Erzurum'un kışı zorludur balam,
Tandırında tezcek yakar Erzurum,
Buz tutar yigitlerin bıyığı
Ve geceleyn karlı ovada
Kaskatı katılmış donmuş görürsün karanlığı.**

**Erzurum da kavaklar balam,
Erzurum'da kavaklar tane tane,
Kavaklarda tane tane yapraklar.
Ve terden ve toz dumandan ve sinekten geçilmez.
Erzurum'da yaz gelip de bastımydı sıcaklar.**

**Erzurum'un düzdür, topraktır damı.
Erzurum'un güzelleri giyer balam,
İncecik akyünden ehramı.
Yürek boynun büker, balam,
Erzurumlu türkülere.
Halim selimdir Erzurum'un adamı
Ve lâkin dönmesin gözü bir kere !...**

*Erzurum'da on dört gün sürdü kongre:
Orda, mazlum milletlerden bahsedildi
Bütün mazlum milletlerden
Ve emperyalizme karşı dövüşlerinden onların.*

Orda, bir Şürayı Milli'den bahsedildi,

*İradei Milliyeye müstenit bir Şürayı Milli'den
Buna rağmen,*

*"Âsi gelmeyelim" diyenler vardı,
"makamı hilâfet ve saltanata."*

Hatta casuslar vardı içerde.

Buna rağmen,

"bütün aksâmı vatan bir küldür" denildi.

"kabul olunmaz" denildi,

"Manda ve Himaye..."

Buna rağmen,

*İstanbul'da birçok hanımlar, beyler, paşalar,
Türk halkından kesmişlerdi umudu.*

Yağdırıldı telgraflar Erzurum'a:

"Amerikan mandası altına girelim," diye.

"İstiklâl, diyorlardı, şâyani arzu ve tercihtir, amma

Bu gün bu diyorlardı mümkün değil,

Birkaç vilayet, diyorlardı, kalacak elde,

Şu halde, diyorlardı, şu halde,

Memâliki Osmaniye'nin cümlesine şamil

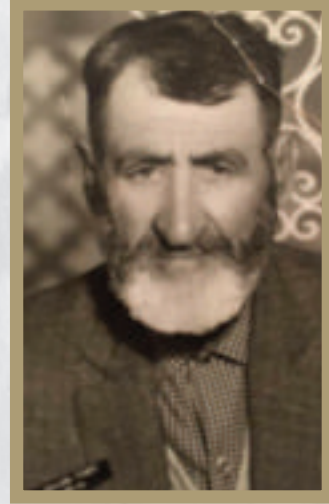
Amerikan mandaterliğini talep etmeği

*Memleket için en nâfi
Bir şekli hal kabul ediyoruz."
Fakat bu şekli halli kabul etmedi Erzurumlu.
Erzurum'un kışı zorludur balam,
Buz tutar yiğitlerin bıyığı.
Erzurum'da kaskatı, dimdik ölür adam,
Kabullenmez yılgınlığı..."*

Nâzım Hikmet türkülerden tanıdığını söylediği Erzurum'un milli heyecanını, vatan sevgisini, zorlu kışını anlattığı gibi "Dadaşlık" kavramının özelliklerini taşıyan Erzurum'un yiğitlerinden de sityaışle bahseder.

Vatansever, serdengeçti, yiğit ve mert bir Erzurum delikanlısını "Deli Erzurumlu" lâkabı ile mısralara dökmüştür.

*"...altıncı
İnanılmayacak kadar büyük ayaklı adam
"Memlekette toprağını ve tek öküzünü
İhtiyar bir muhacir karısına bıraktığı için
Kardeşleri onu mahkemeye verdiler
Ve bölükte arkadaşlarının yerine nöbete kalktığı için
Ona "Deli Erzurumlu" dediler.*

Deli Erzurumlu (İbrahim Çavuş)

*Sonra, 31 Ağustos günü
Ordularımız İzmir'e doğru yürürken
Serseri bir kurşunla vurulan
Deli Erzurumluydu.
Devrildi.*

Kürek kemikleri altında toprağı duydu.

*Baktı yukarı,
baktı karşıya.*

Gözler hayretle yandılar:

*Önünde, sırtüstü, yan yana yatan postalları
Her seferinkinden kocamandılar.*

*Ve bu postallar daha hayli bir zaman
Üzerlerinden atlayıp geçen arkadaşların arkasından
Seyredip güneşli gökyüzünü
İhtiyar bir muhacir karısını düşündüler.*

Sonra...

Sonra, sarılıp ayrıldılar birbirlerinden
Ve deli Erzurumlu ölümler kederinden
Yüzlerini toprağa döndüler..."

1901 yılında Selanik'de doğan ve Bahriye Mektebi mezunu olan Nâzım Hikmet, kendini
" Ben bir insan,
ben, Türk şairi komünist Nâzım Hikmet ben,
Tepeden tırnağa iman,
Tepeden tırnağa kavga, hasret ve ümitten ibâret ben... " diye tanımlar.

Serüvenli bir hayat hikayesi olan ünlü şair "ordu ve donanmayı isyana teşvik" ve "gizli örgüt kurma" suçlarından tutuklanmış, 28 yıl 4 ay hapis cezasına mahkûm edilmiş, 14 Temmuz 1950 yılında çıkan genel aftan faydalanaarak özgür olmuş. Askerliğe karar aldırmasını riskli gördüğünden 17 Haziran 1951 yılında ülkeden ayrılıp Romanya üzerinden Moskova'ya gitmiş, 25 Temmuz 1951 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile Türk Vatandaşlığından çıkarılmış, ve eserleri 1965 yılına kadar yasaklanmıştır.

2009 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile tekrar Türk Vatandaşlığına alınan Nâzım Hikmet, 3 Haziran 1963 yılında Moskova da kalp krizinden vefat etmiş, "Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni " diye vasiyet etmiş olsa da Moskova'da ki Novodeviçi Mezarlığı'na defin edilmiştir.

Kaynakça.

-Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, YKY, İstanbul, 2008

-Nâzım Hikmet, Büyük İnsanlık, YKY, İstanbul, 2011

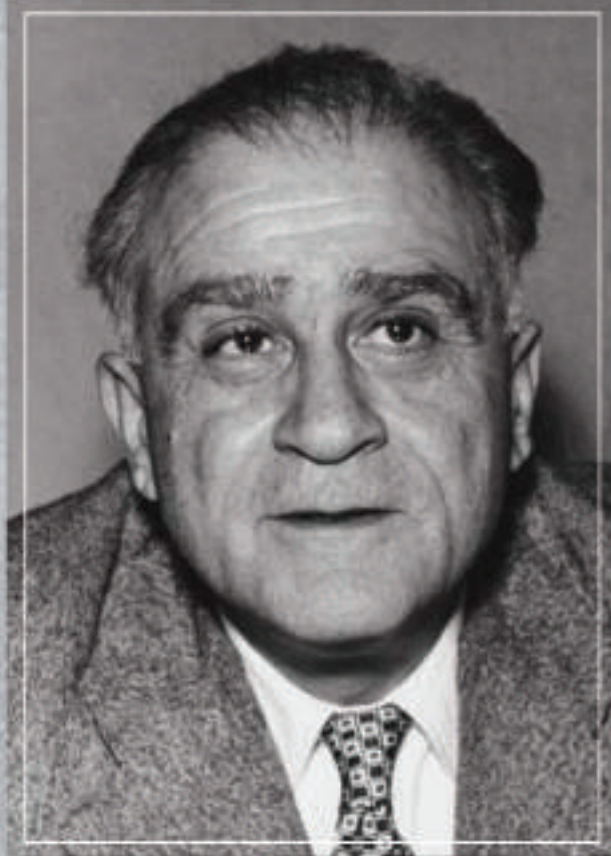
METE
KERAN
2017

Sermin Nurcan AZİZOĞLU

*Beş Şehir
Ahmet
Hamdi
Tanpınar*

*Ünlülerin
Kaleminden
Erzurum*

Uzakdoğu için anlatılır... Yazarçizer sınıfından biri bu coğrafyaya gittiğinde, “Bu geziden bir, ya da birkaç kitap çıkar.” dermiş. Dünyanın öbür ucundaki gizemli uygarlıklardan, özgün ve ayrıksı kültürlerden etkilenmenin doğal sonucu olsa gerek. Bu saptamayı Erzurum’a uyarlamakta bir sakınca olmasa gerek. Ne de olsa Erzurum ülkemizin uzak doğusu sayılır. Gerçi günümüzde ulaşım araçlarının çokluğu ve çeşitliliği Erzurum’u uzak/üçra olmaktan çıkarmış, kitle iletişim araçları yerel kültürleri büyük ölçüde aşındırmış olsa da biz bu saptamayı bugünün değil, dünün Erzurum’u için yaptık. Ünlülerin kaleminden şehrimiz için dökülenleri şöyle bir taradığımızda yolu Erzurum’a düşen yerli -yabancı gezgin ve yazarların aslında Erzurum’dan çok Erzurumludan etkilendiğini görürüz.

Birazdan bu etkileşimi bizlere derinden derine duyumsatan büyük bir yazarı ve onun başyapıt niteliğindeki kitabını bilgimizin yettiği, dilimizin döndüğü ölçüde çözümlenmeye çalışacağız. Yaşadığı dönemde değeri yeterince anlaşılmamış olsa da olağanüstü sezgisi, derin edebi ve kültürel birikimi, Kafkaesk tarzıyla çağdaşları arasından sıyrılıp günümüz yazınında kendisine ayrıcalıklı bir yer edinmiş olan Ahmet Hamdi Tanpınar ve onun gezi - deneme türündeki “Beş Şehir” adlı anıtsal yapıtından söz ediyorum elbette. Haldun Taner’in dediği gibi; Beş şehir durdukça bu yapıt da bu beş şehrin en içten yorumu olarak ayakta kalacaktır.

Evet, Türk kültürü ve tarihiyle özdeşleşen, Türk tarihinin belirli evrelerinde başkent olma ayrıca-

lığını yakalamış olan Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul’u konu edinen “Beş Şehir” bir şehir monografisi niteliğindedir aslında. Tanpınar’ın, “Hayatımın tesadüfleri” dediği bu beş kadim şehir, tarihi süreçleri, sosyo- kültürel yapıları, iklimi, demografisi ve folklorik öğeleriyle birlikte irdelenmiştir. Bu irdeleme yapılırken, zaman zaman da bir psikolog ve sosyolog duyarlığı ile sosyal psikoloji açısından çözümlenmeler yapılarak tarihi süreçlere ışık tutulmuştur.

Kitapta Ankara’dan sonra ikinci sırada ve İstanbul’dan sonra en uzun anlatılan Erzurum’un, yazarın duygu dünyasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu hemen sezinleriz. Yazar, ilki çocukluk çağında olmak üzere üç dönem geçirdiği Erzurum’u çocukluk yıllarına ait izlenimlerinin ışığında düşsel bir anlatımla, “Anadolu’nun iç romanı” diye betimlediği türküler, masallar ve halk hikâyeleri eşliğinde anlatır:

“... Büyük annemin masallarıyla Kerem’den, Yunus’tan okuduğu beyitlerle, bana öğretmeye çalıştığı yıldız adlarıyla muhayyilede büyüü hatırası hala pırl pırl tutuşur...” **tümcesi Erzurum kültürünün yazarın duygu ve düşünce dünyasında ne denli etkili olduğunu gösterir.**

İlkinden on yıl sonra, 1923’te ikinci kez Erzurum’a geldiğinde şehrin tarihi trajedisi ile yüzleşen yazarın belleğindeki büyüü gerçeklik kıvamındaki şehir imgesi yerini dehşetengiz bir acıya ve düş kırıklığına bırakmıştır ne yazık ki. Şimdi yazarımıza kulak verelim:

“Bu sefer geldiğim başka bir Erzurum’du... Fakat ona, birinci seferde olduğu gibi, her şeyini yeni ve harikulade bulan bir ruhla değil, sihrini bir yığın ıstırap tecrübesinin soldurduğu bir gözle bakıyordum... Dekordan ziyade bu yerlerde birkaç yıl önce oynanmış kanlı oyunun tesiri altındaydım... İkinci defa gördüğüm bu şehir, artık şark vilayetlerinin iktisadi merkezi, yaylanın gülü, bu havalide söylenen türkülerin yarısından çoğunun güzelliğini övdüğü eski Erzurum değildi. Harp, hicret, katliamlar, tifüs, çeşit çeşit felaket, üzerinden ağır bir silindir gibi geçmiş, her şeyi ezip devirmişti. “Hiçbir yerde memleketin Birinci Cihan Harbi’nde geçirdiği tecrübenin acılığı burada olduğu kadar vuzuhla görülemezdi. Bu eski ressamların tasvir etmekten hoşlandıkları şekilde ölümün zaferi idi. Dört yıl bu dağlarda kurtlara insan etinden ziyafetler çekilmiş, ölüm her yana doludizgin saldırmış, seçmeden avlamıştı.... Bununla beraber, nüfusu altmış binden sekiz bine inen Erzurum Milli Mücadele’ye önyak olmuş, Ermenistan zaferini idrak etmiş, yavaş yavaş sağ kalan hemşehrilerini toplamaya başlamıştı...”

O yıllarda Erzurum’un sosyal ve kültürel yaşantısından manzaralar çizerken, yazarın kurduğu tümceler adeta Erzurum’un şanlı ve görkemli geçmişine yakılan uzun soluklu bir ağıt gibidir...

“Erzurum hatırlıyordu; gömüldüğü toz ve çamur yığının içinde canlı dününü. Dört kapısından girip çıkan kervanları, çarşı pazarının uğultusunu, çalışan insanların temiz yüzleri ve sağlam ahlaklarıyla şehrin hayatına kutsilik katan âlimlerini; güzel sesli müezzinlerini, her yıl hayatına yeni bir moda temin eden düğünlerini, esnaf toplantılarını, bayramlarını idare eden ve halk hayatını bir sazı coşturur gibi bıçkın endamlı, yiğit örflü dadaşlarını, onların cirit oyunlarını, barlarını, bazen bir alayı birden günlerce misafir eden ve bir menzillik arazisine paytonla gidip gelen eski beylerini, kısaca bütün hayatını hatırlıyordu...”

“Şehir, ölümün mukadder görüldüğü bir kazadan nasılsa kurtulmuş bir insana benziyordu... Gerçekten kaybolan şey bütün bir hayat tarzı, bütün bir dünya idi...1855’te yüz binden fazla nüfuslu bir şehir olan Erzurum, bu gelişmesini bir iktisadi denklik üzerine kurmuştu. İran ithalat ve ihracatının yarıdan fazlasını Trabzon- Tebriz kervan yoluyla yapıyordu. İşte bu kervan yolu, Erzurum’u asırlar içinde eşrafiyla, ayanıyla, ulemasıyla, esnafıyla tam bir şark Ortaçağ şehri olarak kurmuştu. Bu transit yolunda her yıl otuz bin deve ve belki iki misli katır işliyordu. Bunlar Erzurum’dan geçiyor, Tebriz’den geçişinde, Trabzon’dan dönüşünde kumanyasını daima Erzurum’dan tedarik ediyor, hayvanını nallatıyor, at eyeri, yün semeri, nal, ağızlık hülâsa her türlü eksikliğini orada tamamlıyordu. İşin fenası şu idi;

bu hayat bir daha dönmek üzere kaybolmuştu...”

Bir yazısında, “Hiçbir şeyi inkâr etmiyorum. Her şeyi ve bütün tarihi yaşıyorum...” diyen Tanpınar, Osmanlı’nın mirasına sahip çıktığı kadar Cumhuriyet’e ve onun kazanımlarına da sahip çıkan ender aydınlarımızdan biridir. Bu bağlamda Erzurum Lisesi’nde edebiyat öğretmenliği yaptığı yıllarda deprem nedeniyle şehre gelen Atatürk ile karşılaşmasını hamasete ve aşırılığa kaçmadan nesnel bir bakışla Beş Şehir’de kendine öze tarzıyla adeta belleklerimizde kazır:

“...Bu zelzele bir ay kadar sürdü. Kazalarda o kadar büyük ve devamlı tahribat yapmıştı ki, hafif ürpermelerden başka şey kalmamasına rağmen halk bir türlü evlerine girmek istemiyordu. Bu korkuya o sıralarda Erzurum’a gelen Atatürk son verdi. Kalması için vilâyet konağında ve müstahkem mevki kumandanlığında iki yer hazırlanmıştı. Fakat hemen hemen herkes ne olur ne olmaz diye çadırda kalmasını tavsiye ediyordu. Atatürk, birkaç yerinden çatlamış hükümet konağında yatmakta ısrar etti... Atatürk’ü ilk defa Erzurum’da gördüm. Onunla tek konuşmam da Erzurum Lisesi’nde oldu. İki gün evvel Kars Kapısında bütün şehir halkı ile beraber karşıladığımız adam, liseye gelir gelmez beraberindeki “huzuru mutut zevatin” ardından âdeta sıyrılarak aramıza girdi. Sakin, kibar, daima dikkatli ve her şeye alâkaydı. O günü, Erzurum Lisesi’ndeki hocalara, talebelere, orada rastlayacaklarına vermişti. Ne pahasına olursa olsun sözünü tutacaktı. Yemeğe kalmayacaktı, fakat ikinci çayı içmeğe razı oldu. Yarım saatte gidecekti. Üç buçuk saat bizimle kaldı.”

“Kendisine söylenenleri son derecede rahat bir dinleyiş tarzı vardı. Bununla beraber araya garip bir mesafe koymasını da biliyordu. Bu mesafe, yalnız yaptığı işlerden veya mevkiinden gelmiyordu, Mustafa Kemallığından geliyordu.

“Atatürk her şart içinde kendisini empoze edenlerdendi. Bakışında, jestlerinde, ellerinin hareketinde, kımıldanışlarında ve yüzünün çizgilerinde bütün bir dinamizm vardı. Bu dinamizm etrafını bir çeşit sessiz sarsıntı ile dolduruyordu. Öyle ki birkaç dakikalık bir konuşmadan sonra bu mütevazı ve rahat adamın, bu öğreticinin anında bir uçtan öbür uca geçebileceğini, meselâ en rahat ve kahkahalı bir sohbeti keserek en çetin bir kararı verebileceğini ve deha gücü bu kararı verdikten sonra yine aynı noktaya dönebileceğini düşünebilirsiniz. En iyisi istim üzerinde bir harp gemisi gibi çevik, harekete hazır bir dinamizm diyelim.”

“Erzurum Lisesi’nin beyaz badanalı, tek kanepesi kırık muallimler odasında bana sorduğu suallere

cevap verirken zihnim şüphesiz onunla çok doluydu. Anafartalar'dan Dumlupnar'a zaferden Cumhuriyet'in ilanına kadar hayatımız biraz da onun talihinin veya iradesinin kendi mahrekinde gelişmesi olmuştu."

Beş Şehir'de Erzurum'dan insan manzaralarına da geniş yer ayıran Tanpınar'ın Erzurumluya bakışı içtenlikli, sevecen ve onun ruhunu, kişiliğini kavramış hayranlık dolu, ancak nesnel bir bakıştır. "...Belki de bu kapalı kış aylarının beslediği sohbet yüzünden hemen her Erzurumlu biraz nükteci, biraz hicivcidir." diyerek Erzurumlunun nüktedan ve yergi sanatına vergili olduğunu vurgular. Erzurum'u anlatırken sıklıkla Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden alıntılar yapan yazar, Erzurumluyu anlatırken de alıntılamaı sürdürür. Uyvar Kalesinin fethinde olağanüstü kahramanlık gösteren Erzurumlu Abbas'ın destansı öyküsünün ardından, mütareke yıllarında belediye reisi olan Zakir Bey'in Ermeni sorunu dolayısıyla Erzurum'a gelen Amerikan heyetine: "Bakin, şurada bütün şehri saran bir taşlık var. Onun da ortasında yirmide biri kadar duvarla çevrilmiş bir yer var. O büyük taşlık Müslüman Mezarlığı, o küçüğü de Ermeni mezarlığıdır: bunlar kendi ölümlerini yemediler ya! "diyerek kısa yoldan ve itiraza yer bırakmayacak bir örnekleme yapmasına duyduğu hayranlığı gizlemez. Konuşma ustalarına duyduğu hayranlık Zakir Bey ile sınırlı değildir.

"Erzurum'da bu konuşma ustalarının birini bol bol dinlediğim hikâyeleriyle, birini de şahsen tanıdım. Kaleli Burhan Bey 1923'len çok önce ölmüştü. Fakat keskin hicvi ve istihzası, hazırcevaplığı hâlâ canlı bir hâtıraydı. Edip Hoca ise hayattaydı "diyerek hocayı anlatan küçük bir fıkrayı da paylaşır okurlarıyla. Edebiyat öğretmenliği yaptığı Erzurum Lisesi'nin müdürü Cevat Dursunoğlu'ndan ne denli etkilendiğini ise şu tümcelerle dile getirir:

"...Bereket versin hemen ertesi günü müdür, Cevat Dursunoğlu ile karşılaştım. Bu köklü adam şehrin dehası gibi bir şeydi. Almanya'da felsefe tahsili, dört yıl süren ordu tecrübesi, Millî Mücadele'nin başlangıcındaki rolü, onu tanıdığım insanlardan ayırıyordu. Toplayıcı adamdı. Şehri çok iyi biliyordu. Anlatacağı bir yığın şey vardı. Ve konuşmayı sevenlerden, onu sanat hâline getirenlerdendi. Bu sayede haftasını doldurmadan şehrin ve meselelerin içine girdim."

Tahsin Efendi'nin öyküsü, Cinisli yaşlı adam ve yeni yetme bir kızın yazarda uyandırdığı duyguları da atlamak olmaz elbette...

Tanpınar, sözlü kültürün günümüzde de yaşayan en canlı beldelerinden biri olan Erzurum'un kültür ortamlarını da ayrıntılı bir biçimde betimler:

"Halk, tatil günleri, en fakirine varıncaya kadar, cumalık elbiselerini giyerek yazlık mesire yerlerine, bilhassa varlıklı şehir halkının çadıra çıktığı Boğaz'a, cirit oyunlarına, güreşlere giderler, ayakta zıgva şalvar, belde Acem şalı, silâhlık, daha üste gazeki denen cepken ile aba denen palto ile başına çok defa İstanbul'un Kandilli yazması saran esnaf, kış gecelerine de benim yetişemediğim Aynalı Kahve'de (Tebriiz Kapısı'nda) Âşık Kerem, Battal Gazi hikâyeleri okuyan, Geyik Destanı söyleyen, saz çalan, tıpkı Kerem'in zamanında olduğu gibi şiir müsabakası yapan, birbirine tarizli cevaplar veren, yetiştikleri memleketin güzelliğini öven, geçtiği yolları gurbet duygusunu anlatan şairlerin, halk hikâyecilerinin etrafında toplanır, yahut da aşağı yukarı on asırlık bir gelenekle sürüp gelen sıra gezmelerinde kendi aralarında eğlenirmiş."

"Çocuklar yaz geldiğini çadırcı ustasının eve uğradığı zaman öğrenirlermiş. O zaman bahçeye çadırlar yığılır, ihtiyar, yatkin elli ustalar Boğaz'a, Ilıca'ya, açık havaya, eğlenceye kavuşacaklarını anlayıp sevinen küçüklerin çığıllıkları arasında onları tamir eder, söküklüklerini diker, yırtık yerlerini değiştirir, yağmura, rüzgâra dayanacak hâle getirirmiş."

"Kışın geldiğini kürkçü müjdelermiş. Daha Kop Dağ'ının başı beyazlanmadan, Palandöken sırtları kaşlarını çatmadan önce, Erzincan'dan gelen siyah üzümün renginden, yaylanın üstünden cenuba doğru akan kuş sürülerinden vaktin yaklaştığını anlayan tecrübeliler, kürkçüyü çağırırlarmış. Bu sefer gocuklar, samur, tilki, kurt, postundan kürkler, tulumlar geniş selâmlık sofalarında ortaya konur, gözlüklü ihtiyar kürk ustaları tığlarıyla onları düzeltir, eksiklerini tamamlarmış. Bu, Erzurum'un ikinci hayatının başlangıcı, sıcak sobanın, gümüş çay tepesinde küçük bir şafak gibi gülen çayların, uzun sohbetlerin devridir."

"Şehir, kapılarını kapatır, kendi âleminde yaşardı; kızak üstünde siyah yamçılı, uzun konçlu çizmeli, kıvrak bıyıklı postacıların acayip kurt tipi hikâyeleriyle beraber iki üç haftada bir getirdikleri gazetelelerin havadisleri uzun uzun münakaşa edilir, geçmiş zaman hâtıraları anlatılır, dedikodu yapılır, çok zarif, ustalıklı cümlelerle eşe dosta tariz edilirdi"

"Erzurum'a üçüncü gidişim İkinci Cihan Harbi'nin son yıllarında idi. Yataklı vagona yolculuk şüphesiz çok rahat bir şey. Fakat insanı garip bir surette etrafından ayırıyor; âdeta eski manasında yolculuğu öldürüyor. Bir mermi gibi sağla solla temas etmek fırsatını bulmadan, gideceğiniz yere sadece yanınızda götürdüğünüz şeylerle varıyorsunuz. Falan istasyondan üzülmek veya sevinerek binyorsunuz, bir başkasında esneyerek iniyorsunuz. İkisinin arasına, kitaplarınızın, her günkü endişelerinizin içinden, ancak şöyle bir göz atılabilen bir iki manzara

girebiliyor... Bu üçüncü gidişimde Erzurum'u bir öncekine nispetle daha çok toparlanmış, gelişmiş buldum. Yaralar dinmişti. Araya zaman dediğimiz büyük yapıcı girmişti. Yeni hayatın eşliğinde Erzurum eskiyi, bir başka âlemi hatırlar gibi hatırlıyordu: Yakıcı yaz güneşinin altında parça parça dökülen, toz hâline gelen eski şehirle yeni yapılan beton binalar arasındaki farklar büyüktü. Fakat asıl beni sevindiren, düşündüren şey, istihsalin zaferini gördüğüm noktalar oldu..."

Yazar, geçmişten günümüze Erzurum'un mimari yapısına değindikten sonra, yapılara anıtsal bir asalet katan Erzurum taşı dururken çimentonun kullanılmasını yadırgar. Gerçek bir aydın duyarlılığı ile - betonun Erzurum'un yerel rengini bozduğuna kanaat getirmiştir ki bu saptama bugün için de geçerlidir.

Sözlü kültürümüzün temel öğelerinden olan türkülerimize de geniş yer ayıran Tanpınar, Erzurum'da türkülerini, türkülerde Erzurum'u arar. Ona göre Erzurum'u ve Erzurumluyu her yönüyle tanımanın en kestirme yolu türkülerden geçmektedir.

"Erzurum'da kaldığım müddetçe mahallî diyebileceğimiz musikiyi şahsî bir macera gibi yaşamıştım. Fakat ancak yıllardan sonra onunla yeniden karşılaşınca, taşıdığı ıstırap yükünü anlayabildim... "Di gel, di gel, dadaş gel!" diye atılan çığlıklar, bu toprağın üstünde yaşayanların asıl romanlarını, şartların, zaruretlerin gerçek yüzünü verirler... Bu halk havaları içinde beni en çok saran "Billur Piyale" oldu... Şimdi o kadar sene üzerinden bütün bu besteleri, mayalan, hoyratları, Zihnî, Sümmânî, ağızlarını din-

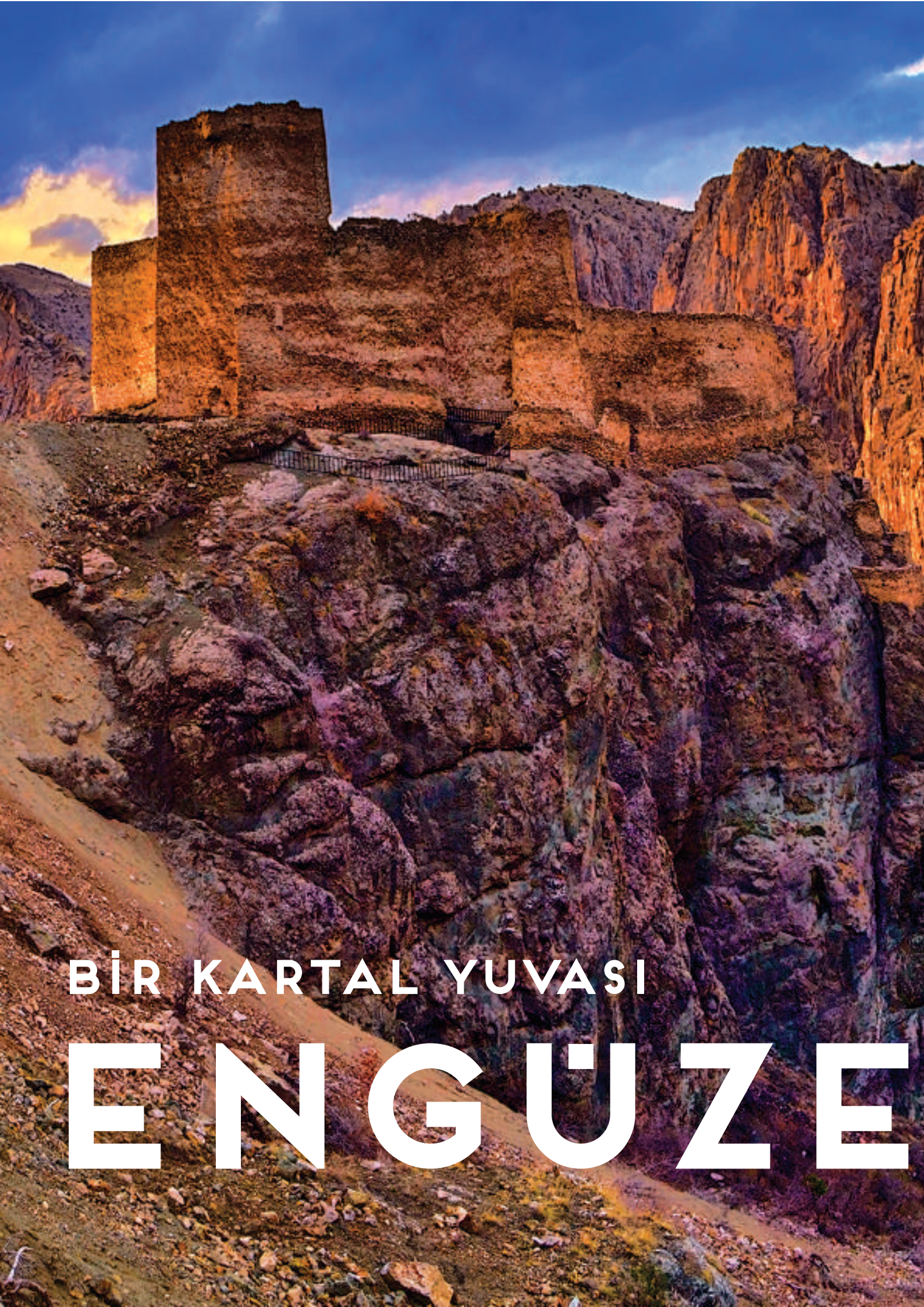
lediğim zaman bakıyorum, musikinin, nağmenin bir topluluğun hayatındaki yerini anlıyorum..."

Yazarın Erzurum'a üçüncü ve sonuncu gelişi İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına rastlamaktadır. Şehir eskiye nazaran toparlanmış ve yaralarını sarmıştır. Yeni dönemde Erzurum'un betonlaşmasına bir kez daha dikkat çekmekten geri durmayan yazar, yine de geleceğe umutla bakmaktadır, çünkü yeniden üretmeye başlayan bir Erzurum görmüştür.

"Erzurum Türk tarihine, Türk coğrafyasına 1945 metreden bakar. Şehrin macerası düşünülürse, bu yükseklik daima göz önünde tutulması gereken bir şey olur. Malazgirt Zaferi'nin açtığı gedikten yeni vatana giren cetlerimizin ilk fethettikleri büyük merkezî şehirlere biridir."

"Tarihimizin ikinci dönüm yerinde, Millî Mücadele'nin ilk temeli gene Erzurum'da atılır. Her şeye rağmen hür, müstakil yaşamak iradesi ilkin bu kartal yuvasında kanatlanır. Atatürk, Erzurum'dan işe başlar. Tıpkı ilk fatihler gibi oradan Anadolu'nun içine doğru yürür; oradan başlayarak yurdumuzu, milletimizin tarihi hakları adına yeni baştan fethederiz."

"Bu iki hâdise arasında iki imparatorluk tarihi, bu tarihin acı tatlı bir yığın tecrübesi içinde meydana gelmiş bir cemiyet ruhu, bir millet terbiyesi, bir hayat görüşü, bir zevk, sanat anlayışı kısacası, dünkü, bugünkü çehrelerimizle biz varız. Onun içindir ki Erzurum Kalesi'ni gezerken gözümün önünde olan şeylerden çok başkalarını görür gibiydim. Sanki vatana çatısından bakıyordum."

BİR KARTAL YUVASI

ENGÜZE

ERZURUM'dan Artvin yönüne gidenlerin, Uzundere'ye varmadan; önce, sarp kayalıklar üzerine kondurulmuş kale kalıntıları çeker dikkatini.

Engüzekkapı'dır o kartal yuvası kalenin adı.

“Engüzekkapı” ismi nereden geliyor, “Engüzek”in kelime anlamı ne, bilinmiyor.

Kalenin tarihçesi de öyle!

Kale, çok dar bir vadi içinde ve o vadiye hakim kayalıklar üzerinde yapılmış.

Sırtını aşılması zor bir dağa dayayan, yine sağ yanı hayli dik ve sarp kayalık bir dağ ile kuşatılmış olan kalenin karşı tarafı da benzeri bir dağ silsilesi ile örülmüş gibi.

Böylesi muhteşem bir yapı, doğal kapı görevi gördüğünden olsa gerek, “en güzel kapı” olarak adlandırılmış olabilir diye düşünüyor insan.

İhtimal ki, En Güzel Kapı'nın ismi, zaman içinde “Engüzek”e dönüşmüştü!

Kale, kimilerine göre Doğu Roma İmparatorluğu zamanında yaptırılmış, kimilerine göre de Kara ya da Akkoyunlular zamanından kalma bir başyapıt olarak göze çarpıyor.

KKALE

ÖZSOY: KALE TÜRKLER'E AİT!

Uzundere Belediye Başkanı Halis Özsoy, Uzundere'nin Kuman, Kıpçak ve Suvar Türkleri'ne evsahipliği yaptığını hatırlattıktan sonra, "İlçede koç ve koyun başlı mezarlar, mezar taşları var. Bu da bize kalenin Karakoyunlu veya Akkoyunlu dönemine ait olduğunu göstermektedir. 17 Eylül 1547'de Uzundere, Engüzekkapı ve Akçakale'nin fethedilmesiyle Osmanlı hakimiyetine geçmiştir" diyerek, iddialarını güçlendiriyor.

Çok dik ve sarp kayalıklar üzerine yapılan, her biri diğeri ile neredeyse eşit ölçüde olan binlerce taşın, farklı inşaat teknikleri kullanılarak üst üste dizildiği ve iç içe geçirildiği kaleye, geçiş yolları zaman içinde kapandığından dolayı ulaşmak çok da mümkün olmamış.

Sadece işini bilen profesyonel dağcıların tırmanabildiği kale, uzun yıllar hiçbir muhafıza gerek olmaksızın, kendini dış güçlere karşı korumasını bilmiş.

GİZLİ SU YOLLARI VAR

Uzundere'nin çok daha doğusunda yer alan Öşvank ve Haho Kiliseleri'nin bulunduğu vadilerin girişi konumundaki Engüzekkapı Kalesi'nden, kale görevlilerinin izni olmaksızın geçmek, galiba hiç mümkün olmamış.

Alt taraftan geçen ve gürül gürül akan Tortum Çayı'na doğru inen gizli su yolları bulunan kalede, harabe şeklinde de olsa tapınak, hamam ve fırın olarak kullanıldığı sanılan bölümler, günümüze kadar ulaşmış.

Bu yılın başlarında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından başlatılan çalışmayla, sadece kuşların ve profesyonel dağcıların ulaşabildiği kaleye yol yapılmış.

KÖPRÜLER BÜYÜK KOLAYLIK

Uzundere Belediyesi'nin yaptırdığı köprüler ile ka-

lenin içine girmek, mümkün hale gelmiş.

Ancak, merdivenleri geçip, dar bir koridordan içeri girenleri şaşkırtan bir giriş yeri, görenleri fazlasıyla şaşkırtıyor.

Kalenin içine, küçük bir delikten sürünerek zorunda kalıyorsunuz.

Kalenin yıkık burçlarından aşağıya bakıldığında, kıvrılarak akan Tortum Çayı'nın çizdiği kavisin yanında, yörenin kuşbakışı görüntüsü, yarınlarda burasının çok uğrak bir turizm noktası olacağını koyuyor orta yere.

Engüzekkapı bölgesi, her ne kadar yeşili ve ağacı bol olsa da, Uzundere'ye oranla çok daha kayalık ve kıraç bir görünüm arz ediyor.

Kaleyi ve çevresini dolaşırken, "Kim bilir buralarda ne olaylar cereyan etmiş, ne savaşlar olmuş, ne mücadeleler yaşanmış.

İnsanın tırmanırken bile nefeslenmek için durduğu bu tepelere binlerce taş nasıl taşınmış, kayalıkların üzerine o kale nasıl monte edilmiş,

KİM YAPMIŞ, KİM YAPTIRMIS

Kalenin ustası kimmiş?

O nasıl bir projeymiş ki, kayalıkların üzerindeki kale, depremlere, fırtınalara rağmen ayakta kalmayı başarmış.

Kalenin komutasından kim ya da kimler sorumluymuş?

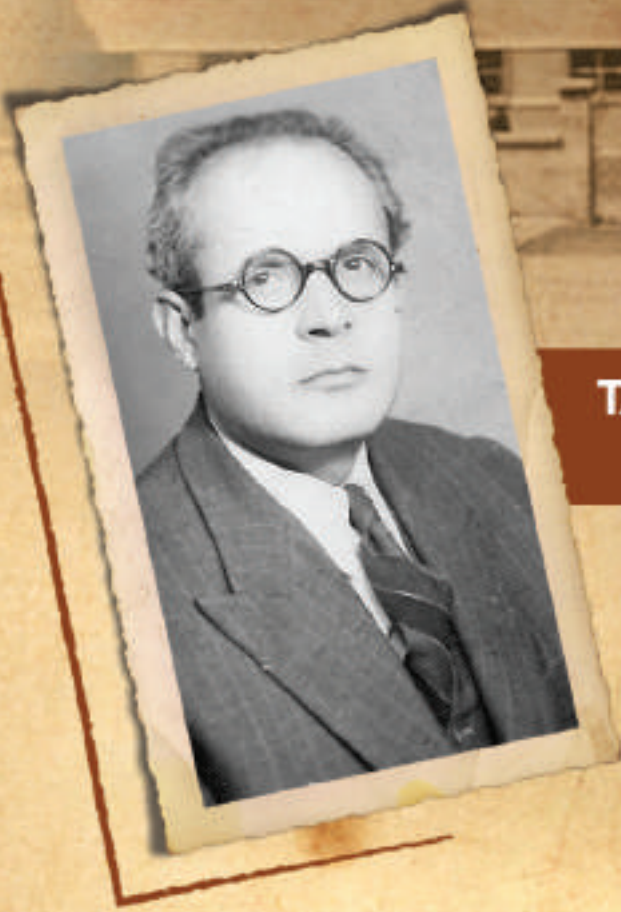

Güzeli ya da güzelleri var mıymış Engüzek'in. Ne aşklar, ne hayatlar yaşanmış buralarda" diye düşünmekten insan alamıyor kendisini.

İşte dünün ulaşılamayan, adeta kendi kendini koruyan kalesi, yarınlarda bir turizm merkezi olarak çıkacak karşımıza.

Uzundere Belediye Başkanı Halis Özsoy'un çalışmaları yakından takip ettiği Engüzekkapı, hele bir de profesyonelce ışıklandırılırsa...

Hem Erzurum ve hem de Uzundere, Tortum Şelalesi, Öşvank ve Haho Kiliseleri dışında yine mükemmel bir turizm noktasına daha kavuşmuş olacak.

TALEBELERİNİN YÜREĞİNDE
YAŞAYAN BİR ÖĞRETMEN

NABİ DADAŞ (ERVERDİ)

Şehrimizin köklü aileleri ve bu ailelerin soylu ve saygın fertleri vardır. Geçmişten bugüne kadar yüksek rütbeli paşalar, idareciler, âlimler, hocalar, bürokratlar, tüccarlar olup bunun yanında; büyük konak evler, camiler, geniş araziler, tarihi büyük mezar taşları, kütüphaneler, medreseler, tekkeler, vakfiyeler, çeşmeler, hanlar ve hamamlar gibi eserler bu köklü ailelerin kanıtı ve şehrimizin tapusudur.

Bu eski ve köklü ailelerimizden biride Erverdi ailesidir. Yaşadığımız bu şehirde bize ağabeylik yapan her daim bu şehrin ruhu ile nefes alan Dergâh Yayınlarının kurucusu Ezel Erverdi ağabey aile şecerelelerinde büyük dedeleri Hacı Erverdi'nin 940/1533'de Karabağ'dan hicret ettiğini anlatarak, kendisinin Kazaz lakabıyla meşhur olduğunu, belli ki esnaf, iplik ve örgü işleriyle uğraştığını söylüyor. Şehrimizin değerli tarihçisi Prof. Dr. Murat Küçükkuşurlu hocamız da, araştırmaların da Erverdi ailesinin ilk dedelerinin Hacı Erverdi oldu-

ğunu ve aile soyadı kanunu çıktığında onun ismini soyadı olarak aldıklarını, diğer taraftan aynı aileden olup çevresinde çok sevilip sayılan Hasan Namık Efendi den dolayı aileye "Namık-efendizâdeler" denildiğini ifade etmektedir. Tarihçimiz, aynı zamanda Erverdilerin Erzurum'daki üç önemli vakıfla

münasebitili olduklarını belirtiyor. Bu vakıfların; Kazazzâde Vakfı, Kırmacı Vakfı, Dolmaseven Vakfı olduğunu belgeleyerek şunları söylüyor: Erzurum Tapu Sicil Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlük Arşivi kayıtlarında bu vakıflar hakkında özetle şunlar yazıyor. Kazazzâde Vakfı: Darağaç Mahallesi'ndeki (H.1110) 1696 yılında Taşmescit ve yanındaki mektebi yaptıran Mehmet Ağa, cami ve okul için şehrin çeşitli yerlerinde bulunan çok sayıda dükkânını vakfetmiş. Kırmacı Vakfı: Sultanmelik Mahallesi/Kırmacı Mahallesi'ndeki (H. 1187) 1771 yılında Kırmacı Cami'yi yaptıran Serturnay Mehmet Ağa, cami için 52 dükkân, iki menzil, bir buçuk han, iki han odası, bir tabakhane, bir hamam ve bir sabunhaneyi vakfetmiş. Dolmaseven Vakfı: Hacı Ömer'in oğlu Hacı Mustafa tarafından kurulan Dolmaseven Vakfı H.1207 tarihli olup, Mansurzâde, Ayazpaşa ve Zeynelabidin Efendiler tarafından yaptırılan camilere vakfedilmiş. (Erzurum'un Yüzleri A. Mümtaz Erverdi, Atatürk Üniversitesi yayınları)

Erzurum'da sevilen, sayılan her ortamda saygıyla bahsedilen, Erverdilerin değerli bir ferdi olan Nabi

Erverdi Hoca. Erzurum Lisesi'nde tabiat ve biyoloji dersi öğretmenliği yaptığı yıllarda, öğrencileri onun şefkatli, merhametli ve sevecen bir karaktere sahip olmasından dolayı ona bazı öğrenciler, "Nabi Dadaş" bazıları da, büyük dadaş anlamına gelen "Nabi Daaş" diyerek gönüllerine kazmışlar.

Nabi Hoca, 01.07.1907'de Erzurum merkez Çukur Zeynelabidin Mahallesi, Kazazoğlu Sokağı 18 nolu konakta doğdu. Babası Hüseyin Asım Efendi medrese tahsili yapmış, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" adlı eserinde bahsettiğine göre bir hüsnühattat imiş. Ailesinde bitmemiş bir kur'an-ı Kerim yazması vardır. Genç yaşta öldüğü için bu Kur'an-ı Kerim tamamlanamamış. Annesi Nafia Hanım'dır. Babasının kardeşi ve kendisinin amcası olan Rasim Efendi'de şehrimizin ulularındandır. Onun da geniş bir medrese tahsili gördüğünü biliyoruz. Nabi Hoca'nın babası genç bir yaşta öldüğü için Nabi Hoca'yı ve kardeşi Kami Hoca'yı amcaları Rasim

Efendi büyütmüş ve onların yetişmesinde emeği geçmiştir. Büyük bir kütüphane ve kültüre sahip ortamda yetişen Nabi Hoca ilk tahsilini Erzurum Sultanisi'nde yaptıktan sonra orta ve lise tahsilini 16. 09. 1930'da Erzurum Lisesi'nde tamamlar. Yüksek tahsilini, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda tamamlayarak 1934'te biyoloji

öğretmeni olarak mezun olur. Aynı yıl 05.12.1934'te Erzurum Lisesi'nde biyoloji öğretmeni olarak göreve başlar. 18.05.1935 yılında evlenir. Yirmi yıl Erzurum Lisesi'nde Biyoloji ve tabiat dersi öğretmeni olarak çalışır. O'nu sevdiği öğretmenlik mesleğinden ölüm ayır. Hastalanır tedavi olmak için İstanbul'a ailesi ile beraber giderler. Hastalığının ileri boyutta olduğunu dokturlar söyler. Fazla yaşamaz, 18. 11. 1954'te vefat eder. Nabi Hoca rahmetli olduğunda İki çocuğu vardır. Oğlu Ezel Erverdi on yaşında, kızı Zeynep Bahar iki yaşındadır. Hanımı Cinis Beylerinden Dursun Bey'in kızı Nihade Hanım, Nabi Hoca'nın cenazesini İstanbul'da Kozlu'da aile mezarlığına defneder ve çocuklarının eğitimi için İstanbul'da kalmaya karar verir.

Eğitim Tarihi kitaplarında ve araştırmacıların çalışmalarında Erzurum Lisesi'nin doğunun ilim yuvası olduğu bahsedilir. Erzurum Lisesi 1881 yılında Sultan Abdulhamit Han tarafından kurulduğundan Erzurum'un en eski eğitim kurumlarından biri sayılır. Uzun yıllar Türkiye'deki üç-beş başarılı liseden biri de bu lisemizdir. Doğal olarak bu başarı, kaliteli öğ-

Nabi Hoca'nın unvanı Nabi Dadaş'tı biz soyadı olarak dadaş lakabını kullanırdık, çünkü dadaş üibar edilen güçlü insan anlamına gelirdi. Rahmetli Nabi Hoca yaratılış olarak sakın bir insandı.

retmen kadrosundan ileri geldiğini ve seçilerek sınavla öğrenci alımından kaynaklandığını vurguluyorlar. Bu kıymetli öğretmenlerimiz, memleketeye çok kıymetli öğrenciler mezun vermişler. 1924 yılında Pasinler'de meydana gelen deprem münasebetiyle Erzurum'a gelen Mustafa Kemal Atatürk yarım saatliğine uğradığı liseden başarılı öğretmen ve öğrencilerle yaptığı sohbetten dolayı ancak üç buçuk saate zor ayrıldığını o zaman bu lisede öğretmenlik yapan Ahmet Hamdi Tanpınar "Beş Şehir" adlı eserinde bahsediyor.

Şehrimizde ve memlekette efsaneleşmiş Erzurum Lisesi'nin değerli öğretmenlerinden biri olan Nabi Erverdi Hoca, Erzurum Lisesi'nde 1934 - 1954 yıllarında çalışmıştır. Öğretmenliği hakkıyla yapıp öğrenci yetiştirdiğini, öğrencilerine tabiat ve biyoloji dersini sevdirip öğrenme meraklarını geliştirdiğini, öğrencilerine işlediği konulardaki amaçları, davranışları kazandırabilmiştir. Zengin bir okul laboratuvarında; öğrencilerine tabiat dersinde, çiçekli ve çiçeksiz bitkileri, kuşları, böcekleri deneylerle anlatır. Biyoloji dersinde, hayatı ve hayatın oluşturduğu unsurları kavratarak, dersin bilgi ağırlığından dolayı şekil, tablo ve şemalarla dersi destekler, muhakeme ve karşılaştırma gerektiren ezberle öğrenilmeyecek bir ders olduğunu deneylerle göstermiş. Yine bulunduğu sınıflardaki öğrencilerini karakteriyle, davranışlarıyla etkisi altına almış bir eğitimci olduğunu ve okuldaki öğretmenler de Nabi Bey'in değerlendirmelerini ölçü olarak aldıklarını öğrencileri vurgulayarak söylüyor. Nabi Hoca'nın okuttuğu talebelerden bazılarını ulaştık. Onlardan dinlediklerimizi ve O'nu yakinen tanıyanların anlattıklarıyla rahmetli Nabi Hoca:

ÖĞRENCİLERİ ANLATIYOR

Fethi RESULOĞLU: Öğrencisi, 1939-1940 Erzurum Lisesi mezunu: Lisede biyoloji dersimize gelirdi. Çok efendi bir insandı. Gözlüklü, kılık kıyafeti muntazam tırn-gaz giyerdi. Genellikle elbisesinin rengi lacivertti. İnce ve uzun boyluydu. Talebeleri Nabi Bey'i sevdikleri için Nabi Dadaş derlerdi.

Dersleri tecrübeyle anlatır, olayları geçmişe dayandırır. Ciddi biri idi. Laubaliliği sevmeydi. Nabi Dadaştan sınıfı geçtin mi diğerlerinden de geçtin. O bir miyar idi. Not olarak herkese hakkını verirdi. Dersinde herkes hocayı sevdiği için sessiz oturur dersi dinlerdi.

Muallimler odasında herkes Nabi Dadaşa hürmet ederdi. Çünkü hürmete layık biriydi. Babaları Rasim Efendi akıllı bir insandı. Herkes ondan izahat alırdı. Bu kadarla iktifa edin. Allah hocamıza rahmet etsin.

Mithat TURGUTCAN: Öğrencisi, 1944-1945 Erzurum Lisesi mezunu: Lisede biyoloji hocamızdı. (Gülerek) iyi bir insandı. Tam Allahlık bir adamdı. Biyoloji dersinden imtihan oluyorduk. Ben de zaman zaman kitabı açıp bakarak soruları cevaplıyordum. Bana doğru geldiğini gördüm. Başımı kaldırıp "Hocam diğer tarafa gidin" dedim. O da gitti. Diğer tarafta da Selçuk Erverdi oturuyordu. O da benim yaptığımı yapıyordu. Herkese yüksek not verirdi. Kimseyi incitmeyen muhterem bir insandı. Allah rahmet etsin.

Prof. Dr. Necati ÖNER: Öğrencisi, 1944-1945 Erzurum Lisesi mezunu: Biyoloji dersimize gelirdi. Biz öğrenciler kendi aramızda ona Nabi Daaş derdik. Efendi, terbiyeli, ağırbaşlı, talebeye sert davranmayan biriydi. Saygı duyduğum bir hocamdı. Akrabası olan Selçuk Erverdi vardı. İki ay önce rahmetli oldu.

Arkadaşımdı. Allah Hocamıza rahmet etsin.

Fuat İĞDEBELİ: Öğrencisi, 1944-1945 Erzurum Lisesi mezunu: Nabi Bey lisede biyoloji dersine gelirdi Okulun açılıp derse ilk başladığı zaman sınıfın tahtasına adını ve soyadını yazar altına girdiği ders olan biyoloji yazdı. Derse şöyle başlardı. "Biyo-hayat, loji- bilgi, hayat bilgisi " diyerek dersin hayatımız içerisindeki önemini kavratırdı. Öğrencileri sever onlarla ilgilenirdi. Bizlerde onu severdik. Bir haylazlığı-

mız olursa da kulağımızı çekerdi. Allah rahmet etsin.

Dr. Nurettin ELBİR: 1946 Erzurum Lisesi mezunu; 1944-1946 yıllarında lise 1-2-3. Sınıflarında Nabi Hocamız biyoloji dersimize gelirdi. Samimi olarak ifade ediyorum ki, en ideal, en şeffaf öğrenciye yaklaşan, öğrencinin öğrenebilmesi için iyi iletişim kuran bir hocaydı. Nabi Bey biyoloji hocası olduğu için doğal bilimlere öğrencilere en etkili şekilde öğretirdi. Bundan dolayıdır ki benim orman mühendisliğini seçmeme neden oldu. Nabi Hoca'nın üç yıl öğrencisi oldum. Bu üç yıl zarfında Nabi Hoca hiç hasta olmadı. Sürekli okula geldi. Bunun kanıtı da benim hiç devamsızlık yapmadığımdır.

Ben okulda biyoloji dersinin birincisiydim. İmtihanalarda hep on alırdım. Son sınıf birinci döneminde biyoloji sınavından dokuz aldığım bildirildi. Bizim sınav notlarını hocalarımız yazılı kâğıtlarında cevapların üzerine yazar görmemiz için bize dağıtırdı. Bende dokuz aldığımı gördüm. Hemen öğretmenler odasına gittim. Nabi Bey'e "Hocam bu sınavda noksanım ne ki dokuz aldım" diye sordum? Başka bir sınıfa derse gitmek üzere kalktı beni yanına alıp edebiyat şubesine götürdü. O zamanlar Edebiyat şubesi ile Fen şubesi arasında tatlı bir rekabet vardı. Sınıfa girdiğimiz de öğrenciler Nurettin dokuz almış gibi sesler çıkardılar. Nabi Hoca ön sı-

radan iki çocuğu kaldırıp beni oturttu. Soruları yazılı olarak verdi. Ben de cevapları yazarken biyoloji kitabını zaman zaman açıp bakıyordum. Nabi Hoca bir iki kez bu hareketimi gördü. Beni ikaz etti. Sonunda gelip kâğıdımı aldı. Bana sıfır verdiğini neden böyle yaptığımı söyledi. Ben de kendimi savunmak için "Hocam kitaptan yazıyorum ki noksan olmasın" dedim. Ama karnemi aldığımda biyoloji dersim on idi. Burada da hocanın çalışkan bir öğrenciye duyduğu güveni anladım.

Nabi Hoca'nın unvanı Nabi Dadaş'tı biz soyadı olarak dadaş lakabını kullanırdık, çünkü dadaş itibar edilen güçlü insan anlamına gelirdi. Rahmetli Nabi Hoca yaratılış olarak sakın bir insandı. Bir gün Nabi Hoca'nın bu sakinliğinin kayıp olduğunu gördüm. Hoca bir öğrenciye dayak atıyor. Dayak attığı öğrenci ise yeğeni Selçuk Erverdi idi. Bana göre Selçuk sınıfın en nüktedan kişisiydi. O'nun bu yapısı her zaman vardı. Sınıfta pek sakin olmazdı. Nabi Bey'in dersinde de arkadaşlarına fıkralar anlatır gülerdi. Nabi Dadaş da kızgın bir şekilde Selçuk Selçuk dedi. Selçuk sustu. Bu bir ikaz idi. Böyle iki kez Selçuk'u uyardı ama Selçuk yine sakinliğini bozdu. Nabi Hoca da "Off Selçuk dedi. Bıktım bu yaramazlığından diyerek ellerini yumruk yapıp Selçuk'un sırtına beş on kez vurdu." Burada bu titiz adamın derste akrabası olsa da sınıfın sükûnetini sağladığını gö-

rürdük. Hocanın sınıfta hiçbir öğrencisine ayırım yapmadığını hep gördük.

Hoca sınıfta sınav yaptığında öğrencilerin arasında hep dolaşır. Eğitimin ahlakını öğrenciye verme gayesi taşıdığı için böyle yapardı. Çünkü kimse kopya çekmeye tenezzül etmesin.

Bu arada Selçuk Erverdi benim hep arkadaşım oldu. Çok fıkra bilirdi. Fıkraları insanlara ders verici idi. Bu fıkraların içinde insanları rahatlatmak için belden aşağı fıkralar da olurdu. Ama bu anlattığı fıkraları edebi kelimeler kullanarak anlatırdı. Sanırım hukuk bilgisi çok olduğu için kelimeleri ince kullanırdı.

Nabi Hoca çok temiz ve sade giyinirdi. Açık mavi ve griye çalan yün paltosunu üç yıl boyunca sırtında gördüm. Her zaman temiz ve yepyeni idi. Derslerde kravat takar ve temiz giyinmiş olarak okula gelirdi. Öğrencilerle bire bir ilgilenir, kırık not alan öğrencileri öğretmenler odasına çağırır, çalışacakları konu ve kitapları söylerdi. Onlarında biyoloji dersinden başarılı olmalarını sağlardı. Sanırım bu tavrı her hoca nasip değildi. Allah rahmet etsin.

Aydın DİLAVER: Öğrencisi, 1953-1954 Erzurum Lisesi mezunu: Biz ona Nabi Dadaş derdik. Çok muhterem bir insandı. Çocukluk, onu severdik. Ortaokulda tabiat dersine gelirdi. Güzel bir sınıfımız vardı. Gözleri pekiyi görmezdi. Öğrenciler bazen birbirlerinin yerine derse kalkardı. Yakaladığı zaman kızardı. Öğrenciler birbirlerine saygısızlık terbiyesizlik gibi bir şeyler yaptıkları zaman "Kanınızdan şüphe ediyorum" derdi. Yanında derslere stajyer öğretmen olarak Neriman Alemdar girerdi. Allah rahmet etsin.

M. Şadi TANŞU: Öğrencisi, "Çıkmaz Sokak" adlı hatıra kitabında Nabi Hocadan şöyle bahsediyor: "Nabi Erverdi tanınan bilinen adıyla Nabi Dadaş hocamız bizim tabiat ve biyoloji hocamızdı. Son derece hoşgörülü, yeri geldiğinde ince esprili, kalender ve iddiasız tavırlarıyla dadaş unvanını hakkıyla hak etmiş bir hocamızdı.

Çiçeği, böceği, bitkiyi, hayvanı ve de insanı velhasıl bütün tabiatı onunla tanımış, onu çok sevdiğimiz için de tabiat dersini de öyle sevmiş benimsemiştik.

Nabi Erverdi hocamız öyle sıradan bir hoca değildi. Konusunda son derece bilgili, dersi iyi anlatabilen, konuya hâkim, korkudan ziyade sevgiye dayalı bir eğitim sembolü, yetenekli bir hocamızdı.

Yedi yıl (orta ve lisede) öğrencisi olduğum yıllarda kesintisiz tabiat ve biyoloji hocalığımı yaptı. Benimle beraber, benden evvel ve benden sonra okuttuğu ve yetiştirdiği sayıları binlerce öğrencileri arasında onu sevmeyen ondan hoşnut olmayan, ondan şikâyetçi olan bir tek, ama bir tek öğrenciyi

ne rastladım ne duydum ne de zaten olabileceğine ihtimal vermiyorum. Ondan bahsedilince okuttuğu herkes ondan bir anısını anlatır, haz duyar zevk duyar ve hatırasını tazelerdi.

Cumhuriyet Caddesi'nde oturduğu evin bahçesindeki leylaklardan yayılan leylak kokusu bütün caddeneyi sarardı. Biz mahallenin çocukları o bahçeden leylak koparıp kaçırdık. O bizi pencereden seyrederek gülerdi.

Ne yazık ki bu dadaş ruhlu, dadaş tavırlı, dadaş terbiyeli büyük eğitimcinin bizim yetişmemiz için verdiği emeğe karşı bizde ona bir hizmet vermeden, liseyi bitirip üniversiteye başladığımız daha ilk aylarında onun vefat ettiğini öğrendik.

Onu bir kere daha rahmetle, minnetle ve şükranla anıyorum. (Çıkmaz Sokak, 2001 İstanbul, s.89-90)"

İ. Sadık TELLİOĞLU: Öğrencisi, 24 Kasım 1954'te Erzurum'da yayınlanan HÂKİMİYET adlı günlük siyasi gazetede Nabi Hoca'nın vefatından dolayı yazdığı yazı.

"Hocamız Nabi Erverdi'yi Kayıp Ettik

Muhterem Erverdi ailesinin ikinci büyük kaybı...

Bir ömrün bu kadar sessiz ve zamansız sona erişti dudaklarıma Ö. Hayyam'ın o sevdiğim sitem dolu rubaisini döktü... Dört mısralık o muazzam felsefe, o serzeniş kırintıları sarsılan gönlümden dilimin pelteğine indi. Kalbim derinden burkuldu.

Yoktan yoğurup dehri şekiller yaratan / Maksat nedir ki her nakşını bozmakta her an / İbda edilen güzelse bozmak ne için / Çirkin yaratılmışsa kimdir noksan

Şimdi yorgun kafamda dünü hayale uğraşırken ne yazık ki ölüm çoktan hakikat çanının acı çığılığı ile kulaklarımı tıkayıp feci soğukluğu ile gözlerimi kapamış.

Ölüm... Acımasına yine acıyoruz...

Ölüm... Artık fikir mef'um kadrosundan çıkarak hakikatın bu haşin dilinden his diline çoktan aktarılmıştır.

Kafamı düşüncemi ölümün bu hazin cezbesinden kurtarıp hale çevirdiğim zaman kuytu köşemde bu sonbahar günlerindeki kısıklık ve bu bir ömrün günlerindeki kısılığı bana tek bir melal halinde seslenir buldum...

Ölüm... Bakmasını bilen gözlerde yine her şey lerzan...

Evet, Hocam zorda olsa öksüz kalmış bir iki yavrunun çığılığına kulaklarımı tıkayıp geride bıraktıklarına dostlarına istemeye istemeğe arkamı dönüp ve gözlerimi kapayıp bir an için sizi ve maziye düşünüyorum...

Seneler evvel başlayan talebelik hocalık münasebetini gün geldi ki zaman yumuşatıp o kas katı çemberi bir dostluğun temiz ve mutayım havasında eritti... Hatıramda gözlüğümün o kalın çerçevesi ile yer alan biyoloji mualliminin silueti bu gün gözlerimin önünde canlanıyor... O biraz kambur bir beden üzerine yerleşmiş düzgün bir baş zamansız ak düşmüş siyah saçlar, cesim ve bir alın tertemiz yüzde parlaklığını asla kayıp etmeyen gözler... Daima mütebessim... Kuvvetli bir hafıza... Ve bitip tükenmeyen ders hududunu çoktan aşmış bir öğretmen aşkı...

Bu gün bile taklide muvaffak olup senedeki şevk ve şetaretle şöyle sağ kolumu kaldırıp, bir yol taleben arasında havada döndürerek : "yaprak" anatomisi desem... Nabi dadaş... Allah rahmet eylesin derler...

Sen ey aziz ölü dadaşlığı başka yolda gösterdin. Allah rahmet eylesin. Fakat ne kadar acıdır ki: Ömrün bu elin havadaki kadar kısa izli ve çok şükür o kavis kadar temiz ve yukarda geçti...

Hayatına mal olup acılı dertlerini nasıl da gizleyebilmişsin... Bu nasıl sessiz ve sedasız gidiş böyle... Meğer sen bir zamanlar bizi hayran bırakan o gazete bulmacalarını eksiksiz çözmekteki kuvveti hayatta tatbik etmişsin... Hastalığından bile bir haber bizleri mazur gör. Ne yapalım ki insanı insan yapan birçok güzelliklerden habersiz. Ve yine ne kadar acıdır ki, insanı ekonomik bir hayvana döndüren dünyamız parasız güzelliklere şüpheyle bakıyor, fazilet teselli edici, sükûnet verici kuvvetini gün be gün kaybediyor...

Sen ders saatleri haricinde maddi varlığını bile his-

settirmeyecek kadar temiz hem de tertemiz yaşamasını bildin. Bu o saf çehre ve o masum dudaklarda ki o çocukça tebessümü kaybetmemek için mi idi?

Hakiki muallimler... Bize benliğimizin kendimize dahi meçhul olan karanlık cephelerini gösterip bol ışıkla aydınlatan azizler... Sizi anıyoruz... Fakat... İ. Sadık Tellioglu"

AKRABALARI VE YAKINEN TANIYANLAR ANLATIYOR

Dr. Tayip CİNİSLİ: Kayın biraderi, Nabi Daaş, şefkatli iyi bir insandı. Talebelerine her zaman iyilik yapmaya çalışırdı. Öğrencilerinin istikbali için gayret ederdi. Kızdığı öğrencilerine sadece "hımmmm" der. Başka bir şey yapmazdı.

Nevra ERVERDİ: Gelini," ...Nabi Bey Erzurum'un içinden ve bey sülalesinden. Nabi Bey'in babası Asım Bey vefat edince, ermiş denilen kardeşi Rasim Efendi Nabi Bey'in annesini, aynı evde oturdukları için nikâhına alıyor ama asla el sürmüyor. Nabi Bey, Rasim Efendi'nin elinde büyüyor. Biyoloji hocası oluyor. Erzurum Lisesi'nden mezun ettiği veya talebesi olmuş çok insanla tanışma fırsatım oldu. Herkes ondan farklı bir muhabbetle bahse-derdi.

Dursun Bey Nabi'yi çok seviyor ve en büyük çocuğu olan Nihade hanımı onunla evlendiriyor. Nabi bey enteresan birisi. İşten eve, evden işe. Okulda nadi-ren bir öğrenciyi tokatlasa ertesi gün ona çikolata götüren bir öğretmen.(Bir Yayın Dünyası-Bir Fikir Mücadelesi, İstanbul 2006)”

Ezel ERVERDİ: Oğlu, “...Rasim Efendi'den varislerine intikal eden ve büyük bir kısmı Erzurum Halk Kütüphanesi'ne ve İSAM'a hibe edilen kitapları sayı olarak o zamanın şartlarında Erzurum'da kolaylıkla temin edilmesi mümkün olmayan kitaplardır. Belki de yazma ve basma kitapların bir kısmı dedelerden, medrese eğitimi aldığını bildiğimiz kardeşinden kendisine intikal etmiştir. Fakat Sırat-ı Müsakım-Sebilürreşat, Ceride-i İlmiye koleksiyonu, Asr-ı Saadet ciltleri gibi birçok kitap ve mecmua Rasim Efendi'nin de gençliğinde ve ileri yaşlarında birçok kitap aldığını, derin bazı mecmualarını takip ettiğini ortaya koymaktadır. İstanbul'a gittiğimiz yazlarda babama Rasim Efendi bir kağıt verir, “Nabi bulursun bunları al” sözünü hatırlıyorum. Beyazşehir Palandöken 2015 s.17”

Rasim CİNİSLİ: Öğrencisi/Akrabası, “Erzurum Lisesi'nde Biyoloji öğretmenimiz Nabi Bey'dir. Namı ile anarsak Nabidaaş (Nabi Dadaş) ... Rahmetli hocamız Nabi Bey yazları Cinis köyünde tatilini geçirirdi. Erzurum Lisesi'ndeki hocamız Nabi Bey'i köyde daha yakından tanır, sohbetlerini dinlerdik. Akrabalık yakınlığı olsa da öğretmen-öğrenci saygısı araya bir mesafe koyardı.

Köyün 2-3 km uzağında olan “değirmen başı” dere-sinde akan alabalık suyunda banyo yapmayı severdi.

Babam Naci Bey hemen her gün ikinci çayını harman yerinde içerdi. Naci Bey'in misafirleri, köyün yaşlıları, gelip geçenler semaverin çevresinde oturur, çaylarını içer; işi olanlar gider, işi olmayanlar eş emsâli az olan sohbetleri dinlerdi. Çocukluk anılarıma bakıyorum da şuur altına itilmiş öyle edebi veya pe-

dagojik kültür değerleri var ki bugün nereden nereye düştüğümüzü düşündürüyor. Üç beş yaşlarında mânasını bilmeden ezberlediğim

Bir müzeyyen kal'a gördüm anda mahpus olmuş âb!...

Âfitâb-ı zerre topu dokunur eyler harap.

Erzurum'un bir köyünün harman yerinde ezberlediğim bu beyti bugün arasam İstanbul'un hangi meclisinde bulabilirim?...

İkinci vakti güneş ağaçların arkasında yapraklarla renk renk oynaşırken; dağlarda kızıla çalan gölgeler uzardı. Kuşlar, ağaçlar, dağlar sanki gün bitiyor şarkısını söylerdi. Her şeyi temiz olan bu köy akşamlarında rüzgar hafif hafif eser, koyulaşan serinliğe bir letafet daha katardı. O saatlerde Nabi hoca, yayla suyunda serinlemiş olarak “değirmen başı”ndan dönerdi. Dudakları duaları okurken sanki çimenlerle, çiçeklerle, kuşlar, böcekler hatta taşlarla konuşa konuşa... Yaradan'ı yaratılanla anarak gelirdi. Babam hocanın yolunu gözlerdi. Onunla sohbe doyum olmazdı. Çok sevimli, insanı yüreğinden yakalayan tabiatı vardı. Kendisi ile barışık, etrafına sevgi dağıtan insandı. Bu melek-tıynet insanı babam çok severdi. Israrla çay meclisine davet edilen hoca, hoş beşten sonra sohbetine yaşça büyük olan babama “Naci ağabey” diye başlar; Harman yerinde felsefeden, edebiyattan bahisler konuşulurdu. (Bir Yayın Dünyası-Bir Fikir Mücadelesi, İstanbul 2006)”

Cahit SOLAKOĞLU: “Bir Kentin Aydınlık Yüzü” adlı eserinde şöyle diyor, “Nabi Erverdi: Sıtkı Hoca'dan sonra ve onunla birlikte Erzurum Lisesi'nde yüzlerce öğrenci yetiştiren değerli tabiat bilgisi, biyoloji öğretmenlerindedir. Kendilerini tanıma mutluluğuna erişemedim ama yetiştirdiği her meslekten değerli öğrencileri arkadaşım oldu. Son yıllarda uzun yıllardır süre gelen İstanbul'da düzenlediğimiz Erzurum Liseliler toplantılarında birlikte olduğumuz büyüklerimiz ve öğrencilerinden dinlediğimiz kadarıyla mesleğine bağlı, öğrencilerini seven, taşıdığı aile adına layık saygı ve sevgiyle anılan bir öğretmenmiş. Sıtkı Dursunoğlu'nun akrabası ve meslektaşısı olması, Erzurum Lisesi'nin efsane öğretmenlerinden sayılması nedeniyle bu bölümde kendisine yer vermek gerektiğine inandım. Tüm Erzurum Liselilerin her ayran aş gününde güler ve özlemle anlattıkları, benim de bu olayın öğrenci tarafı olan sevgili arkadaşım merhum Avukat Abdurrahim Aydınoglu'ndan defalarca dinlediğim bir anıyı, hocamızın izniyle burada anlatmak istiyorum:

Nabi Bey de, Abdurrahim de Umudum köyü kökenlidir. Erverdiler köyde toprak sahibi, Aydınoglu'nun babası da köyde çiftçi olarak yaşarken, şehre göçen Nabi Bey'in arazi ve çayırlarının ortakçısıymış. Zamanla Aydınoglu ailesinin oğlu Erzurum Lisesi'nde, Nabi Erverdi'nin öğrencisi olmuş. Haşarı ve az çalışan Abdurrahim bir gün tabiat bilgisi sınavına hazırlıksız girmek zorunda kalınca, zorunlu olarak kitaptan kopya çekmeye kalkmış. Nabi Bey kalın gözlüklerinin arasından bu girişimi fark edince köyde çok sevdiği ortakçısının oğlunu uyarmak için öksürerek, "Ola Abdurrahim oğlum! Görirem, kapat." Diye birkaç kere uyarılmışsa da gözü dönen öğrenci işlemine devam ettiği gibi, çayır biçimi günlerinde geçen bu olayda ot balyalarını kastederek, sözüm ona hocaya gözdağı vermeye kalkmış ve "Allahasan görme hocam. Yoksa merekte ot tayaları devrilir" demiş. İstanbul 2011, s.175"

Bu anlatılanlardan hareketle Nabi Hoca'nın nasıl bir karaktere ve ruh dünyasına sahip olduğunu tanıma imkânı buluyoruz. Misal olarak bir öğrencisi, "Çok temiz ve sade giyinirdi. Açık mavi ve griye çalan yün paltosunu üç yıl boyunca sırtında gördüm" diyerek onun titizliğini bu titizlikte de onun ahlakını görüyoruz. Bu tip büyük ruhlu insanlarda asaletten gelen bir dervişliğin tavrı görülür. İsmail Kara hoca bu konuda şöyle diyor: "Aynı elbiseyi değil ama aynı kumaştan ve aynı şekilde dikilmiş elbise giymek bazı zevatin adeti imiş; çünkü surette değişiklik, hele bâriz değişiklik zaaf işaret kabul edilmiş. Tıpkı sîretteki değişiklik gibi." Bir başka öğrencisi, "Hayatına mal olup acılı dertlerini nasıl da gizleyebilmişsin..." diyerek o ciddi hastalığın verdiği ağrıları acıları içinde saklaya-

rak öğrencilerine belli etmeden, onların derslerinin aksamasını istememiş bir büyük ruh olduğunu anlıyoruz. Yine bir başka öğrencisi ve akrabası, "Harman yerinde felsefeden, edebiyattan bahisler konuşulurdu" demesinden, Nabi Hoca'nın zengin ve geniş kütüphanesi bulunan bir ailede, ilk eğitimini Bilgin, Allah dostu Rasim Efendi'den aldığını, onun rahle-i tedrisatından geçtiğini, (Rasim Efendi'nin Arapça bildiği, fıkıh, kelam, tasavvuf ve edebiyat bilgisinin ileri derecede olduğunu ve ondan izahat almaya gelen insanların sordukları sorulara, "Ben bilmem ama okuduğum kitap şöyle diyor" diyerek, sorulara mütevazı cevap vermiş. Olgun bir üsluba sahip bu büyük terbiyeyi de düşünürsek), böyle bir büyüğünün yanında yetişen Nabi Hoca'nın donanımlı ve birikimli bir kültür insanı olduğunu anlıyoruz. (Erverdilerin, bu büyük kütüphaneleri Rasim Efendi rahmetli olduktan sonra ilimle uğraşanlar istifade etsin diye yarısı Erzurum Halk Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü'ne diğer yarısı İSAM'a hibe edilmiştir.) Bir başka öğrencisi şunu diyor, "Nabi Dadaştan sınıf geçtin mi diğerlerinden de geçerdin. O bir miyar idi." Bulunduğu okulda öğretmen ve öğrencilerin vicdanında adil ve hakkı gözeterek değerlendirmeler yapan bir öğretmen portresiyle karşılaşılıyor. Nurettin Topçu Hoca öğretmeni maddeler halinde anlatırken bir maddesinde şunu söylüyor: "Muallimlik sevgi işidir, ruh sevgisidir. Ruhun ulvi olan isteklerine nefsinden her şeyi feda eden sevginin ferdi ulaştırdığı örnek insan mertebesidir. İdeale istediğimiz kadar, hattâ bizden istenildiği kadar örnek olmak mecburiyetindeyiz. Muallim halk gibi, her yaşayan gibi yaşayamaz. Herkesin sevinip güldükleri gibi sevinip gülmemize "bizim bildiklerimiz" mânidir. Peygamberimizin bunu çok güzel anla-

tan bir sözü var: 'Eğer bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız ve zevklerinizi yapamazdınız' (Türkiye'nin Maarif Dâvası s.76)." İşte bu tespitlerdeki ideal öğretmen tarifi bize Nabi Hoca'yı çağırıştırıyor. O da ideal bir hayat yaşamış, vazifesini bir memur gibi değil, bir toplum inşacısı ruhuyla yapmıştır.

Nabi Bey'in dört yaş büyük kardeşi Kâmi Bey de öğretmendir. Kâmi Bey ilkokul öğretmenliği yapmış 13. 08. 1987'de rahmetli olmuştur. Kâmi Bey'in kızı Engin Köseoğlu hatıralarında babası hakkında şöyle diyor: "Babam hem aydın hem de dindardı. Elinden kitap hiç eksik olmazdı. İlmî, dini ne bulsa durmadan okurdu. Benim dinî konular hep ilgimi çekmişti. Bazen aklımı kurcalayan şeyler olursa babama sorardım" diyerek namaz hakkındaki sorusuna şu cevabı verdiğini söylüyor; "...Ama vücut içinde, can ve bilinç olduğu sürece kıymetlidir. Ölünce gene kıymetlidir ama o artık sadece bir cesettir. Ona elimizi bile sürmek istemeyiz. Namaz bence hem vücudun, hem canın hem de bilincin beraberce Allah'a secdesidir. Bunun için de 'namaz dinin direğidir' denir. (Cinis'te O Yaz İstanbul 2014)" Kâmi Bey'in oğlu rahmetli Eren Erverdi'dir.

Ey bu aziz şehrin köşe taşları, yüreğiniz, merhametiniz ve şefkatinizle bu şehri insanlığa takdim ettiniz. Sizinle mirasınızla yaşıyoruz. Nesillerinizden, sizin bıraktığınız cömertliğe, onur ve haysiyete her daim bir zincirin halkaları gibi bir şeyler ekleyenler vardır mutlaka. Rabbim sayılarını artırsın, şereflerini daim kılsın. Göç edip gidenler sizi unutmayacağız. Sizi anmanın bir tek yolu var. O da rahmet okumak. Rabbim size rahmet etsin İnşallah.

Nabi Hoca, kırk yedi yaşında, babası Asım Bey kırk bir yaşında genç denilecek bir yaşta bu dünyadan ömürlerini çocuklarına ve torunlarına bırakarak göç ettiler. Rabbim onlara da rahmet etsin. Geride kalanlara sağlıklı, huzurlu uzun bir hayat nasip etsin İnşallah.

numarası 7247

Ergürüm Lise
Sicil defteri

Vazifesi *Enalıya öğretmeni*

nekinden başta bildiği
sahada iktidar demesini

Konuşma	Okumak	Yazmak	Tercüme
☒	☒	☒	☒

İçtimai hüviyeti		İlmî hüviyeti	
Adı	<i>Nabi Ervedi</i>	İlk tahsilî merade yapmıştır?	<i>Beyum Sultanov</i> <i>g. kalai ka da</i>
Ade lakabı	<i>Ervedi</i>		
Doğduğu yıl ve yıl	<i>Ergürüm 1323</i>		
Bahane adı	<i>Hicazlıca</i>	Orta tahsilî merade yapmıştır?	<i>Beyum İsmail</i>
Milleti	<i>Bürk</i>	Dürrüvüde hangi amade kadar okunmuş?	<i>23/50</i>
Evlî adı, evlî evlendiği tarih	<i>Evlî</i>	Şahadetnamesinin tarihi?	<i>16.12.1930</i>
Çocuklarının adları, yaşları, mevlâde veya aklı belâsınlık adları		Yüksek tahsilî merade yapmıştır?	<i>İstanbul gürcekte</i> <i>öğretmen okulu</i> <i>Enalıya gürcekte</i> <i>11. 8. 1934</i>
Şahıs ve ailesine ait evlîlik ne okunmuş var mıdır?		Bittirilmiş hangi amade kadar okunmuş?	
İşe ve işlemler için mevlâlel ailesine aklı ve karabîti.		Şahadetnamesinin tarihi ve ne-	

elî ve tercihine ettiği
erler:

Vazifesinin adı	Maaş
<i>arum Ervedi İsmail Enalıya</i>	<i>250</i>
<i>arum Ervedi İsmail Enalıya</i>	<i>250</i>
<i>arum Ervedi İsmail Enalıya</i>	<i>300</i>
	<i>350</i>
	<i>400</i>
	<i>500</i>
	<i>600</i>
	<i>700</i>

Nabi Ervedi bir grup arkadaşlarıyla okulun girişinde

Nabi Ervedi bir grup arkadaşlarıyla okulun girişinde

Şadiye Ekatan
İsmail İsmail
Ahmet Somunlu
cağır (ya İsmail
(kutu her vadedir)
Hurşide yarabulmuş evlîlik bulmuş

“
Son derece hoşgörülü, yarı galibinde ve yarı
der ve loldiyez tavirleriyle dadas İsmailin hak kuyulu
ctmiz bir hocamızdır
Çiçani, bîşığı, bitkiyi, bayvan ve de İsmailin vel dâml
bâtim tabiatı, amulle tanımuş, onu çok sevdiğimizi işin ve
tabiat dersini de öyle sevmiş, karımsomuzluk
Nabi Ervedi hocamız öyle seradan bir hoca değildi.
Konuşurda son derece bilgili, dersi iyi anlatırlar, komuya
hakim, korkudan ziyade sağıya dolgal bir öğretmen sanırlar,
yetenekli bir hocamızdır
Yadı gül (arte ve elinde) öğrencisi olduğunu gullandı kesin
fişiz tabiat ve biyoloji dersini yaptı.
Barınma beraber, benden evvel ve benden sonra
okutmuş ve yaptığını dersin binalarca öğrencileri
arabında onu...

TASAVVUF VE DADAŞ

 Reşat COŞKUN

Dadaş kelimesi değişik şahıslarca farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlanmıştır. Kimine göre; mert, cesur, özü sözü doğru, zalimin karşısında, mazlumun yanında olan, merhametli ve yiğit insanı temsil eder. Kimilerine göre de tüm erdemleri kendisinde toplamış mükemmel bir insandır. Seydi Ali Reis, “Mir’âtu’l-Memâlik” (1554) adlı seyahatnamesinde dadaştan güzellikle bahseder. Evliya Çelebi’de ünlü Seyahatnamesinde **“Erzurumluların hepsi yumuşak huylu, uysal, zeki ve anlayışlı adamlardır.”** diye tanımlar. Adeta Siyamı Dede’nin şahsında dadaşın tarifini yapar. **“Siyamı Dede cellât elinden birkaç suçsuz kurtarıp ertesi gün gerçek suçluları bularak tahta kılıcıyla vurup öldürmüştü. Bu zatın bir kolu inmeli, külahlı olup nice kerametleri vardır.”** der.

Cihan Aktaş **“Sınıra Yakın”** romanında, Azerbaycan Tebriz’de dadaş kelimesinin günümüzde de kardeş manasında kullanılan bir hitap olduğunu belirtir.

Dadaşlık, müstesna şahsiyetlerde görülen; “efendilik” gibi fitrî bir ruh asaletidir. Bu düşünceden baktığımızda tarihî bir gayeye sahip olan dadaş, İslâm’la tanışmadan önceki Alp insan tipinin, İslâm’la tanıştıktan, Fütüvvet değerleriyle donandıktan sonra Alperen kimliğine büründüğünü görürüz. İbn-i Batuta 1331’de Erzurum’a uğradığı zaman Ahi Toman babanın tekkesinde konaklar. İbn-i Batuta, seyahatnamesinde **“Bu şahıs pek yaşlı olup 130 yaşını aştığı söylendiği halde hâlâ bir değneğe dayanarak yürümekte, hafızası yerinde durmakta, beş vakit namazını kılmakta idi. Yemekte bize şahsen hizmette bulundu. İkinci gün yola çıkmak istediğimizde ise bize gücenerek gitmemize razı olmadı. Onu gücendirmemek için üç gün kaldık.”** der.

Zaten Ahilikte bünyesinde tasavvufu barındıran bir esnaf örgütlenmesidir. Erzurum’a uğrayan bütün seyyahların yegâne ortak görüşü, bu şehirde tasavvufî bir hayatın hüküm sürdüğüne dairdir. Tasavvuf, İslâm’ın ahlakî yönüdür. Peygamberimiz; “Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.” buyurmuş, biz Müslümanlara güzel ahlakı gaye edinmemizi tembihlemiştir.

Tasavvuf; Orta Asya’da Ahmet Yesevi’yle başlayan, Hasan-i Harakan-i ile serpilip gelişen, Erzurum’da Muhammet Lütfi Efe ile abideleşen irfan hareketinin günümüze kadar ulaşmış şeklidir.

Bu harekette gençlerde yiğitlik; daha ileri yaş gruplarında ise erenlik ön plandadır. Ermeni zulmü karşısında Yavi'den atlı birliklerle Erzurum'a gelen Muhammet Lütüfi Efe'nin kıyamı bize, vatan söz konusu olunca eren yanı gelişmiş olanların bile nasıl yiğitçe savaştıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

Osmanlı-Rus harbinde Erzurum halkı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'ya bir heyet göndererek **"Bizler vatanımızın muhafazası uğrunda kanımızı, canımızı hatta evladi ayalimizi fedaya hazırız. Bunun aksine memleket namusuna dokunacak her hareketin şiddetle cezalandırılmasını istiyoruz."** der ve bu sözün gereğini yerine getirerek, Aziziye Tabyası'nda halktan binlerce şehit verirler.

Erzurum'da toplumsal hayatı tasavvuf mayalamıştır. Geçmişte, günümüzden daha yoğun tasavvuftan beslenen bir hayat adeta Erzurum'u İslâm'ın ilk yıllarındaki Medine şehrinin ikizi yapmıştı. Eski Erzurum'da her mahallede bir dergâh mevcuttur. Bugün, her yüz metrede bir Fatiha okuduğumuz, Allah dostlarının mezarları bize bu şehirde mazideki tasavvufi hayatın kesafetini hatırlatır.

Zaten Erzurum denince aklımıza gelen dadaş, içimizde güven oluşturan insan tipini muştular. Erzurum'un, geçmişteki ve günümüzdeki manevi önderlerinin beslenmeleri kaynak irdelendiğinde bunun tasavvuf olduğu görülür. Bu kaynaktan beslenenlerin mutlaka ülkeye ve şehre zararlarının dokunduğu müşahede edilmiştir.

Erzurum'da manevi önderlerden bir kaçına rastlamış ve onlarla sohbet etmiş olmanın bahtiyarlığına nail olanlarındım. Hasan Baba, Muhammet Baba, Mevlüt Baba, Yumurtacı Vahit Dede, Tayyar Baba, Dursun Kalfa ve Rasim Baba bunlardan sadece bir kaç... Burada adını andıklarımın hiç birisi şuan hayatta değil.

Vahit Dede Şehrin sokaklarında küfelerde yumurta satardı. O sokaktan geçerken bizim oyunumuz kendiliğinden dururdu. Çarpık ayaklarıyla taşıdığı küfelerdeki yumurtaları kırılmasın isterdik. Yanakları al, nurlu siması, uzun boylu ve beyaz sakallıydı. Mütebessim çehresi ile yumurta sepetinden çıkardığı yumurtaları içimizden zayıf ve çelimsiz olanlarımıza verir: **"Sen iyi koşamıyorsun. Al şu yumurtayı eve götür anan pişirsin sen de ye, güçsüz kalmışsın; topa kuvvetlice vuramayışından belli."** derdi. Geçimi kaynağı olan yumurtalardan bizlere para almadan güler yüzle vermesi erdem zirvesi olsa gerek.

Bayramlarda analarımızın suböreği yapmakta kullanacağı yumurtaları almak için Vaniefendi Mahallesi'ndeki evine giderdik. Mücevhercilerin taktığına benzer bir dürbünle yumurtaları bir bir üşenmeden incelerdi. En tazelerinden ve bozulmamışlarından bize verirdi. Böylelikle Alvarlı Muhammet Lütüfi Efe Hz.nin "Satanda alanı, alanda satanı gözet" sözünün ne demek olduğunu anlardık.

Yıllar sonra çocuk kalbimizle dedemiz gördüğümüz bu insanın madden fakir, gönlü zengin; Uşşak-i şeyhi olduğunu öğrendik.

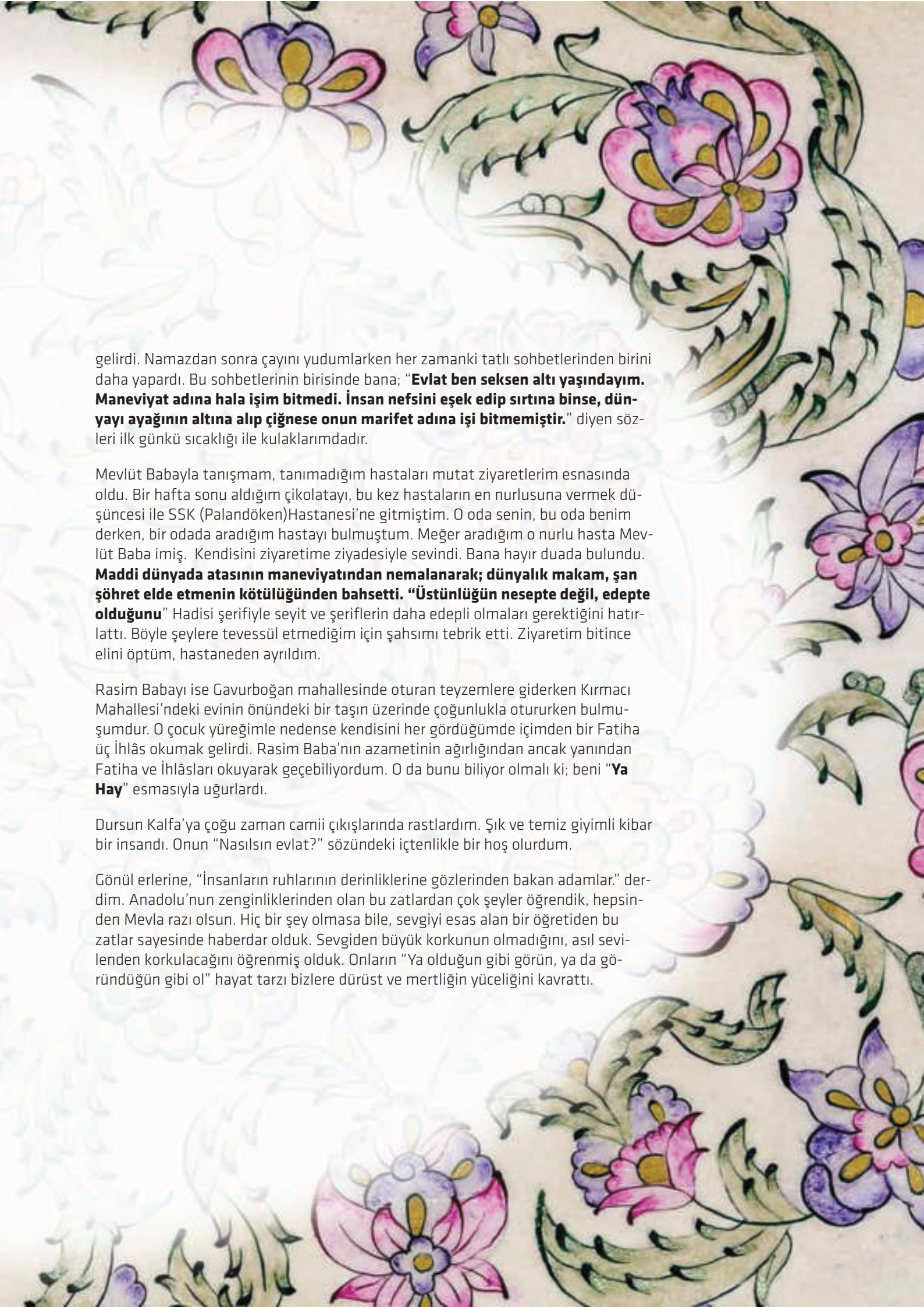
Tayyar Baba, Mumcu Caddesi'ndeki Aydın Elektrik'e sıkça uğrardı. Orada dükkân sahipleriyle sohbet ederlerdi. Ben de onları dikkatlice dinlerdim. Sohbetinin birinde bir adamı nasıl kovduğundan bahsetti. Çok şaşırılmışım! Pür dikkat dinlemeye koyuldum. Böyle bir insan nasıl kovucu olurdu? Başladı anlatmaya:

"Mayıs şırşırında baktım, evin damı akıtıyor. Damı aktarsın diye bir usta tuttum. Onunla parada anlaştık. Pazarlığı bir iki günlük iş diye yapmıştım. Baktım, işe başlamasının üzerinden on gün geçti. Adam namaz vakitleri hariç durmadan çalışıyor. Onca yağmura rağmen eve bir damla su akmıyor. Usta o yağmurlarda durmadan çalışıyor. Ona daha ne kadar sürecek bu iş dedim. Beş günlük işinin kaldığını söyledi. Artık yeter, bu akşam alet ve edevatını topla evine git. Çoluk çocuğunla biraz vakit geçir, dedim. İşin kâmilan bitmesi için beş gün daha çalışması gerektiğini söyledi. Götmesi hususunda ben ısrar edince; bir miktar parayı cebinden çıkardı, kalan günlerin ücreti, iade etmeliyim, dedi. Öpülesi nasırlı elindeki parayı almam için bana doğru uzattı. Helal ettiğimi, parayı cebine koymasını söyledim. Bu kez usta olan benim! Siz bu işten anlamazsınız. Buna rağmen gideyim mi? Sinirli bir şekilde git! Hakkım varsa helal ettim, dedim. Adam, gönlüm razı olmasa da seni kırmamak için gidiyorum. Damınız akarsa ücretsiz yapacağımı bilmenizi isterim, dedi ve gitti. Ben ömrü hayatımda onun kadar dürüst birini görmedim. Herkes kendi çıkarını düşünürken o müşterisinin çıkarını düşünüyordu. Manen uyanık biriydi. Gıyabında ellerimi açtım, ona öyle dua ettim ki..."

Hasan Baba'ya şehirdeki herkes saygı duyardı. Anam birkaç kez kendine vekâleten elini öpmemi bana tembihlemişti. Ben de tereddüt etmeden anama vekâleten öpmüştüm. Anamın ölümünden sonra Hasan Babaya ilk rastlayışımı. Çocukluğun vermiş olduğu hoyratlıkla anam olsa git, benim adıma Hasan Baba'nın elini öp derdi, dedim. O esnada bir yandan da tezgâha yeni aldığım elmaları diziyordum.

Hasan Baba uzaktan geçiyordu. İçimden nedense acaba dedikleri gibi evliya mı? diye geçirdim. Tabi ki içimden geçirdiklerimi bir insan kulağının duyması mümkün değildi. Başımı kaldırdığımda karşı kaldırımda yürüyen Hasan Baba'nın bana doğru döndüğünü gördüm. Zaten civarda benden başka da kimse yoktu. Asasına yaslandı: "**Evlat, bak bakalım! O dediğin halden bende var mı?**" dedi. Mahcup oldum, koştum elini öptüm. O andan itibaren İbrahim Hakkı Hz.nin tavsiyesine ram oldum. Hiçbir harabat ehline hor bakmadım.

Muhammet Baba Köşk Mahallesi'ndeki karpuz tezgâhımın başına sabah namazına doğru

gelirdi. Namazdan sonra çayını yudumlarken her zamanki tatlı sohbetlerinden birini daha yapardı. Bu sohbetlerinin birisinde bana; **“Evlat ben seksen altı yaşındayım. Maneviyat adına hala işim bitmedi. İnsan nefsinin eşek edip sırtına binse, dünyayı ayağının altına alıp çiğnese onun marifet adına işi bitmemiştir.”** diyen sözleri ilk günkü sıcaklığı ile kulaklarımdadır.

Mevlüt Babayla tanışmam, tanımadığım hastaları mutak ziyaretlerim esnasında oldu. Bir hafta sonu aldığım çikolatayı, bu kez hastaların en nurlusuna vermek düşüncesi ile SSK (Palandöken) Hastanesi'ne gitmiştim. O oda senin, bu oda benim derken, bir odada aradığım hastayı bulmuştum. Meğer aradığım o nurlu hasta Mevlüt Baba imiş. Kendisini ziyaretime ziyadesiyle sevindi. Bana hayır duada bulundu. **Maddi dünyada atasının maneviyatından nemalanarak; dünyalık makam, şan şöhret elde etmenin kötülüğünden bahsetti. “Üstünlüğün nesepte değil, edepte olduğunu”** Hadisi şerifiyle seyit ve şeriflerin daha edepli olmaları gerektiğini hatırlattı. Böyle şeylere tevessül etmediğim için şahsımı tebrik etti. Ziyaretim bitince elini öptüm, hastaneden ayrıldım.

Rasim Babayı ise Gavurboğan mahallesinde oturan teyzemlere giderken Kırmacı Mahallesi'ndeki evinin önündeki bir taşın üzerinde çoğunlukla otururken bulmuşumdur. O çocuk yüreğimle nedense kendisini her gördüğümde içimden bir Fatiha üç İhlâs okumak gelirdi. Rasim Baba'nın azametinin ağırlığından ancak yanından Fatiha ve İhlâsları okuyarak geçebiliyordum. O da bunu biliyor olmalı ki; beni **“Ya Hay”** esmasıyla uğurlardı.

Dursun Kalfa'ya çoğu zaman camii çıkışlarında rastlardım. Şık ve temiz giyimli kibar bir insandı. Onun **“Nasılsın evlat?”** sözündeki içtenlikle bir hoş olurum.

Gönül erlerine, **“İnsanların ruhlarının derinliklerine gözlerinden bakan adamlar.”** dedim. Anadolu'nun zenginliklerinden olan bu zatlardan çok şeyler öğrendik, hepsinden Mevla razı olsun. Hiç bir şey olmasa bile, sevgiyi esas alan bir öğretiden bu zatlar sayesinde haberdar olduk. Sevgiden büyük korkunun olmadığını, asıl sevilen korkulacağını öğrenmiş olduk. Onların **“Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol”** hayat tarzı bizlere dürüst ve mertliğin yüceliğini kavratı.

BİR SÜMMANİ GÜZELLEMEŞİ: NARMAN KAZASINDA ORCUK YOLUNDA

Mehmet ÖZDEMİR

*Narman kazasında Orcuk yolunda
Ben bir gelin gördüm orak elinde
Nutuğu yok şu gelinin dilinde
Sordum allı gelin kimin yârisan*

*Salladı başını döndü bir yana.
Sanarsın bir güneş çalar her yana*

*Başına bağlamış sarı leçeği,
Sanarsın ki karşı dağın çiçeği
Her gördüğüm güzellerden göğçeği
Sordum allı gelin kimin yârisan*

*Salladı başını döndü bir yana.
Sanarsın bir güneş çalar her yana*

*Nasıl kıymış yollamışlar tarlaya
Huriler periler zülfün taraya
Dünya güzelleri olsun cariye
Sordum allı gelin kimin yârisan*

*Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana*

*Sardı Sümmânî'yi gamın merağın
Kamıştır parmağın sedef tırnağın
Cebeller karısın yayla kaymağın
Sordum allı gelin kimin yârisan*

*Salladı başını döndü bir yana
Sanarsın güneştir çalar her yana (1)*

Yukarıdaki şiir türkü formunda olup aaax bb , cccx bb, dddx bb, eeex bb şeklinde bir kafiye şemasına sahiptir. 11'li hece ölçüsüyle söylenen şiirin her dörtlüğünün sonunda nakarat beyit vardır. Dörtlüklerdeki dördüncü mısralar nakarat olduğu için x ile gösterilmiştir. Yine her dörtlüğün sonunda yer alan iki mısralık nakaratlar da bb şeklinde gösterilmiştir.

1.Yol / el/ dil "l" sesiyle yarım kafiye "unda-inde" ler redif. Dördüncü mısra redif mısra dediğimiz bütün dörtlüklerin sonunda nakarat gibi yer almaktadır. Nakarat beyti bir / her "r" sesiyle yarım kafiye, "yana"lar rediftir. Âşık edebiyatında sıkça kullanılan kafiyelerdendir. Halk şiirinde en çok "r", "l" sesleriyle yarım kafiye yapılmıştır. Bu dörtlük 6+5, 6+5, 4+4+3, 6+5 şeklinde duraklandırılmıştır.

2. Leçeği/ çiçeği/ göğçeği "çeğ" sesleriyle zengin kafiye yapılmıştır. Sözcüklerin sonundaki "i" sesleri rediftir. Âşık edebiyatı genellikle doğaçlama bir edebiyat olduğu için zengin kafiye çok az rastlanır. Dörtlük 6+5, 4+4+3, 4+4+3, 6+5 duraklıdır.

3. Bu dörtlükte tarlaya/ taraya kelimeleri arasında "a" ile yarım kafiye yapılmış. Üçüncü mısradaki tarlaya/ taraya sözcükleri ile cariye sözcüğü arasında "y" ile kulak kafiyesi yapılmış. Dörtlüğün tamamında kafiye zayıftır. Dörtlük 4+4+3, 6+5, 6+5, 6+5 duraklıdır.

4. Merağın/ tırnağın/ kaymağın sözcükleri arasında "ağ" sesleriyle tam kafiye yapılmıştır. Sözcüklerin sonlarındaki "ın"lar rediftir. Dörtlük 6+5, 6+5, 6+5, 6+5 duraklıdır.

1. Narman, Erzurum'un küçük, tarihi ilçelerinden biridir. Emeviler ve Abbasiler döneminde "Namirvan" adıyla anılan bu yer, Osmanlılar döneminde bayram günü fethedildiğinden İyd (İd) adıyla anılmıştır. Cumhuriyet döneminde "Narman" adı kalıcı olmuştur.

ÇOCUKTUM ERZURUM'DA

Çocuktum Erzurum'da
Dağlarında uyuyan perileri vardı
Çayırlarında oynayırdı cüceler
Gevenli yamaçları kekik kokardı
Aras türkü söyler Karasu ağlardı

Çocuktum Erzurum'da
Baharı bağlardı kar
Hüsnüyusuflara açılırdı kapılar
Kar dondurur kar yakardı
Toplardım sevinçlerimi hayal içinden
Kar bahçesine geçerdim masal içinden

Çocuktum Erzurum'da
Gök renginde kanatlarım vardı
Şen şakrak dünyama doluşan kuşlar
Çığlıgımı gökkuşağına sarardı
Hani kanatlarım nerede kaldı
Yaşamak mı o bir masaldı

Çocuktum Erzurum'da
Hüzün mevsimine girerdi acı
Efsunlanırdı taşlar
Abdurrahmangazi tutardı yamacı
Sultanseki'de bara dururdu dadaşlar
Duadayken Palandöken
Şehir oynardı yerinden
Rüzgâr bulutları silerdi
Ejderha taş kesilirdi

Çocuktum Erzurum'da
Zaman kırık dökük hikâyelere akardı
Uzun gecelerin koynunda vakit dardı
Sura üfleyince İsrafil
Oyuna katılırdı Tebriz'den
Hasta hasta Şah İsmail
Sonra Köroğlu gelirdi birden
Diz vururdu şehir
Ayvaz olurdu
Sağ yanında Behçet Mahir

Çocuktum Erzurum'da
Koşardım genişlerdi gökyüzü
Periler yağmurlarla yağardı
Kuşlar gecelerden hayal sağardı
Oyunlarda boş kalmca yerim
Çöplüğünde öterdi horoz şekerim

Çocuktum Erzurum'da
Papellerim vardı gelincik yenice bahar
Kadana'da dem tutardı suyu soğuk Akpınar
Misketlerim rengârenk yere dizilirdi
Boyanmış aşıklar kurşunlu enekeyle ezilirdi
"Şeg mire çig tög" diye oyuna doyardı yer
Çocuk çığlıklarıyla dolardı bahçeler
Araplar Düzü'nde kamçılanırdı topaçlarım
Ezanlar asılırdı minarelere
Oyunlar kalırdı yarım

Bu rüyanın anahtarı kimde
Zaman döner döner çemberimde

Zekiye ÇOMAKLI

GELENEKSEL ERZURUM MUTFAK KÜLTÜRÜ

Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü olarak Anadolu'nun İpek Yolu üzerinde ki en önemli kavşaklarından biri olan Erzurum yaşadığı uygarlıkları bir mozaik olarak bu güne taşıyan muazzam bir kültürün mirasçısı olan bu şehrin kültürel servetlerini sonsuza kadar yaşatmak ve bekçisi olmaya çalışmak hepimizin görevidir.

ERZURUM MUTFAĞINI FARKLI KILAN UNSURLAR

Erzurum mutfağını farklı kılan özelliklerin başında coğrafi yönden İpek Yolu üzerinde bir kavşak oluşunun çok büyük bir önemi vardır. Erzurum Avrupa'ya, Karadeniz'e, İran'a Rusya'ya uzanan yolların kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu yüzden etrafında ki Erzincan, Gümüşhane, Bayburt illerinin yanı sıra Kafkaslardan, Rusya'dan ve İran mutfak kültüründen de etkilenmiştir.

Ne kadar çok tat, koku ve rayiha birbiriyle kaynaşırsa, ortaya çıkan yemek o kadar lezzetlidir. Soğanı, domatesi, sarımsağı cesurca ve özgürce kullanarak orijinal, yaratıcı ve vazgeçilmez lezzetler yaratmak Erzurum mutfağında önemlidir. Fakat yine de çok acılı ya da çok baharatlı yemeklerin Erzurum damak tadına uymadığını da belirtmek gerekir. Erzurum dışından gelenler kış yemeklerini biraz yağlı bulurlar. Hâlbuki yemek yağlı olmazsa kırk dereceye varan soğukla baş etmenin bünye için kolay olmayacağı düşünülür. Kış aylarında bu yemekler sobanın üzerinde veya tandırın kenarında sıcaklığını muhafaza ederek ev halkını beklerler.

İKLİMİN MUTFAK KÜLTÜRÜNE ETKİLERİ

Erzurum'da iklimin oldukça sert oluşu ve kar örtüsünün en az dokuz ay kalkmadığı düşünülürse geleneksel mutfak kültüründe et, bakliyat, tahıl, tereyağı, hayvansal yağlar, kurutulmuş sebze ve meyveler önem kazanmıştır. Hatta Ramazan ayında dadaşların sofrasının üçlü bir değişmezi vardır; "çorba, kıyma, kadayıf". Her sofrada ramazan da bu

üçlüyü bulursunuz. Erzurum mutfağının et, yağ ve una dayalı bir mutfak olmasını Erzurum'da kış aylarının uzun geçmesi sebebi ile ulaşımdan kaynaklandığını ve fazlaca sebze ve meyve kültürüne yakın olmamasına bağlamakta mümkündür.

MUTFAK ŞEKLİ, TANDIR VE KARLANGUŞ ÖRTÜSÜ

Geleneksel Erzurum evinde cümle kapısından içeri girilince "avlu" ve avlunun sonunda tam karşıda "tandır evi" vardır. Büyük evlerde her gün yemek yapmak ve sıcak su bulundurmak için her gün yakılan "küçük tandır", on beş günde bir ekme yapmak, çamaşır yıkamak belli dönemlerde kavurma yapmak, yağ eritmek için ise "büyük tandır" bulunurdu.

TANDIR BAŞI

Tandır başının yan tarafında "terekler"(raflar) vardır, evin üstü "karlanguş örtüsü" denilen örtü ile kaplıdır. Tasavvufi inanişeye göre yedi bindirmeli denilen ve birbirine geçmeli ahşap direklerden yapılmış olan bu örtü şekli "yedi kat gökyüzünü" simgeler. (bu tavan örtüsü Hacı Bektaş Veli'de de görülmektedir.) Tandır evinin içinde, yan tarafta üçdört merdivenle çıkılan ve etrafı ahşap parmaklıkla çevrili "seki" denilen balkon şeklinde oturma yeri, Sekinin altında kiler ve bir kenarda yekpare taştan oyulmuş "su kurunu" bulunurdu

ERZURUM MUTFAĞINDA KIRMIZI ET

Erzurum mutfağının en önemli değeri "kırmızı et" tir, ana yemek olarak en önemli sırayı 'kırmızı et'

alır ve yaz –kış tüm sebzeler et ile birlikte pişirilir. Yazın taze fasulye, kabak, patlıcan, biber, domates her türlü yaz sebzesi mutlaka etli pişer. Çorbaların içerisine bile mutlaka minik köfteler konulur. Özellikle Ayran Çorbası asla köftesiz olmaz, diğer çorbalara ya kavurma kırıkları ya da kıyma konulur, köfteler tereyağında hafifçe kızartılarak çorbaya ilave edilir. Erzurumlu hiçbir şey bulamasa hemen kıymaya bol soğan, domates ve biber ekleyerek kavurur ve üzerine yumurta kırarak limon ile birlikte servis yapar. Ramazan aylarında kıymaya ekonomik güce göre pastırma konulmaktadır.

KAVURMA GELENEĞİ

Mutfağın ana malzemesi olan kırmızı et mutlaka olmazsa olmazdı. Erzurum da her an misafir ağırlayabilme ihtimali bu durumda önemli bir Sonbaharda evin ekonomik durumuna göre sığır kesilir ve kavurma yapılırdı. Koyun eti kavurma yapılmaz taze ve parça et olarak yenilir. Koyun kıyma koktuğu için makbul değildir. Erzurum da koyun eti kuşbaşı ve kemikli, sığır eti kıyma olarak yenilir.

Kavurma yapılan evlerde oldukça güzel şeyler cereyan ederdi. Komşuların delikanlıları kavurma yapılan tandır evinin bacasına çıkar, bir ipin ucuna bağladıkları küçük bakır bakraçları bacadan sarkıtır ve kendilerinin payını isterlerdi. Gençler topladıkları kavurma tirdi ile uzun kış gecelerinde “yatsılık” yer arkadaşlarıyla ile “herfene” denilen oturma âlemleri yaparlardı.

ERZURUM MUTFAĞINDA SEBZE, MEYVE ve KIŞLIK-LAR

Erzurum'un Oltu, Tortum, Narman havzası ve Yusufeli'ne yakın bir ilçe olarak Karadeniz havasından etkilenen İspir ilçelerinde birçok meyve ve sebze yetişmektedir. Aroma yönünden en kaliteli çilek yüksek yerlerde yetişmektedir. Son dönemlerde piyasada en son yer alan Elazığ çileğinden sonra sonbahar'ın sonuna kadar Erzurum çileği pazarda yer bulmaktadır.

Erzurum'da kurutulan veya salamurası yapılan sebzelerin başında taze fasulye gelmektedir. Fasulyeler ya kırılarak ya da bıçakla boydan 'çirtma' denilen uzun ve ince şeritler halinde kesilerek gölgede kurutulur. Güneşte kurutulan yeşil sebzeler sarardığı için gölge tercih edilir. Yeşil fasulyenin dışında, evelik (efelek), kızılca, mananık, ebe gümeği, kuşekmeği (madımak) gibi yeşilliklerde kurutularak saklanan yiyeceklerdendir. Bu kurutulmuş yeşillikler en çok bez torbalara konularak yüksek bir yerden asılmak suretiyle muhafaza edilir.

Kışın kurutulmuş yeşil fasulyenin de kemikli et ile yapılanı meşhurdur. Bazı köylerimizde kurutulmuş yeşil fasulye işkembe ile de pişirilmektedir.

Pasinler ilçesinin ve Aşkale ilçesi Atlı Konak köyünün meşhur patates, havuç, turp ve şalgamı evin kilerinde açılan kuyulara gömülerek, yine Pasinler ovasında ve diğer köylerde yetişen beyaz Lahana ise karanlık veya loş bir yerde kökünün üzerine dikine konularak

bahara kadar bozulmadan saklanırdı. Çok önceki yıllarda kurutulmuş olarak saklanan et saklama şekli bu gün artık tamamen kaybolmuş bir saklama şeklidir.

Dağlarda yabani olarak yetişen Çaçır tuzlu suya salamura yapılarak saklanır, eskiden Olur ilçesinin 5-6 çeşit üzümünün yaprağı yine salamura şeklinde kışa saklanırdı. Ekşili olarak yemeği yapılan, içine koku ve tat vermesi için reyhan konularak hazırlanan Beyaz Lahana turşusu ve ince şeritler halinde kesilerek yapılan şalgam turşusu da kış için bir saklama şeklidir.

Meyvelerden ise Erzurum'a kurutulmuş şekilde dışarıdan getirilen Malatya kayısı, siyah erik, kuru üzüm, kızılcık, kuru vişnenin yanı sıra, ilçelerden İspir, Oltu, Tortum ve Narman havzası da meyve yönünden oldukça bereketlidir. Kışın dut, elma, armut kurusu revaçtadır. Kuru Kayısının ekşi olan cinsi kemikli koyun eti ile yemek olarak pişirilir. Ayva ise kurutulmadan parça et ile pişirilen Erzurum'a ait damak tatlarındandır. Ayran çorbasının olmazsa olmazı olan Aşotu salamura yapılarak, reyhan, tarhın, nane gibi yeşillikler de kurutulmuş olarak saklanır.

TORTUM, NARMAN VE İSPİR ÜRÜNLERİ

Tortum, Narman, İspir gibi ilçelerden gelen kurutulmuş meyveler kışın hoşaf olarak kullanılan olmazlardandır. Bunların yanı sıra dut ve elmadan yapılan meyve kurusu sayılan pestil uzun kış gecelerinde arasına ceviz içi konularak dürüm şeklinde yapılarak yenilir. Dutun kaynatılarak yapılan "şire" si temiz bezler üzerine yayılarak kurutulur ve kumaş şeklinde katlanarak istiflenir. Kuru ve serin yerde muhafaza edilir. Yumurtaya bulanıp tereyağında kızartılarak hazırlanır.

Kurutulan meyvelerden ayrıca dağlarda yabani olarak yetişen Kuşburnu da ya kurutulmuş ya da yarı pişmiş şekilde "kokoç" denilen yuvarlak tekerlekler şeklinde kurutulup saklanır ve kışın hem diğer kuru meyvelerle karışık yapılan hoşafalarda kullanılır hem de çinko sahana doğranmış ekmek üzerine meyveli tirit olarak dökülüp üzerine kızdırılmış tereyağ gezdirilerek yemek olarak yenilirdi. Özellikle Erzurum'un köylerinde çok önem verilen bir yiyecektir.

İspir, Köprüköy ve Hınıs'ta yetişen ve çabuk pişmesiyle ünlü beyaz fasulye ve nohut ahşap sandıklarında veya beyaz bez torbalarda asılarak saklanırdı. Burada yetişen beyaz fasulye kabuğunun ince oluşu yüzünden çabuk pişmesi ve şeker tadında olması ile ünlüdür.

ERZURUM MUTFAĞINDA HAMUR İŞLERİ

Hamur işlerinin Erzurum mutfağında çok önemli bir yeri vardır. Kahvaltıda mutlaka tandırda yapılan Erzurum ketesi, Tereyağının şeker ile çırpılarak un ka-

rıştırılıp yapıldığı "şeker ketesi", Tereyağı, yumurta, şeker, un ve yoğurtla yapılan ve adına "Erzurum Pastası- Soda" denilen pasta, un helvası Erzurum mutfağından hiç eksik olmayan bir hamur işidir.

Erzurum Ketesinin özelliği içerisine un kokusu girdinceye kadar tereyağı ile pembeleştirilmeden kavranan unun iç konularak yapılmasıdır. Ketenin, hem baklava gibi ama daha kalınca açılan yufkalarla yapılanı hem de "kör kete" denilen yufka açılmadan yapılan şekli vardır. Her iki şekilde yapılan keteler sevilerek yenilir. İçine konulan "iç" Tortum, Narman, İspir tarafında ceviz de ilave edilerek yapılır, ne kadar yağlı olursa o kadar makbuldür.

KADAYIF DOLMASI

Erzurum mutfağının hamur işlerine giren bir tatlı da "kadayıf dolması" dır. Kadayıfın malzemesi evlerde üretilmemekte, ev dışında ticari olarak özel üretilen yerlerden temin edilmektedir. Normal tepsi kadayıfından biraz daha nemli olacak şekilde hazırlanır. İçine dövülmüş ceviz içi konularak sarma gibi sarılıp yumurtaya batırıldıktan sonra kızartılarak şerbete atılıp ikram edilir. Eskiden yalnızca evlerde yapılan bu tatlı şimdi ticari olarak ta yapılmaktadır.

DEMİR TATLIMIZ

Erzurum'a özgü bir diğer hamur işi tatlı da "demir tatlısı"dır. Özel olarak ustasına yaptırılan çiçek şeklinde ki saplı demir, tatlı yapıldıktan sonra yıkanmaz. Bir kâğıda sarılarak tavan arasında ahşapların arasına sokularak saklanır.

Bunların yanı sıra özellikle bezler arasına konularak sakız gibi olana kadar ayakla çiğnenerek elde edilen hamurun oklava ve merdane yardımıyla yufka şeklinde açılıp kesilerek hazırlandığı "erişte", "yumurta pilavı" ve "tatar böreği" kurutulmuş bez torbalarda yine yüksek bir yere asılarak muhafaza edilen hamur işi yiyeceklerdir.

ERZURUM SU BÖREĞİ VE ERİŞTE

Yine yumurta ile yapılan ve "su böreği" adını alan bir börek vardır. Türkiye'nin her yöresinde yapılan bu böreği diğerlerinden ayıran en önemli özelliği içersinde "civil peynir" kullanılmasıdır. Bununla birlikte diğer bir özel yapımında ise haşlanmış pirinç ve karabiber kullanılarak yapılan şeklidir.

Normal erişte hamurundan başka yalnızca yumurta ile yoğrulmuş ve adına "yumurta pilavı" denilen erişte vardır ki bu çok önemli bir kış yiyeceğidir. Erişte kesildikten sonra iplere serilip kurutulur ve tandır üzerinde saç içersinde kızartılarak saklamaya hazır hale gelir. Yumurta Pilavı ise yalnızca yumurta ile hazırlanan hamur ile yapılır ve aynı formatta kurutulup saklanır. Bunun yanında çorbalık denilen kızartılmadan kurutulmuş erişte vardır.

Aziziye Belediye Başkanı Sayın Muhammed Cevdet ORHAN Beyefendi de yaptıkları müze çalışmasını 8 Aralık 2017 tarihinde basına duyurdu. İnşallah müze çalışması da 2018 yılının yazında Erzurum'a kazandırılmış olacak. Bu sayede de Anadolu ve Erzurum tarihi hakkında birçok yeni bilgi kamuoyuna sunulacak.

TOPRAĞA GÖMÜLÜ TARİH

Ömer Faruk KIZILKAYA

Daha ilkokul sıralarındayken aslında Orta Asya'nın vatanımız olduğunu, oradaki kuraklık ve güvenlik sorunları nedeniyle yeni yaşam alanları aramak suretiyle batıya doğru göç ettiğimizi, Sultan Alparslan Dönemi'nde Anadolu'ya geldiğimizi öğrendik. Malazgirt'te savaşa girmeden önce Sultan Alparslan atının kuyruğunu örmüş, üzerine beyaz bir elbise giymiş, Cuma hutbesini kendisi okumuştur. Üzerindeki elbisenin şehit olması durumunda çıkarılmamasını, kendisinin o elbiseyle defnedilmesini, zira o elbiseyi kefen olarak gördüğünü söylemişti. Öğretmenlerimiz olayı böyle anlatıyorlardı, biz de o kahraman komutanın torunu olarak kendimizi görüyor ve gururlanıyorduk.

Hele bir hocamızın anlattıklarına göre yaklaşık 200 bin askerlik Bizans ordusu ile yaklaşık 50 bin kişilik Selçuklu ordusu Malazgirt Ovası'nda savaşmış, az sayıdaki Selçuklu ordusu Bizans ordusunu mağlup etmiş ve büyük bir zafere imza atmıştı. Bu zaferle birlikte de Anadolu Türk yurdu haline gelmişti. Aradan yıllar geçmiş, aynı olayları aynı cümlelerle ortaokul ve lise sıralarındayken de duymuştuk. Bu olayı bir kenara not edelim.

Üniversitede halk edebiyatı dersinde İslamiyet öncesi edebiyat ürünlerinden destanları incelerken Alper Tunga Destanı'na gelince Alper Tunga'yı öğrendik.

Meğer Alper Tunga, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Anadolu'ya gelmiş, oradan Suriye'ye geçmiş, sonra da Mısır'ı alarak bölgede hâkimiyet kurmuş bir Saka (İskit) hükümdarıymış. Daha sonra İranlılarla çatışmaya girmiş, Zaloğlu Rüstem tarafından oyuna getirilerek (bazı kaynaklara göre mertçe savaşarak) öldürülmüş bir Türk hükümdarıymış.

Bu bilgi de biraz dursun.

Üniversitede okurken değerli hocam Prof.Dr. Cengiz ALYILMAZ'ın Türklerle ilgili anlattığı bilgiler ve gösterdiği görseller Türklerle ilgili alışık olmadığımız detaylar içeriyordu. Biz Türkleri genelde Gök Tanrı inancından İslamiyet'e geçmiş biliyorduk ama meğer Türklerde Hristiyan ve Yahudi olan boylar ve topluluklar da varmış.

Bunu da bir kenara yazalım.

Türkler mezar taşı olarak koyun, koç, at gibi hayvanların heykellerini kullanıyorlarmış. Kitabeleri genellikle kaplumbağa kaidelerinin üzerine koyuyor, kitabelerde de genellikle dağ keçisi motifini kullanıyorlarmış. Bu bilgiyi de saklayalım.

Cengiz Hoca bize bir de Karayazı ilçemizde bulunan Cünni Mağarası'ndan söz etmiş, mağarada milattan öncesine ait (yaklaşık 3500 yıllık) Türk tamgalarının olduğunu anlatmış ve göstermişti. (Bu mağaradaki resim ve tamgalar şu an okunmaz durumdadır.)

Bu bilgi de kafama takılan noktalardan biriydi.

Aradan yıllar geçti, Fatih isminde bir ağabeyim (Milli hassasiyeti yüksek olan bir insandır.) bana Narman'da bir yer göstermek istediğini söyledi. Bölgeye gittiğimizde defneciler tarafından kazılmış (muhtemelen iş makinesiyle kazılmış) ama genel anlamda sağlam ve orijinal duran bir mezarlık alanı vardı. Bölgenin fotoğraflarını çekip bölgeyi kendimizce inceledikten sonra pazartesi günü Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne gittim. İncelenmesi ve tescili yoksa tescillenmesi için kuruma dilekçe verdim. Daha sonra da konuyu üniversitedeki birkaç hocaya aktardım ama Prof. Dr. Cengiz ALYIL-

MAZ dışında konuyla ilgilenen olmadı. Cengiz Hoca ile bir gün bölgeye gittik. Bölgeyi ve taşları inceleyen Cengiz Hoca Orta Asya'da bile bu kadar büyük koç heykelleri görmediğini söylemek suretiyle hayretini ifade ediyordu. 5. 6. yüzyıla ait bir Kıpçak mezarlığı olabileceğini, daha kesin bilgiye ulaşabilmek için bölgede arkeolojik kazı yapılması gerektiğini belirtti. Koç heykellerinin birinde göğüs bölgesinde haç motifi vardı. Bu da dikkatimizi çeken başka bir noktaydı. Zira Kıpçaklar Hristiyanlığı kabul etmiş bir Türk boyuydu.

Konuyu böyle bırakma düşüncesinde değildim, araştırınca Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU Hoca'nın danışmanlığında bölgedeki koç motifli mezar taşları üzerine Yunus BERKLİ Hoca tarafından yapılmış bir doktora tezi ve bir de yayımlanmış bilimsel makale buldum. Makaleyi incelediğimde bölgede Kıpçak Türklerine ait koç ve koyun şeklinde mezar taşları olduğunu belirttiğini fark ettim. Cengiz Hoca'nın düşüncesiyle örtüşüyordu.

Makalede bölgedeki Türk boyları ile ilgili Hazarlar, Kıpçaklar ve Peçeneklerden bahsediliyordu. Hatta Prof. Dr. Osman TURAN'ın "Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi" isimli kitabını referans göstererek: "... Bizans Devleti içinde özellikle askeri kuvvetler içinde küçümsenmeyecek sayıda Türklerin varlığı, zamanla Bizans'ın Anadolu'yu kaybetmesine neden olacaktır. Malazgirt Savaşı'nda (1071), Sultan Alparslan'a karşı Balkanlardan getirttiği, Şamanist Uz (Oğuz) ve Peçeneklerden meydana gelen süvari kuvvetlerini kullanmak istemiştir. Ancak bu Şamanist Türkler, hemen ırkdaşları olan Selçuklu saflarına geçerek, Bizans'ın hem savaş planlarını altüst etmişler, hem de savaşı kaybetmelerine neden olmuşlardır..." şeklinde bir bilgi veriyordu.

Kafamda yazının başında belirttiğim Malazgirt Meydan Muharebesi'nin şifresi çözülmüş oluyordu. Bir gün Erzurum sevdalısı Oğuzhan TÜRK isimli bir ağabeyimizle tanışmak nasip oldu. Kendisi Aziziye Belediyesi bünyesinde hazırlanmakta olan bir "Taş Eserler Müzesi" projesinin genel koordinatörlüğünü yürütmekteydi. Erzurum sınırları içerisinde yer alan İskit, Kıpçak başta olmak üzere bütün kültürlerin taşınabilir taş eserlerini bir merkezde toplayarak koruma altına almak gibi güzel bir çalışma için dağ taş demeden çalışıyordu. Onunla bölgedeki koç- koyun heykellerinin olduğu yerleri gezmeye başladık. Yolumuz Narman'a da düşünce oradaki yapıya dokunmayı doğru bulmadık ve oranın yerinde korunması gerektiğini düşündük.

Bölgede (kuzey ilçelerimizde) tahmin ettiğimden daha fazla mezar taşı vardı ve bu taşlar bize anlatılan tarihi değiştirecek nitelikteydi. Narman'daki mezarlığa benzer bir sürü yer tespit edilmişti ve bunlar ihmalin ve ihanetin elinde çalınmış, satılmış, kırıl-

mıştı. Tortum'da bir köydeki mezarlıkta bulunan 49 koç heykelinden 23 tanesinin Antalyalı bir iş adamına çok cüzi miktarda paraya satıldığını, geri kalanınsa kırıldığını; bölgede benzer birçok vakanın olduğunu "hayırlı olsun" a gittiğimde yeni İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sayın Cemal ALMAZ'a aktarmıştım ve kendisinden bu konularda hassas olmasını istemiş, Aziziye Belediyesinin müze çalışması hakkında bilgi vererek desteklerini istemiştım.

Her geçen gün bizi coşturacak, heyecanlandırarak yeni taşlara ulaşıyorduk. Taşlar toplandıkça heyecanımız da katlanıyordu. Neredeyse her taşın bir hikâyesi vardı. Bazılarının üzerinde öyle motifler vardı ki insan hayrette kalıyordu. Örneğin yaklaşık 2200 yıllık Pazırık Kurganı'ndan çıkan Pazırık Halısı üzerinde bulunan hayat ağacı motifinin neredeyse aynısının Tortum'daki bir koç heykelinin üzerinde bulunması bizi hem şaşırtmış hem de heyecanlandırmıştı. Bu da yukarıda bahsettiğim Saka (İskit) varlığını ispatlar gibiydi.

Bu ve benzer bilgiler bir araya geldikçe biz daha çok heyecanlanıyorduk. Nihayet 12 Ekim 2017 tarihinde Narman'daki mezarlığı kamuoyuna duyurduk. Haber "Türkler 1048'den Önce de Anadolu'daydı" başlığıyla verildi. Erzurum dışında birçok yerden dönütler aldık. Maalesef Erzurum basını konuya ilgisiz kaldı. Sadece basın mı? Kurumlardan da kimse tarafımıza ulaşıp "Bu bahsettiğiniz mezarlık tam olarak nerede?" demedi. 11 Aralık 2017 tarihinde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne giderek bölgenin incelenmesi, bölgede arkeolojik kazı yapılması ve bölgenin koruma altına alınarak şehir turizmine kazandırılması konusunda dilekçe verdim.

Aziziye Belediye Başkanı Sayın Muhammed Cevdet ORHAN Beyefendi de yaptıkları müze çalışmasını 8 Aralık 2017 tarihinde basına duyurdu. İnşallah müze çalışması da 2018 yılının yazında Erzurum'a kazandırılmış olacak. Bu sayede de Anadolu ve Erzurum tarihi hakkında birçok yeni bilgi kamuoyuna sunulacak.

Uğur SAĞIROĞLU

“Her seher besmele ile açılır dükkânımız
Selmanı Farisî’dir pirimiz üstadımız”

Abdurrahman ZEYNAL

TARİHSEL SÜREÇTE ERZURUMDA BERBERLİK

Berberlik tarihi elbette oldukça eskidir. Tıraş olmak, uzun saç ve sakallardan kurtulmak insanların istekleri arasında yer almıştır. Bu nedenle nerede ve nasıl başladığı konusunda bir veriye ulaşmak mümkün değildir. Evliya Çelebi'ye göre Hz. İbrahim'e kadar sakal tıraşı yoktu. Hz. İbrahim ise Kâbe'de **Hacdan** sonra saç sakal kesimini başlattı.

Yüzlerce yıl sonra Hz. Muhammed(S.A.S)'in sakal-ı şerifini kesen Selmanı Farisî oldu. Bundan dolayı berber dükkanlarında:

“Her seher besmele ile açılır dükkânımız

Selman-ı Farisî'dir pirimiz üstadımız” yazan levha bundan kaynaklanmaktadır.

İÇKİ YASAĞI VE BERBERLERE ETKİSİ

IV. Murat zamanında içki ile birlikte kahve içme yasağı getirilince kahvehaneler kapatıldı. Berberler de kahvehanelerin kapanmasıyla birlikte mekânlarını kaybederek seyyar olarak çalışmalarını devam ettirdiler. IV. Murat'ın ölümünden sonra kahvehaneler tekrar açılmış, berberler kahvehanelerin kendilerine verilen köşesinde mesleklerini sürdürmüşlerdi.

YENİÇERİ OCAĞI KALDIRILINCA BERBERLER PERİŞAN OLDU

İki yüzyıl sonra benzeri bir olay bazı yeniçerilerin **berber** olması sonucu 1826 yılında **“Yeniçeri Ocağı'nın”** kaldırılmasıyla Erzurum'da yaşanmıştır. Özellikle yeniçerilerin işlettikleri kahvehaneler kapanınca berberler bir kez daha mekânsız kalmışlardı. Toplumda sıkıntı başlayınca yöneticiler bazı kahvehanelerin sırf berber dükkânı olarak çalışmasına izin vermesi buradan kaynaklanmıştı. Bu yıllarda berberlerin özel bir kıyafetleri olmadığından usta, kalfa ve çıraklar benzer şekilde giyinirdi.

Bellerinde ibrişimden dokunmuş peştemal, ayaklarında takunyalar müşteriye göstermek için çorapsız giymek adet haline gelirken Erzurum gibi soğuk memleketlerde buna pek riayet edilmiyordu. Mintanların kolları dirseklere kadar çekiliyor, el-kol temizliği(hijyenik oldukları) müşterilere gösteriliyordu.

BERBERLER ARTIK PERUKÂR OLARAK ADLANDIRILDI

II. Abdülhamit döneminde başta eğitim olmak üzere her alanda değişimler olurken berberler de bundan nasibini almış, adları “perukâr” olarak değiştirilmişti. Perukârlar, yeni mekânlarda, yeni bir meslek gurubu oluşturdular. Giyim kuşamlarını, kullandıkları aletleri daha pratik ve sağlıklı hale soktular. Dönerli ve şilteli koltuklar bu devirde kullanılmaya başlandı. Ayrıca müşterilerinin isteklerine göre davranmaya bu devirde başlanıldı.

Yakınçağa kadar erkekler ve kadınlar saçlarını uzatırlardı. 16. yüzyılda Osmanlı devletinde **“Peruk modası”** yayıldı. Batı, Osmanlı'daki peruk geleneğini alarak geliştirdi. Batı mahkemelerinde hakimlerin başlarına geçirdikleri peruklar da bu asırlardan kalmaydı.

Jilet, 1901 de keşfedildi. Ancak bizlere çok sonraları geldi. Bu nedenle şehrimizde yakın zamana kadar berberler ustura kullanılıyordu. Çünkü **“eğer jiletle yüzünü traş yaptırırsan ince hastalığa yakalanırsın”** deyimi dillere pelesenk olmuştu. Ustura, ustura masatı denilen bir tahta gön kayışında keskinleştirilirken ilerleyen yıllar Alman Solingen marka usturalar çıkmış, berberlerin vazgeçilmez aletleri arasına girmişti. 1950 lerde elektrikli tıraş makinesi çıkınca berberde sakal tıraşı azaldı. Bu gelişmelerden sonra; geleneksel güvey tıraşı, sinek kaydı tıraş, keçi sakal, top sakal, alabulus denilen usuller çıktı. Ancak Erzurum'da ustura ile tıraş etme geleneği yakın zamana kadar devam etmiştir.

TIRAŞ SABUNUN İCADI

Sabun, hususi yapılmış berber leğeninde el ile kö-

pürtülür, yüz kılları bu sabunla ve yine el ile iyice yıkanıp ovularak yumuşatıldıktan sonra ustura ile kesilirdi. Özellikle 1950'lerden sonra “**arko**” traş sabunu berberlerin tercihi olmuş, günümüzde kullanılan ancak bir farkla sabun taşı denilen kap kullanılmaktadır. Tıraştan sonra da mutlaka baş ve yüz yıkanır. Bunun için ön kısmı kesik boğaz bölgesine göre ayarlanmış berber leğeni kullanılırdı. Tabi, bu esnada berber çırağı “**peşgiri**” (havluyu) hazır tutar yıkama işleminden sonra ustasına vererek kurulama işlemiyle traş tamamlanırdı.

Cumhuriyet'ten önce berberlere perukâr deniliyordu. Osmanlı berberleri seyyardı. Kahvede sokakta tıraş ederler, evlere giderlerdi. Sabun, leğen, ustura temel araçlarıydı. Zamanla berber dükkânları açılmaya başlandı. Modern zamanlarda sakal tıraşı medenîlik göstergesi oldu. İlk dönemlerde ve sakal tıraşı olmayana kamusal ve medenî gözle bakılmadı. Tabi, demirin işlenmesi, kesici hale getirilmesi ilkede olsa saç ve sakallardan kurtulmanın başlangıcı sayılabilir. Asırlar geçmiş keskin kılıçlar, bıçaklar, kesici aletler icat edilince tıraş olma, saç ve sakal kesmek kolaylaşmıştır. Yakın döneme kadar berberler bu işi ustura ve makasla gerçekleştirelerdi.

Berber önce içi dabaklanmış deriyi alır, onun üzerine usturayı usulüne göre sürerek bilevleme işini tamamlar. Sonra sabun önceden sıcak suda ıslatılmış fırça ile iyice köpürtülür, sakala fırça sürülerek sakallar yumuşatılır. Bu işlemden sonra hazır hale getirilmiş olan ustura ustanın elinde maharetle görevini tamamlar ve traş olan ferdin sakalları böylece kesilmiş olurdu. Tabi, usta traş ettiği kısmın artıklarını önce sol baş parmağının bilek kısmına sürer, biriktirir, traş bittikten sonra yine usulüne uygun olarak usturanın ters tarafıyla alır bir kullanılmış kâğıda siler ve

zibil(çöp) kabına atardı. Böylece çevre kirlenmemiş olurdu.

Eğer baş taraşı yapacaksa elle kullanılan mekanik saç kesme makineleri vardı. Usta bu bir, iki ve üç numaralı makinelerle özellikle çocukların başlarını traş ederdi. Yetişkinler ise saçlarını tarak ve makasla kestirir, usta, böylece saçlara şekil verirdi. Bu işler 1980'lerin ortalarına kadar devam etti. Bu tarihten sonra özellikle kaliteli bir,iki, üç hatta dört bıçaklı jiletlerin çıkmasıyla traş olmak artık kolaylaşmıştı. Elektrikli mekanik makinelerin piyasada çoğalması berberlerin işlerini iyice kolaylaştırdı. Günümüzde traş olmak artık bir zevk, güzel görüntü vermenin bir yansıması idi.

1642 Avarız defterlerinde meslek gurupları sıralanırken Erzurum'da berber olarak 15 Müslüman,1 yeniçeri, 3 kale muhafız 2 Müslüman muaf olmak üzere 22 berber bulunmakta iken Yarbay Fuat Bey'in 1905 Erzurum Haritası'nda 45 berber tespit edilmiş, 1913 yılında Dr. Şerif Efendi'nin Erzurum Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası'nda perukâr veya berberler hakkında “*mevcut perukâr ve berber dükkânları nezafet ve zahiren taharet ve temizlikleri şikâyet edilecek raddede değil ise de, havlu takımları, peşkirler, ustura, makas, saç makinelerinin daima ta'kimden mahrum bulunması dolayısıyla, ba-husus ahalinin alt tabakasında bulunanlar yine eski usulde, saçlarını sokak perukları vasıtasıyla traş etmek de olmalarından, ahali meyânında emrâz-ı cildiyeden saçkıran, çocuklarda za'f eksik değildir. Umum perukâr müstahdemini esasen sıhhat şahadetnâmesi almaya mecbur kılınmış iseler de, bir kısmını ahalinin başlarını traşdan men etmek kabil olmadığından bâlâda arz edilen emrâz-ı sâriye-i cildiyeye maateessüf müşahede olunmaktadır*” demek suretiyle konuya parmak basmaktadır

*Berberler Cemiyeti Başkanı
Ağa Usta'nın Dükkânı*

*Berberler Cemiyeti Temsilcileri
12 Mart Kurtuluş Etkinliklerinde*

BERBERLER FES YAPARDI

Geçmişten günümüze Erzurum'da hatırı sayılan mesleklerden biri berberliktir. Berberlerin başta gelen görevlerinden biri fes kalıbı yapmaktır. Berber dükkânlarında, ayakkabı kalıbı gibi, ağaçtan fes kalıpları vardı. Fes, büyüklüğüne göre bu kalıplardan birine konular, birkaç gün kalıpta kaldıktan sonra gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra sahibine iade edilirdi.

BERBERLERİN EN GÖZDE İŞİ DİŞ ÇEKMEKTİ

Berber, aynı zamanda dişçi demektir. Bu nedenle her berberde mutlaka bir kerpeten bulunurdu. Örneğin Yoncalık Mahallesi'nde mesleğini icra eden "**Berber Ahmet olarak anılan Ahmet Tayyar**" bunlardan biriydi. Öyle ki dönemin sağlık bakanı bile dişini Berber Ahmet'e çektirmiş, olay duyulunca gazetelere konu olmuştu.

BERBERLER MAHALLENİN İLKEL TIP MERKEZİYDİ

Ayrıca berberler çocukların innağını (emceğini) tedavi etme görevini de üstlenmişlerdi. Başın üst kısmı çocuklarda yumuşak olur. Yörede buna "innağ" veya "emcek" denir. Yumuşaklıktan dolayı innağını aşağı inmesi çocuğa rahatsızlık verir ve nefes alışını güçleştirir. Çocuğu rahatlatmak için berber, yumurtanın beyazı ile çiriş ununu karıştırıp önceden traş ettiği yere (innağın üstüne) ham bezle yapıştırır, birkaç güne içinde çocuk rahatlar, sağlığına kavuşurdu.

Çok yakın bir zamana kadar sarılık tedavisi de berberler tarafından yapılmaktaydı. Üzerinde iplik bulunan dikiş iğnesi üst dudağın altındaki damardan geçirilir, damarda kalan iplik sağa sola hareket ettirilerek kan akması sağlanırdı. Diğer bir tedavi şekli de parmak uçlarından kan almaktır. Her iki tedavi yönteminde kanatılan yere sonradan tuz basılırdı.

Sülükle çeşitli hastalıkların tedavi edilmesi de berberlerin görevleri arasındaydı. Sülük, batakıklarda bulunan, kan emen, siyah veya yeşil renkte solucana benzeyen bir böcektir. Romatizma, varis, baş ağrısı, sırt ağrısı gibi hastalıkların tedavisi için ağrıyan yere sülük bırakılırdı. Ağrıyan yerin kanını emen sülük o anda veya birkaç gün sonra ölürdü.

Berberler zaman zaman sünnet'te yaparlardı. Sünnet sırasında tedavi için sarı renkli sünnet tozu kullanırlardı. Sünnet daha çok ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yapılırdı. Okulların tatil dönemlerinde sünnet ettirme geleneği son zamanlarda yaygınlaştı.

Yine saçkıran tedavisinde ilk başvuru yerleri berberlerdi. Saçın döküldüğü yer önce ustura ile kazınır, üzeri elbise telesi ile silindikten sonra sirke asidi sürülürdü. Tuz ve sarımsağın karıştırılarak saçkıran bölgesine sürülmesi diğer bir tedavi metodu idi.

Yüzde ustura yarası, kıl dönmesi, egzama, uyuz gibi hastalıkların tedavisi de çoğu kez berberler tarafından yapılmaktaydı.

KÜLTÜR MERKEZLERİ OLARAK BERBER DÜKKÂNLARI

Berber dükkânları aynı zamanda sosyal hayatın önemli bir parçasıydı. Çeşitli fıkralar, hatıralar, sohbetler bu dükkânlarda anlatılır, şaka ve nükteler eksik olmazdı. Tıraş sırasında, müşteri yüzünü kestirmemek için susmak zorunda kalır, daha çok konuşan berber olurdu. Bu bakımdan berberler yörede daha çok **“hoş sohbet kişiler”** olarak bilinmektedir. Berber dükkânları siyasetin konuşulduğu, şehir efsanelerinin paylaşıldığı, dedikoduların ayyuka çıktığı, maç kritiklerinin yapıldığı yerlerin başında gelmekteydi. Ramazanlarda mugallit(şakacı) olanlar daha çok ikindi namazından sonra tıraş olmaya gider kendi aralarında şakalaşır vaktin hızlı geçmesi sağlanırdı.

Eskiden asker tıraşı diğer tıraşlardan oldukça farklıydı. Askerin tepesi mutlaka usturaya vurulurdu. Başın yan kısımları ise makine ile tıraş edilirdi. Ünlü Naim Hoca da Erzurum’umuzda berberlik yapmış kişilerden biridir. Tıraş esnasında bir başka farklılık ense makineyle değil makasla alınması olayı idi. Bu 1970 öncesinde belediye zabıtaları ayda bir defa denetler, temizlikle ilgili kurallara kesinlikle uyulması yönünde berberleri uyarırlardı.

1980’de Aşkale’de 6, Hınıs’ta 4, İspir’de 5, Hasankale’de 16, Tekman’da 1, Tortum’da 4 berberin olmasının yanında büyük nahiye ve köylerde de az da olsa berberlik sanatını icra eden usta vardı.

1965 yılında berberlik sanatını icra eden 84 berberin bulunması şehrin nüfusuna paralel artmış olmasından kaynaklanmaktadır.

1980 sonrası berberlik yapanlardan bir kısmı; Aykut Çelikdağ Kavafılar caddesi, Canip Kürkçüoğlu Mahallebaşı, İsmail Hakkı Dedeşen Karskapı, Fikret Eltutar Yeni Garaj, Melike Cönen Gölbaşı, Salim Kocamangil Dabakhane Caddesi, Celal Korucu Bahçe Sokak, çok eskilerde Mustafa Ötügen Yeğen Ağa Cami müezzinliğini yaparken bir yandan da berberliğinde devam ettirmiş, oğlu Kemalettin de baba mesleğini Karanlık Kümbet Sokakta devam ettirenlerdendir. Abdülaziz Saygılı, Eski Hükümet Önü’nde, Fuat Terzioğlu Kevelciler Caddesi’nde, Enver Uca Erzincankapı’da, İzzettin Yurtsever, Kapalı Salonu üstünde, Mevlüt Tavasapı Yenikapı civarında ve Eğitim Enstitüsü’nde, Fikret Usta, Yenikapı’da, İlhami Dumlu, Millet Bahçede, Kasım Çiçek Kongre Caddesi’nde, Fahrettin Onursal Caferiye Cami yanında yetiştirdiği ustalarından biri olan Fikret Gökhan Gemalmaz Çarşısı’nda, Nuri Usta Hasır Garajında çalışırken talebesi Nevzat Gökhan Gemalmaz Çarşısı’nda mesleğini sürdürmüş, günümüzde dükkânı Fikret Ustanın oğlu Uğur Gökhan 65 yıllık baba mesleğini sürdürmektedir. 1974 yılında çırak olarak işe başlayan Talat Çelik 1985 yılından beri Millet Bahçesi’nde mesleği sürdürenler arasındadır. Seyfettin Sarı, berberliğin yanında Mum-

cu’da diş çekmeye devam edenlerdendi. Hasan Dursun Otel Polat karşısında çalışırken Kuaför Sedat Taşhan karşısında hizmet vermeye devam etmektedir.

Bayan berberlerinden Öznur Akketeçi Doğu Kooperatif Evleri’nde, Yusuf Aratan Kızılay İşhanı’nda, Kardeşler Kuaför Salonu Gez Mahallesi’nde, Kıymet Özkan, Sevil Kuaför Şeyhler Mahallesi’nde, Berber Cafer Bakırcılar Çarşısı’nda 1980’lerde bayan berberliği yapan hemşerilerimizden bir kaçıdır. Oto Terminal berberliğini ise Fikret ve Şeref Eltutar kardeşler yapmaktaydı. Oda başkanlığını yürüten Ahmet Aycil ve talebesi Seyfettin Polat Ulu Cami civarında, İbrahim ve Sıddık Üstün Tebrizkapı’da, Hacı Turan Andiç Kongre Caddesi’nde, Mevlüt Göze Gürcükapı’da, Seyfettin Şakar Cennet Çeşmesi yanında, Vahdet Usta Gölbaşı’nda, Abdülkerim Codur Mahallebaşı’nda, Emrullah Aydın Bakırcı Cami karşısında, Necdet Yılmaz Ali Paşa Camii karşısında, Yaşar Usta Taşhan karşısında, Salim Atalay Kuşkuay binası altında, Seyfi Karakurt Millet Bahçe Sokak’ta mesleklerini icra eden ustalarımızdır.

Mumcunun başındaki Spor Berberi olan dükkânda Muhsin ve Lütfü Taşyürek kardeşler mesleklerini icra ederlerdi. Dükkânda 5 koltuk bulunur özellikle bürokratlar, üniversite öğretim üyeleri burayı tercih ederdi. Ayrıca Muhsin usta Valiliğin özel berberi gibi çalışırdı. Muhsin Usta’nın traş ettiği ünlülerden birisi de Üstat Necip Fazıl Kısakürek’tir. Dükkânlarında Akbaba, Hayat mecmuası eksik olmaz, günlük olarak dönemin; Hürriyet, Tercüman, Sonhavadis gazeteleri bulunurdu. Taş Ayna denen 5mm kalınlıktaki aynalar kullanılır enseyi göstermek için bir de ense aynası dükkânda bulundurulurdu. Kale’nin Tebrizkapı’ya bakan tarafında mesleğini yürüten Ağa Başçoban’lı fötr şapkası, pala bıyıklarıyla farklı bir portre çizmesinin yanı sıra uzun yıllar berberler odası başkanlığı da yapmıştı.

ODA BAŞKANLARI

Ahi geleneği Erzurum’da uygulamada son bulup esnaf odaları açılmaya başlayınca 1953’lerde Berberler Odası kurulmuş başkanlıklarını sırayla; 1317/1901 doğumlu Kazım Çelikel, 1327/1911 doğumlu Ahmet Aycil, 1334/1918 doğumlu Selim Kocaman, 1336/1920 doğumlu Ağa Başçoban, 1921 doğumlu Fikret Sancı ve 1936 doğumlu Naci Mustafa Çetin tarafından yürütülmüştür. Naci Usta 1970’lerden beri Berberler ve Kuaförler Odası yönetiminde yer almış, 25 yıldır “Berberler Odası” başkanlığını yürütmeye devam etmektedir. Halen Berberler ve Kuaförler Odası’nın 417 aktif üyesi bulunmaktadır.

NOT: Bu yazıda bine yakın berber ismi tespit edilmiş ancak çok azı yazılabildiği. Bu nedenle ismi yazılmayan berberlerden şimdiden af dilerim.

BANA ERZURUMU ANLAT

(Dil-ârâm dan, dil figâr'a)

Tahsin KAYA

Bir ikinci vakti Kurşunlu Caminin pak sularıyla elimi yüzümü yıkadıktan sonra taş merdivenlerden aşağı, yavaş adımlarla iniyordum. Henüz Kırk Çeşme Hamam'larının önüne gelmemiştim ki, güneşin son ışıklarını sırtına yüklemeye çalışan nurani yüzlü yaşlı bir adamın, hangi tarihten kaldığı belli olmayan oldukça uzun bir yalak taşının üzerinde oturduğunu gördüm.

Yanına yaklaştım ve selam verdim, başı ile selamımı aldı, aldı ama beni hiçte umursamadı. Karşısında durduğumu görünce, topraklarda bir şeyler arayan bakışlarını gözlerime dikti, bembeyaz sakalının kılları arasına sığdırdığı ömrünün cefalarını, alnındaki derin çizgilerin altına saklamıştı. Bir şeyler soracağımı anladı ve öğle bir, "buyur" dedi ki; nezaket, zarafet ve feraset kelimeleri bir mana ifade ediyorsa eğer, benim dilimin o ifadelerdeki derinliği anlatmaktan aciz kalacağını anladım. Bu nasıl bir terbiye, nasıl bir kültür, nasıl bir erdem ve bu, nasıl bir kimlikli?

"İzin var mı baba dedim". Oturduğu taşın biraz daha kenarına doğru yorgun bedenini taşıırken bana da oturacak bir yer açtı ve başını çevirip "He yeğen de bakalım heyirdir?" Dedi. "Hayırdır baba, hayırdır. Baba, desem ki bana bana Erzurum'u anlat, ne anlattırın?"

Nihat KILIÇOĞULLARI

Uslulca başını kaldırdı ve önce Dumlu Dağlarını taradı gözleri, sonra Kargapazarlar'dan Top Dağının yamaçlarına doğru uzattı bakışlarını, bütün heybetiyle arkamızda yükselen Erzurum Kalesi önüne set olmuştu Palandökenlerin, durdu, hayıflanır gibi başını çevirdi Daphan'a doğru ve "Hele de oğul tren gara girdimi dersin?"

Ne alakası vardı şimdi bunu söylemenin ben ne sormuştum o, ne demişti bana. Anladı ihtiyar, anladı garipsediğimi! Belki anlatmak istemiyor dedim kendimce ve Erzurumlu' musun baba dedim? Beli dedi, sonra gözlerini yeniden topraklar üzerinde dolaştırmaya başladı işte o anda anladım geçen bir ömrün, iki damla gözyaşıyla yerlere indiğini. Kaldırdı usulca başını ve dizlerine koyduğu ellerini sürttü birbirine, kıvılcım çıkmıştı avuçlarından sanki sonra yaladı avuçlarını, tuza hasret koyun misali bir daha, bir daha.

Ürktüm; gözlerini diktiğinde gözlerime, canını mı acıtmış, veremeyeceği bir cevap mı istemiştin diye kendime kızmaya başladım. Yaşlı adam, halimi anlamış olacak ki hafif bir tebessüm etti ve çevirdi başını bana doğru öğle bir baktı ki gözlerime, bakışı tamına bin üç yüz yıl sürdü, sağ eliyle dokundu dizlerime ve "Erzurum'u anlat demiştin he mi yeğen?" Onun diliyle cevap verdim. "Beli baba, bana Erzurum'u anlat". Demiştin.

(KÜFR KOKUSUNDAN, BUHUR KOKUSUNA)

İhtiyar, "yeğen; Erzurum'u anlatmak için önce Erzurum'u bilmek lazım, sen bilirmisen, Erzurum ne demektir?" "Anlat baba, anlat ki bileyim." Dedim.

"Hee... Bak şimdi oldı."

Bilirmisen, Oğuz soyunun Anadolu topraklarını yurt edinip küfrün, buhur kokusuyla buluştuğu yerin adıdır Erzurum.

Bir millete vatan, bir vatana "ANAVATAN" olan yerin adıdır Erzurum.

Cihan Devleti, Devlet-i Aliyye'nin, fikriyattan cismiyata tekevvün edip olgunlaşması ve iman ruhlarını kendine iltica-gâh ederek, İslam'ın bayraktarlığını gönül gergefine nakış edip ulu sancağı burcuna diktiği yerin adıdır Erzurum.

Her yanı, düşmanlar tarafından adım, adım işgal edilen vatan topraklarının istiklali için ilk şahlanışın ve direnişin başladığı yerin adıdır Erzurum.

Tarihte, hiç bir örneği dahi olmayan bir şeherin müdafaasında, içinde var olan milletiyle birlikte eskerinin yanında yer alarak, destanlaşan mücadeleye damga vurulan yerin adıdır Erzurum.

Bu gün, bu güneşe sırtımı verip, bu bayrağın altında imanımı ve inancımı en güzel ve en doğru şekilde

yaşayabiliyor, insanlarımıza doğru ile eğri arasındaki farkı anlatabiliyor, sağı solu ne kadar törpülense de “Cumhuriyet “ adı verilen düzenin ilk defa konuşulduğu yerin adıdır Erzurum.

İftarıyla, sahuruyla, inanç ve imanlara olan saygı ve sevgisiyle, hoş güürü ve yardım severliği ile hadiste geçen, komşusu aç iken uykusu gelmeyen insanların varlığı ile ve onların “ DADAŞ” adıyla anıldığı yerin adıdır Erzurum.

Efendileriyle, evliya ve evliya anaları ile yoğrulup, İslam mülküne sahip olmayı kendine şiar edinmiş ve bu nedenle Mülk-i İslam’a kilit olmakla görevlendirilmiş, ariflerin yaşadığı yerin adıdır Erzurum. Hee... Bildin mi şimdi ne demahtır Erzurum?

“Anlat baba anlat, hele anlat ki bileyim, Erzurum nedir?”

Oğul; Arap Orduları Komutanı İyaz bin Ganem, Erzurum’a İslam’ın kokusunu getirdiğinde Hıristiyan âlemini büyük bir korku almıştı, korkmakta haklıydılar çünkü İslam’la müşerref olmuş bir başka millete yeni ufuklar görünmüştü ki, o milletin adı Türk’tü. Romalı kâfirler, Türkün kim olduğunu çok iyi biliyordu, hani bir marşımızda deriz ya “Delmiş Romanın göğsünü mızrak gibi Hunlar.” Bu nedenle çok savaşlar verdiler, verdilerde tecelliği değiştirebildiler mi heyir, değiştiremediler, çünkü Allah (C.C.) bu millete bir görev vermişti ve o göreve Ni-

zam-ı Âlem demişti. Nizam-ı Âlem nedir bilirmisen? Hakkın beşeri âleme koymak istediği düzenin adıdır niza- m-ı âlem yeğen.

Sonra, İbrahim Yınal, Kutalmış Bey, Tuğrul Bey, Yakuti Beyler, bu yörede yaşayan Romalı kâfirleri yıllarca yıpratılar, zayıflatılar. O zamanlar, Karin, Kalikala, Teodosyopolis, Erzen-ir-rum, Erzurum adıyla anılan bu şehir, nihayetinde Büyük Selçuklu Devletine bağlı olarak Ebul Kasım tarafından Saltuklu Beyliğinin kurulmasının ardından bu mübarek şehrin adına Erzurum, milletine Türk, lisanına Türkçe, dinine İslam, insanına Dadaş, dendi. Dadaş nedir, Dadaş kimdir sen bilirmisen oğul?

(ZAHİRDEN, ZUHURA)

Bilesin ki oğul; bu şehri mübarek, hep ilklerin başlangıç yeri olmuştur. Rivayetleri menkıbeleri çoktur. Rivayet; içinde şüpheleri, hikâyeleri, masalları barındırır lakin rivayet olmayan gerçekleri de vardır Erzurum’un, sana ben onları göstereyim ki doğru anla-ya, eyi bilesin.

Yaşlı adam, oturduğu taşın üzerinden hafifçe ayağa kalkarken, sağ bileğinden tuttu. Kolum eridi sandım bedenim sarsıldı, yüreğim yerinden oynadı. Az mı gittik, uz mu gittik bilemem ama bir nefes aralığımı desem, bir göz kırpması mı desem bir anda Tuzcu Köyünde Yunus dergâhında bulduk kendimizi.

Palandöken dağlarının eteğine oturmuş, tepeleri bulutlarla sevişiyor, yükseğinde şahinleri kartallarla yarışıyor, çayırlarında koyun kuzu meleşiyor ve pınarları başında testiler ellerinde gelinleri söyleşiyordu Tuzcu Köyünün.

Derin bir gönül sohbetinin ortasında, Alp Erenleriyle Yunus'u gördük, henüz güneş yükselmemiş, yıldızlar uçuşmamış, mehtap portakal rengine dönüşmemişti. Sehere selam verdik, seherle selam aldık, seher duası gibi saf, seher duası gibi berrak ve temiz, anamızın ak sütü gibi helal seher duası. Ellerini uzattı Yunus ve

GELİN CANLAR TEN OLALIM, BEDENLERE CAN OLALIM

AŞKI SİZDEN ÖĞRENELİM, GÖNÜL ODDA YANMIŞ MOLA?

Yer gösterdi uzun çimenler üzerinde. Sükût ikrardan gelir derler ya, dinledik bir süre erenleri. Biri konuşuyor, hepsi dinliyor ve sonra; teker, teker soruyor erenler birbirlerine. "Sen ne dersin yaren?" Sıra bize geldi, ne diyecektik! Yüzümüz kızardı, susmak fazilet, bilgisizlik hata! Düşünmeden konuşmak daha büyük bir hata! Boşuna mı demişler boğaz dokuz bölümdür, her laf dokuz kez düşünülmesi. Varacağı yer ve vereceği mana çok iyi bilinmeli diye. Suskun-

luğumuz zaten, çaresizliğimizin de, cehaletimizin de ifadesi olmuştu. Anladı Yunus ve " Hele beri gelin" dedi ve kaldırdı oturduğum uzun çimenler üzerinden elimizi tutarak, döndü erenlerine;

BİR KİŞİYE SÖYLE SÖZÜ, KİM MANADAN HABERİ VAR.

OL KİŞİYE VER GÖNLÜNÜ, CANINDA AŞK ESERİ VAR.

Misafirlerimiz cevap ararlar belli ki, lakin cevap dilde olursa gönül e şüphe düşer, gelin hele şu yana. Dedi ve eliyle, uzakta üzerinden toprakları, duvarlarından sıvaları dökülmüş, tavan tahtaları yer, yer çürümüş aristaklarının bel bükülmüş eski bir evi göstererek;

" Her seher gün doğmadan PİR ALİ BABA, Hüma Kuşunu salar gökyüzüne. Mübarek kuş, ulaşmak istercesine Rabbine doğru uçar durmadan dinlenmeden. Önce; Dumlu Baba'ya uğrar ve bin bir damla alır pınarlarından, Bir damlasını sunar Umudum Babaya ve ağlayarak geçer Kargapazarlar'dan, seksen bin şühedanın ruhlarına bir, bir üfler ve duramaz oralarda Hasan Paşanın Hasan kalesine gelir ve selam söyler İbrahim Hakkı'ya. Bir süre dinlenir burçlarında, yeniden revan olur yola Çoban Dedeyi unuttur mu hiç, alır ondan taze yapılmış kokusu üzerinde dumanı tepesinde bir tas peynir helvasını dağıtır Horasan

erenlerine. Menzili uzundur Hüma kuşunun, Ecdadım Oğuz Han'ın Başşehri Yesi'ye gelir ve Pirimiz Ahmet Yesevi'ye sunar Dadaşın selamlarını.

Alır ecdadın gül kokan duasını ve döner mülki İslam'ın kalasına. Heybesinde sevgi, gagasında Allah nidalarıyla!

Şehri mübarek Erzurum'un bekçisi Abdurrahman Gazi mekânında, güneşin doğuşunu seyreder Hüma Kuşu. Bir gönül sohbetiyle dinler hikâyesini sancaktarın ve bereket rüzgârlarını, Hasan-i Basriye, Rabia anaya, Habip Babaya ve Ebu İshak Kazaruni'ye kavuşturur. Unutur mu? Elbette unutmaz Nalıncı Baba'yı, Ane Hatun'u, Ali Baba'yı, Ferruh Hatun'u, Ethem Baba'yı Hoca Yakut'u, Mahmut Paşa'yı ve Lal Baba'yı.

(ARİFTEN, TARİFE)

Bilesiniz ki erenler, Erzurum işte böyle Erzurum oldu. Haa... Siz şimdi dersiz ki, Erzurum böyle oldu da, Erzurumluya DADAŞ nasıl dendi, DADAŞ kime dendi. He mi?

Bir sözüm vardı, diyemedim. Anladı suskunluğumdan ne demek istediğimi ve baktı derinliğine gözlerimin. Ellerini dudaklarının üzerine götürdü Yunus ve Dadaş; Kirin içinde, temizi görendir, yanışın içinde doğruyu bulandır. Haset, kin ve nefretin içinden

hoşgörüyü koşandır DADAŞ,

Dadaş; ağulu aş, bal çıkaran kaşığı vuran, kem dilin kelamından, sabr-ı metanete koşan, yokluğun içinde, sebebi varlığı anlayıp, mükrim olmaya giden, fitne, fesat, hizip ve her türlü yalan dolandan uzak olur, insan-ı kâmil olmaya erişmektir.

Dadaş; güne doğan Mihr olmaktır, geceye giren Mah-ı Rahşan olmaktır. Arşa gülen Zühre olmaktır. Dönmeyen dilin, susan kelamı olmaktır. Ağlayan gözün damlamayan eşk-i olmaktır DADAŞ.

Dadaşlık; şala, şalvara, saç, sakala sığmaz erenler. Mağrurun kapısına gitmez, kibrin azametini eyvalah etmez, çıkar ve menfaate boyun eğmez, aldatanın yanına gelmez, münafiğin gönlüne inmez.

Dadaşlık; narın nurunda olur, akılsızlar anlamaz. Kuşun dilinde olur nasipsizler duyamaz. Nebatin özünde olur şuursuzlar bilemez. Şafağın renginde olur, kör gönüller göremez. Dadaşlık yürekte olur, yüreksizlerde olmaz.

Dadaşlık, suskuna dil olmaktır. Peygambere gül olmaktır. Allah'a kul olmaktır.

Hülasa; Yaratılanı yaratandan ötürü hoş görüp, İlay-ı kelimetullah'a gönül olmaktır Dadaşlık.

“Şimdi dersiz ki Dadaş adı nerden doğdu nasıl verildi?”

“Bilesiniz ki erenler; Allah'ın (C.C.) dünyadaki memurunun adı adalettir. Adalet; hakkı, hak edene vermektir. Nefsi için hükmettiklerini zayi etmek değildir adalet. Bu şehrin insanları her zaman adil oldular. Şimdide öyle midirler?”

“Hak haklının, onur hak edenin, şeref ve şan doğrunun, fazilet vatan, millet, devlet ve din için çalışandır. Bu şehrin insanları her zaman öyle oldular. Şimdide böyle midirler?”

“Ehliyet bilenin, sadakat güvenenin, sabır âlimin, sebat imanının, merhamet güçlünün, ferman adilin elinde olmalıdır. Böyle midir?”

“İşte bütün bu meziyetleri üzerinde taşıyan insanlara, bu kavram ad olarak kaldı ve bu ad onlara analarının ak sütü gibi helal, Palandökenin pak karı gibi zülâl oldu.”

Sustuk!

Böyle miydi acaba?

Elini kısacık sakalina uzattı ve sakalının hep aynı yerini sıvazlayarak, “Madem cevap vermezsiniz, öğle olduğunu düşünür ve öyle olmasını dilediğimizi belirtmek isteriz. Lakin o kadar güzel olan Erzurum'un neyini eksik gördünüz de bize vardınız? Bizde onu anlamakta zorlanırsız oğullar.

Er kişi düş ile gerçeği aynı görmez. Yalın ile karışık farklıdır. Yürek içte ama gönül dışıdır. El verir, lakin gönül sevinir. Dilin dudağın söylediği karışık, yüreğin söylediği sadedir. Siz yüreği ile söyleyenlerden olun Mevla her şeye kadirdir. Elinden tutacak bir yürek arayan şu çocuğa bir bakın. Anası, atası çoktan terk etmiş dünyayı ama o hala bir ana, bir ata arayışında. Ondamı suç sanırsınız, ecelde mi suç bulursunuz? Değil oğullar, suç sözde. Dilin dudağın karası söz olmuş söylenmiş düşünülmeden, yüreğe sorulmadan ve ecel olmuş mazluma. Sonuç, ihtiraslar uğruna dünyaları öksüz, çocukları gönülsüz bırakılmış. Oysa

KİŞİ BİLE SÖZ DEMİNİ, DEMEYE SÖZÜN KEMİNİ, BU CİHAN CEHENNEMİNİ, SEKİZ UÇMAĞ EDE BİR SÖZ.

“Siz kem deyip gönül yıkanlardan olmayasız. Hadi şimdi vakit tamamdır yolunuz açık ola. Demem o ki, bir olun, birlik olun, iri olun, diri olun. Bir gönül, bir yürek nelere kadir değil ki! Hee şimdi bildiz mi, Dadaş kime dendi? Dadaş niye dendi?”

Eyvallah deyip, ayrıldık Yunus dergâhından ve Kırk Çeşme Hamamlarının, simsiyah dumanları altında kalan bedenimizin yalak taşına bıraktığı ize bakarken, tırhıçlı kapının arkasından ihramına bürünmüş bir hanımın “ Dadaş gün batır, hava serinledi üşürsen içeri gel” kelamı ile kendimize geldik.

İhtiyar, “bu günlük yeter oğul, Allah sağlık verirse ben yine burada olacağım. Bir başka zaman anlatırsız yine Erzurum'u inşaallah.

Olurum baba, olurum. Bana Erzurum'u anlat!

(UŞŞAK Ü ERZURUM DAN, MAŞÛKİ ERZURUM'A)

İhtiyar Dadaş, usulca yerinden kalktı ve bastonuna dayanarak yavaş adımlarla tırhıçlı kapıya doğru yürümeye başladı. Yerdeki karıncaya bile hürmet eden adımlar, geçmişten geleceğe doğru ilerlerken Güneş, Ilıca semalarından, Daphan Ovasına doğru yol almaya çoktan başlamıştı. Düş ile gerçek arasındaki farkın manasını anlamaya çalışarak, Rüstem Paşa Bedestan'ına doğru yürümeye başladım. Hünerli ellerin kara taşı, cevhere nasıl çevirdiklerini izledim bir süre. Bir bardak Erzurum kokan çay ile nasiplenip, Emirgan'a doğru yürümeye başladığımda, minarelerden arşa uzanan “ Allahuekber” nidalarını duydum. Bu ses beni çocukluk günlerime götürmüştü aşağıya doğru döndüm ve Pervizoğlu Camisinin önünde buldum kendimi.

Sekiz, ya da on yaşlarındaydım. Ayak kabı boyacılığı yapıyordum. Rahmetli babam yapmıştı bir limon sandığından. Her Cuma, bu caminin önüne gelir kismetimi beklerdim, O günde kismetimi aramak için gelmiş ve henüz teneke kutusu oturma oturmamıştım. Müşfik bir elin saçlarımı okşadığını hissettim. Müftü Efendinin, saçlarımda gezinen elleri ruhudaki sıcaklığı iliklerime kadar yaymaya yetmişti. “Yavrums, namazdan sonra şu meslerimi de boya.” Tam elli beş yıl önceden gelen bir ses! İşte o gün görünmüştü, derde deva olanlar, görünmüştü meşke sefa verenler, görünmüştü dostun, dostu erenler. Nefis kalasını yıkanlar gelmişti Pervizoğlu Camisinin önüne. Ne bilirim ki ben, çocukluk günlerim! O günde, bu günkü gibi oyunda oynaşaydım.

Ketenci Zade Mehmet Rüşdi Efendi;

“ Böyle bir bezm-i muhabbet her zaman ister gönül, Yar ile ağıyardan hali mekân ister gönül.”

Demiş ve girmişler birer birer, oturmuşlar edeple caminin ecdat kokan kilimleri üzerine. Gelene saygı var törede, terbiyede. Kolay mı ilim adamı olmak, kolay mı hali yolu öğrenmek, kolay mı adam gibi adam olmak.

Bu şehrin kültürüne hizmet edenlerden, bu şehrin kültürüne darbe vuranlara, bu şehre soluk kazandıranlardan, bu şehrin soluğunu kesenlere kadar, nice insanlar girdi bir boya sandığının içine sakladığım, hayal dünyama.

Kadı Darir 'den; Noksani Babaya, Mülhemi'den Kati-bi'ye, Zihni'den Emrah'a, Nefi'den Sümmani'ye edepli edipler, İbrahim Hakkı Hazretlerinden, Z.F. Fındıkoğlu'na, N.Topçu'dan, Muhammed Lütfü Efen-

di'ye, Abdul Gafur Efendi'den, Ö. Nasuhi Bilmen'e uzanan, filim adamı değil bilim adamı olanlar. Daha nice erenler, daha nice Alperenler.

Kırbaşların Fevzi'nin tok sesi yankılandı taş duvarlarda. Sıtkı Dursunoğlu, isyanını anlattı " Tarihler ağlar vatan yanarken" diyerek.

Günümüz Erzurum sevdalıları geldi. Sevgi gergefimizin nakışları arasına birer ilmek attılar desenleri; Erzurum kokuyor, nefesleri Erzurum soluyor, dilleri Erzurum söylüyordu. E.Alper, N.Özkılıç, İ.Bingöl, Y.Bayar, N.Polat, M.Mansuroğlu, N.Genç, H.Kadioğlu Ş.Abak, N.Akalın, M.Taşyürek, A. Zeynel, Ö. Akkök ve sükûtu ikrar sayan arifler.

Dut göğüslü bağlamasından " Gidirem" diyerek gözyaşı döken Reyhani Ustaya sahip olamamanın ezikliğini hissettim yüreğimde. Neye sahip olabildik ki, kime sahip olabildik ki?

Sade bunlar mı vardı sanırsınız, sade iyiler mi yer almıştı? Yok... Arlılar vardı, arsızlar vardı, hırlılar vardı, hırsızlar vardı, şerliler vardı, şakiler vardı, kabadayılar vardı. Küçük boya sandığımın içerisine gizlediğim hayal dünyamda.

Ciritçi Şefik 'den, Sinemacı Refik'e, Davulcu Tevfik'ten Kuşbaz Alaattin'e, hele, hele Şefika! Bir öğrenci oldu geldi bir subay olarak geri döndü. Bir belediye zabıtası gibi göründü gözlerimize, bir gazete dağıtıcısı olarak durdu önümüzde. Gullebi Turan, Teyo Pehlivan, Vıdit, yine uzun tespihini sallamakla meşgul Darto Selahaddin, Veyis Efendi'den aşağı yürümekte şişesiyle birlikte "bacılarım, analarım" diyerek. Eşo başka, Eşo farklı, ağlayarak dolaşiyor Emir Şeyhin önünde. Elinde kurumuş bir ekmek somunu, boynuna asmış olduğu heybesinde ne var kim bilir?

Faytonlar, Ulu Camii önüne sıra, sıra dizilmişler müşteri bekliyor. İlk karı kürüyorum Mumcuda, Ali Paşada, Çırçırda. Daha dur, kızaklarımızı da salacağımız günler gelecek Yoncalığa aşağı. "emi, emi arkaya kamçı " seslerini de duyacağız, daha dur.

Bir Tatyana dinliyorum Üstat Alkır'dan, " Erzurum kilidi mülk-ü İslam'ın, Mevla ya emanet olsun Erzurum. İliklerime kadar ürperiyorum muhteşemliği karşısında, duygulanıyor ve öfkeleniyorum, devlet sanatçısı unvanına layık görülenlerle kıyasladığımızda. Boşuna mı denmiş " Sahipsiz Şehir" Diye.

İşte böyle girdim gecenin karalık göğsünden içeri. Rahmet-i Rahmana gidenlere Allah'tan (C.C) rahmet, kalanlara yürekten selam.

Devam edecek.

MÜSTESNA ZAMAN

Adın kondu yakama, çürüğüm onarmaya
Rüyalarımın çıkıp sana doğru varmaya
Toprağımdan duyulan nağmeler eserindir
Yeniden dirilişe iç yangınım derindir
Gir kapımdan sessizce, gün ağarsın içimde
Gönlüme dökülenler esrârlı bir biçimde

Selamım al uzaktan, ser üstüne korkusuz
Kapıda el bağlarım, dili bağlı sorgusuz
El sürmeye kıyamam, solmasın ince tenin
Vaktine dokunmaya güftesi ol bestemin
Sabahım ol sevgili! En acıklı töreyim
Hapsoldüğüm gönlümün beratını göreyim

Baktığım her yerdesin, her yanın ayrı desen
İkliminden payıma sevinç rüzgârın esen
Telaşsız, çağırırsın göğümün kuşlarını
Kırpiklerin gönlüme boşaltıyor yarını
Ses veren acılarım dünden kalan tortular
Akrep zamana vurup dincecek homurtular

Deste deste biçtiğim şiir biten bağımsın
İlk gözümü açtığım deli dolu çağımsın
Açmaya tomurcuğum uyuyor beşiğinde
Adresini soranlar bekliyor eşiğinde
Seherine astığım duamı aldı zaman
Muştulanan haberin gönlüme saldı zaman

Gönlünün pınarında yıkanırken bedenim
Güngörmüşler anlatır seni, işte nedenim!
Lâtif bir duygu kaplar, büyülenir iç dünyam
Bivefa olma sakın, sensiz hiç dünyam
Sıcaklığın hazzımdır, müptelâ eyler beni
Rüzgârlarla buluşup yağmura söyler beni

Mehmet Yaşar GENÇ

Kış kokusu gelince sokağım darmadağın
Işıl ışıl bakarsan derdi dökülür dağın
Kalp atışı durağan mevsimi yaşıyorum
İflah olmaz yollarım seninle aşıyorum
Kem sözlere aldırمام, eylesem kâr-u zarar
Gögümden uçan kuşlar denizlerimi arar

Sevgili! Esen båd-ı sabâ ulağım olsun
Sevgili! Uğradığın yerler avlağım olsun
Arzuhâl eylediğim dualarım bembeyaz
Yol tutup peşin sıra koşturayım bahar yaz
Özenmem el sözüne, sana karşı naz bilmem
Taramaya zülfünü var mı başka haz bilmem?

Sevgili! Vafını medh eylesem, utanırsın
Sevgili! Divaneni izlerinden tanırsın
Dökmeye ellerine sevdama birikmişim
Müstesna zamanımsın, beyhudeyle yok işim
Maziyi adımlarken izini süremem ki
Sensiz acıyı bulup defterin düremem ki

Her muhalif duruşum besler hicran gölümü
Belirsen uzaklardan uyandırsan ölümü
Çağırma takatim ol, bitsin karanlık günler
Akşamdan tutduğum ihtişam kokan dünler
Tutkulu bir özgürlük tohumlanır içimde
Birikmiş elem yüküm, gönlüm gergin biçimde

Tutsaklığımın ahı mahzenimde birikir
İçimi köreltemez tenimi bürüyen kir
Varsın desinler deli, ardımdan söylesinler
Seyrederek ahvalim meşk edip eğleninler
Her menzile adımı bırakırım, isimsiz
Hayat bahşeden bilir, el bilmesin biz kimiz?

Kıymetli .... Okuyucuları, Anadolu'nun kilidi konumundaki Erzurum kurulduğu tarihten itibaren her döneminde başrol oynamıştır. Osmanlı yönetimine girmesiyle beraber geçmişinden gelen bölge şehri konumunu devam ettirmiş, askeri ve ticari yönden ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devletinin önemli eyaletlerinden birisi olan Erzurum'un merkezle olan bürokratik yazışmaları günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde saklanmaktadır. Binlerce belge ve defter dizisinden oluşan bu koleksiyon, dönemin Erzurum'u hakkında bizlere önemli bilgiler vermektedir. Yaklaşık 500 yıllık devasa bir tarihi ihtiva eden belgelerin tamamını siz değerli okurlarla buradan paylaşmamız elbetteki mümkün değildir, ancak Erzurum tarihinde yer tutan önemli ve dikkat çekici belgeleri bu sayımızdan itibaren sizlerle paylaşarak Erzurum tarihine farklı bir açıdan bakma imkanı sağlamayı ümid ediyoruz. Bu fırsatı bizlere veren Şehr-i Kadim Aziziye dergisine ve değerli yöneticilerine teşekkür ediyorum. Bir sonraki sayı da buluşmak dileğiyle.

Nurullah NEHİR
Osmanlı Arşivi Uzmanı

BOA, DH.ŞFR, 52 / 188

Ermeniler ve diğer gayr-i müslimlerin ellerindeki silah, mühimmat ve patlayıcı maddelerin toplanması hakkında, İçişleri Bakanlığı'ndan tüm mülki ve idari birimlere gönderilen emir.
2 Mayıs 1915

Sadeleştirme

[İçişleri Bakanlığı'ndan],
Bütün valiliklere ve mutasarrıflıklara,
Silah, mühimmat ve patlayıcı maddelerin askeri yetkililere teslim edilmesi hakkında 26 Nisan 1915 tarihinde çıkarılan geçici kanun, gayr-i müslimlerin ve de özellikle Ermeniler'in ellerindeki silah ve bombaların toplatılmasını emretmektedir. Bu nedenle kanunun verdiği yetkiler kullanılarak ve askeri komutanlarla müzakere edilerek, uygun bir süre verildikten sonra en çok şüphe duyulan yerlerde operasyonlara başlanmalıdır. Müslüman halk, bu kanunun dışında tutulmuştur. Bu çerçevede gereğini yapınız. 2 Mayıs 1915
[imza] İçişleri Bakanı Talat Bey

Transkripsiyon

[Dahiliye Nezareti'nden],
Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Haleb, Hüdevendigar, Diyarbekir, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamuretülaziz ve Van vilayetleri ile Urfa, İzmit, Bolu, Canik, Karesi, Teke, Kayseri, Maraş, Niğde ve Eskişehir mutasarrıflıklarına,
18 Nisan [1]331 [1 Mayıs 1915] tarihli tebligat-ı umumiyeye zeyldir.
Silah cebhane ve mevadd-ı müştealenin cihet-i askeriyyeye teslimi hakkında tebliğ olunan 13 Nisan [1]331 [26 Nisan 1915] tarihli kanun-ı muvakkat unsur-ı gayr-i müslime ve bi'l-hassa Ermeniler'in ellerindeki esliha ve bombaların alınmasını temin maksadına matufdur. Binaen aleyh bu salahiyet-i kanuniyeden istifade edilmek üzere kumandanlarla müzakere olunarak munasib mehl ü müddet tayini ile en ziyade hiss edilen mevaki de muntazaman tatbikata başlanması ve tebligat-ı manzurenin bi't-tab ahali-i İslamiyeden de silah toplamak manasını tazammun edemeyeceği cihetle icab edenlerin nazar-ı dikkatinin celbiyle her tarafda bu daire dahilinde muamele ifası esbabının istikmali ehemmiyetle tavsiye olunur.
Fi 19 Nisan sene 1331 [2 Mayıs 1915]
[imza] [Dahiliye] Nazır[ı] [Talat Bey]

خانیقاری

امینت عمریه مدینه
قلمی
عمومی
مخمس خصوصی

(شماره)

ادرنه	ولایت	دیار بکر	ولایت	بولی	مصرفات
اوزروم	*	سویج	*	جایک	*
آطنه	*	سیواس	*	سجیلده	*
انقره	*	طربزون	*	خوبه	*
آیدین	"	سعلمونی	"	حسب	*
بتلیس	*	قوشیه	*	قره سی	*
حصار	*	معموره العزیز	*	قدس شریف	*
بنداب	*	سوصلی	*	قلعه سلطیه	*
چروت	*	وان	*	مستفا	*
سجاز	*	سج	*	نگه	*
حلب	*	اورده	*	قیصری	*
خداوندکار	*	ایزمت	*	مدینه منوره محافظت	*

مدینه منوره بالادری

رکعه
نیده
اکتیه
سجیلده
سجیلده

۱۷ بنام ۲۷۱ تاریخی بتیغ شعیب دلدور ، سلاججه بنام و عواد مستعدند که بتیغ
تاریخی بتیغ اولفاله ۱۲ بنام ۲۷۱ تاریخی قانوه موقت عند فریه و بتیغ
امینت انشکی اسکی دیومبالک آتشی تأیید مقصدین معطوفند ، بنام عبد بو
اصلاحیه قانونیه دره مقبله استقاده ایوان اوزره قنایزله ندره اولوزله
مکتوبه و مدینه تعینی ایله آنک زیاده ۴۰۰ ایلیه موقعه منظمه تطبیقات
پاشاغان و بتیغانه منگورسند بارلیجه اهالی اسیم دنه سلاج طویلو
معانی قنیه ایله بیجلی بلنه ایجاب ایوان نظر وقتند بیلده هر طرف
بودر دایره معاله ایفاده اسپنله استکالی اهمیت ندره اولوز
۱۹ بنام ۱۲۷۱

۵۰/۱۸۸

تاریخ

کفر

“Kadını ayrı, erkeği ayrı destan
yaratan ve dünya ordularının kaç kere
imrendiği Türk Ordusu’nun Aziziye
Tabyalarında kendisine hayran bırakan
yigit erkek Erzurum.”

Remzi Oğuz ARIK

Şehri Kadim
Aziziye

Şehr-i Kadim
Erzurum Albümünden

1940'larda İbrahim Paşa Camisi ve
Çevresi / Erzurum...

(Metin Diler Tüfekçi Arşivi)